

EDUARD OJA

VESKI LIISI

VESKI LIISI

EDUARD OJA

VESKI LIISI

NOVELLID

TAPPERI KIRJASTUS TARTUS
1927

J. Mällo trükk, Tartus.

Veski Liisi

1.

Küüvitsa Antoni jahvatuse-voor peatus. Esimene hobune seisatus veskikoja ukse ees, teine mõne sammu tagapool ja kolmas veskitammi peal. Ohjad hobusele selga visanud, astus Anton veskikotta, tervitas ja andis jõudu.

„Kas ajame siis sisse või laseme edasi?" küsis ta nagu uhkustades veski Jürile kätt andes.

Jüri võttis käe, naeris lamekalt, paksude mustakate tolmunud vurrude tagant sinikas-kollaseid hambaid näidates.

„Sisse, ikka sisse."

Peremees laskis silmad veskikojas üle kottide käia, küsis Jürilt, kelle omad nad keegi on ja astus siis, vastust saanud, õue.

Jüri oli küll möldri jahvataja, aga jahvatamise kordi teadis ta niisama nagu möldergi. Ja et mölder pühapäeval kiriku juures Küüvitsa Antonile suve jahvatuse jahvatamiseks korra päevaks või paariks oli lubanud, teadis Jüri niisama nagu möldergi.

Õues tuli lauda poolt perenaine. Anton tervitas ja lõi korraks perenaisega ka veel nalja lahti.

„Mis kord see on. — Vanahärrat pole kuskil. Proua kõnnib niisama õues. Kotivoor seisab ukse ees ja ootab korda. Kes teab, kas täna see veski neid kotte ka tahab või ei tahagi."

Perenaine naeris magusasti ja pigistas Antoni kätt.

„Mis tal siis on, kui ei taha. — Näed, mul ilus tütar ja kõik. Olgu väimehed või äiad — ruumi kõigil."

„Ega meiegi mehed maast võetud pole. Näed, kus mul poeg nagu rammipakk. Ainult näita, kus tütar on ja rohkem pole tarvis."

Esimene hobune ukse ees kaapis. Teine nõksatas paari sammu edasi. Peep viskas mustale ohjad seljale, astus ka peremehe poole.

Veski Jüri kergitas esimesest koormast kotti sopist.

„Kas jääte siis ikka meile ööd või? Kui meile jääte, siis lükkame koormad ümber."

Anton lõpetas perenaisega. Mölder ilmus uksele, silitas habet, lõi ka sõna paar nalja vahele.

„Kannata, nüüd kannata," naeris Anton, „ära siis väikest Jüri suurde Jürri tõsta."

Peremees pidas hobust ninast. Peep ja Jüri asusid kottide kallale. Esimene koorem oli segavili, teine tanguodrad ja kolmas rukis. Kui kolmas koorem ette tõmmati, lippas köögist välja noor neiu värske palgepunaga, paksude vahaste patsidega, rätik peast kaela läinud ja noored kõrged kummis rinnad kerge sitsijaki all nagu valmivad õunad õrritamas.

„Vaata, meie neitsi..."

Peep silmas, aga ei silmanud ka. Siis lõi ta sõrmed nagu kulliküüned koti soppidesse ja nõksatas selgroogu. Kõik jäid silmapilguks peatuma. Viievakaline rukkikott tõusis ja kukkus üle ukse. Peebu kael oli nagu küpsetatud raud. Pool rege oli tühi. Tüdruk läks veepangega üle tee.

Siis visati Jüri abiga veel paar viimast kotti reelt veskikotta ja peremees seadis hobused kojusõidule. — Peep jäi aga ööseks veskile möldrile

appi jahvatama, tangu tegema ja püügeldama. Ja kui öösisest jahvatusest asja ei saa, siis on ta hommikul, varem kui keegi veel saaks vahele tulla, juba korraga ees.

Õhtul, kui inimesed tuppa jäid, riputas Jüri tolmunud poolkasuka uksekonksu otsa, kiskus jalad lahti ja astus vammuse väel tahatuppa õhtulisele. Kõik olid siis seal. Ainult Peep üksinda istus ees. Siis tuli talle meelde, et kodus perenaine temale ka leivakoti oli kaasa köitnud. Ta hakkas kotti päästma ja selle sisemust harutama.

Esimese leivapala suhu pistmisel avanes tagatoa uks ja endine järvelkäija, suur punane lilleline savikruus käes, vilksatas tast mööda. Tagasi tulles pani ta ilma peata vana õhukese leivalõikamisenoa ja vahutava kruusi Jüri ette lauale.

„Ma toon sulle ka taari kõrvale."

„Hea küll!" hümatas Jüri ega osanud rohkem midagi vastata.

Taaritooja kadus tuldud teed ja Peep istus jälle üksinda, sõi sea valget külge ja leiba, servas kruusist vahutavat taari ning mõtles oma mõtteid. Peep tundis, et tal kõrvad sestsaadik õhetama lõid, nii nagu oleks sealt keegi näpistanud.

Siis sõi ta nagu ennegi, sõi ja mõtles oma mõtteid.

Tagatoa uks läks jälle lahti ja Jüri tuli õhtuliselt. Nagu kogemata jättis ta ukse vallali, jäi uksele seisatama, hakkas näpuvahel vilkat ja vilka sisse ilmast ja veest juttu keerutama. Vilkale pandi tuli otsa, jutt lõpetati ära ja uks vajus jälle kinni.

„Noh, kuidas on?" küsis Jüri sängi ette seisma jäädes ja kampsuni seljast kiskudes.

„Mis ta nimi on?"

„Liisi."

„Oma tütar või?"

„Ei ole."

Peep jäi mõtlema. Liisi nimi. Oma tütar ei ole.

„Noh, kas öösel vaatama lähed ka?"

Peep oli küll õnge võtmas, aga nii avalikult ei usaldanud ta ikkagi minna.

„Sööt on hea. Suutäis on pehme, kui kätte saad. Ära kõhkle enam midagi."

„Kus ta magab?"

„Mis sa seda enam küsid. Nägid ju isegi, kus oli. Kui tahad minna, siis ütle kohe. Ega seal seni küll kedagi veel pole käinud."

Peep kooris ka vammuse seljast. Suutäis on hea, kui kätte saad. Ega seal seni küll kedagi veel pole käinud. — Hea oleks, kui sinna ilma Jüri abita pääseks.

„Kas siis ikka lähed või?"

„Uks on ju kinni."

„Ütle aga. Küll siis uks lahti on."

Peep ei vastanud ei „ei" ega „ja".

Jutt libises otsekohe mineku pealt ära. Jüri hakkas seletama, kes Liisi on ja mis ta praegu on.

„Mis ta tühi siis ära ei olnud, kui siia tuli. Ma olin siis ka jälle siin. Käis teine suve kolm või neli karjas. Mullu sügisel oli leeris. Nüüd on kaup jälle tulevaks aastaks ära tehtud. Perenaine hoiab teist just nagu oma last."

„Kas tal kedagi peaks nii olema ka juba?"

„Ei tea tühjal veel kedagi olevat. Vahest nüüd ikka oleks ka, aga või siis nüüd iga klopats sinna juurde pääseb."

„Aga kuidas sa siis ukse lahti võtaks?"

„Nojah. Vaata, seda kunsti igale mehele ei näidata, missuguse võtmega uksed avatakse."

Poisid läksid voodisse. Jutt vaikis ja Jüri hakkas varsti sügavamalt hingama. Peep kuulas ja neelatas. Kõrisõlm oleks nagu kuhugi kinni

seotud olnud, kus teda võimata oli vabastada. Peep neelatas jälle. Aga kui keegi kuuleb, siis on kõik otsas, — siis ei julge homme enam inimestele silma vaadata. Ning tema ei tule siis enam vist elupäevil tagatoast välja. Peep pani pea padjale, nagu jääks ta magama, aga sealsamas tõstis ta jälle teda. Keegi nagu käskis ja keegi nagu keelas. Raske oli valida, kumba kuulata. Siis ajas ta enda istukili sängi äärele ja läks taari jooma. Säng kuulas. Õledki ei sahisenud niipalju, nagu ta kartis. Keegi ei kuulnud. Nagu kogemata puutus laualt kruusikõrva asemel leivalõikamise-nuga pihku. Peep hakkas ukse käepidet otsima. Käsi ettevaatlikult ette hoides astus ta nagu kass saaki tabama. Süda tagus nagu haamriga, kui ta nuga ukse vahele torkas. Esimene kord. Nagu varguse peal. Kui keegi kuuleb, tõmbab tuld, näeb. Nuga tõusis ukse vahelt aegajalt ikka ja ikka ülespoole. Peatus. Peep oleks nagu mingeid sõnu lugenud, nagu palvetanud. Kui nüüd lõksatab. Kui mõni kuuleb. Nuga tõusis jälle ja uks vajus lahti. — Oh sa Kristus! Peep hoidis alguses ust põlvega vastu, ainult vähehaaval teda avades. Keegi ei kuulnud. Kõik magasid. Mõni unustaski ennast magades. Liisi hingas ka. Säng oli siinsamas seina ääres. Peremees ja perenaine magasid seal kapi taga ja lastepere magas teise seina ääres.

Nuga lauanurgale ulatades hakkas Peep jälle kassimoodi Liisi poole nihkuma.

Ta ei kuulegi. Aga kui ta ehmub, hakkab kõnelema, et kõik kuulevad, mis siis... Ei. Ta ei tohi kõnelema hakata.

Peebu käsi vajus nagu vaim Liisi pihale.

Liisi liigutas, kuulatas ja mässis end kindlamini teki sisse, hingamine jäi vait. Ta kuulis kõik ja sai aru ka kõik, aga ei teinud sellest välja.

„Kas sa mulle ei anna ka siia äärele natuke ruumi?“

Liisi ei vastanud.

„Kuuled või? Mis? Lase, ma toetun ka natuke siia äärele!“

Tüdruk mässis enese veel kõvemini teki sisse.

„Ma istun ka natuke siia, ega ma paljut ei tahagi.“

Liisi hoidis end nagu taha poole.

„Kust sa sisse said?“

„Ole vait, kuulevad! Ma ei saa praegu kõnelda.“

Liisi rahustas poissi.

„Nad magavad. Kui peremees magama jääb, siis nagu kott.“

Poiss uskus ja jutustas.

Liisi kuulas. Tema pärast oli ta, vaenekene, niipalju hirmu kannatanud ja vaeva näinud. Kas seda peab talle kuidagi ära tasuma ka? Kuidaviisi seda tasutakse? Ei, ta ei tasugi. Ja kui ta peaks tasu küsima, siis jätab Liisi selle teiseks korraks.

Poiss kummardus, kummardus nii üle tüdruku, nagu oleks ta tahtnud kuskilt sügavast allikast, kus ainult põhja peal pisut selget karastavat vett, suuga juua. Aga vesi oli siiski nii sügaval, et keele otski ei ulatunud vette.

Siis hakkas Peep tüdruku käsi otsima. Need olid nii teki sisse nagu võrku mässitud.

„Küll sa oled ka kange. Mitte kätt ka ei anna sa kätte.“

Tüdruk kihistas oma ette naeru. Las poiss harutab, otsib ja näeb vaeva.

Mis asjad nad sul on, et sa nad nii ära peidad?“

Suure tegemisega oli ta Liisi käe teki seest kätte saanud ja omale ümber kaela seadnud, kui see jälle teki all tagasi oli.

Kui kaua sa temaga siin sedaviisi ikka jändad. Viimaks kuulevad, tõusevad, tulevad vaatama. Peep jättis. Ta kuulas veel muidu niisama sängi serval ja hakkas siis minekust rääkima.

„Ei tea, kuidas nüüd tagasi saab?"

Liisi kuulas: „Kas juba ära lähed?"

„Ei tea, kuidas uks kinni saab."

„Ära..."

Tüdruk kergitas teki äärt, ja lõi selle jälle kahekorra külje alla. Ta oleks nagu midagi tahtnud öelda, aga jättis.

„Ma ei panegi ust kinni."

Peep läks. Parema jala suur varvas naksatas, põrandalaud plaksatas vastu. Eestoas sängis õled kõlisesid ja säng kägises kui külge keerati: Peep oli jälle kodus. Kõik magasid. Liisi tõusis sängist, läks, pani ukse haaki. Haak lõksatas. Kõik magasid jälle.

Peremees liigutas kapi taga perenaise kõrval, tõusis, tõmbas tikust tuld, vaatas kella ja läks jälle sängi. Liisi magas. Aga kui peremees uinus, keeras Liisi jälle külge ja ootas und. Tal oli esimene külaline käinud. Ta ei olnud enam mõni karjalaps või lihtsalt Liisi, ta oli juba niisamasugune tüdruk, nagu kõik küla tüdrukud, kes külalisi vastu võtavad.

Eestoas keeras ka keegi külge ja ootas und. Seal arutati niisama olnud külaskäiku ja õhtust juttu. Vaata, me neitsi! Liisi. Ei ole oma tütar. Mis ta tühi siis ei olnud, kui ta siia karja tuli. Sügisel käis leeris. Perenaine hoiab teist nagu oma last. Küll tal ikka külalisi oleks ka, aga iga klopats ei saa sinna juurde.

Kell seinal kõrises ja lõi. Aeg läks juba ammu üle kesköö, aga und ei olnud veel kuskil. Alles hommiku eel uinus külgede keeramine ja uinusid nad lühikeseks ajaks. Ning seegi uni, mis siis

tuli, ei olnud enam kellegi uni, vaid ainult unenägu.

Peremees tõusis, äratas ka Jüri ja Jüriga ühes nüüdsama magamajäänud Peebu. Nad kiskusid õhtused kampsunid selga, vildikud ja saapad, mis kellelgi oli, jalga, poolkasukad selga ja läksid. Veskikojas hakkas vesi kohisema, päävõll liikuma ja kivipooled lõgisema. Väike torulambike valgustas kehvalt ja nõrgalt külma ja niisket veskikoda, ja inimesed liikusid nagu varjud kottide vahel.

Veski ukse ette sõitis keegi võõras oma koormaga. Noormees ajas kotid kotta, sidus hobuse seinas oleva rõnga külge ja lubas minna tuppa väimehe kaupa tegema, kui muidu korda ei saa.

„Kes see poiss oli?"

„See on siit metsa tagant üks noor peremees."

„Kas kohe peremees või ainult peremehe poeg."

„Poeg ikka. Kes siis seesugust saksa veel peremeheks paneb."

Jüri keerutas vilkat.

Peep läks jälle jahukotte kergitama. Siis tiris ta seina äärest odratangu koti kolu äärde, ja nagu alt viimane tera kivisilma kadus, nii olid odrad kolus. Oodaku nüüd korda, kui tahab või õhtuni.

Tangu sõel hakkas tööle.

„Ei tea — süda on nii sant, nagu juua tahaks."

„Mine tuppa jooma — nüüd aega on."

„Ma ei tea, kus see joogipooline seal asub."

Jüri õpetas kõik kätte, kus kruus ja kus taari tõrs. Peep oli küll midagi teistsugust nõu oodanud, et naiste käest küsida, aga Jüri ei ütelnud seda.

Peep läks ja tuli jälle. Ta oli joonud, aga süda oli ikka sant. Küll püüdis ta vahest möldri Jüriga juttu teha, küll jälle joomas käia, aga kõik

ei aidanud midagi. Kui metsa tagant poiss jälle ära sõitis, jäi häda küll nagu pisut järele, aga päris üle ei läinud ta siiski.

Oleks see Liisi nüüd ka vähegi inimese moodi olnud, oma nägugi oleks näidanud, aga seda ta ei teinud. Võib-olla, kuulis öösel perenaine küläskäiku ja andis talle selle eest peapesu. Või võrgutas teda kosjakauba tegija niipalju, et ta enam Peebust ei taha teadagi. Ehk oli ta juba siis öösel niisugune, aga pimedas ei olnud seda näha.

Valge tulles tuli Anton jälle kahe koormaga ja tõi ka Peebule sooja pruukosti.

„Mine nüüd tuppa, võta seal leiba. Seal kõik käepärast — hea hapu taar ja hea tütarlaps," naeris peremees.

„On, on!" naeris Jüri ja Anton ise naeris ka ühes.

Jutt tütarlapsest ei meeldinud Peebule küll mitte maikugi, aga ta läks siiski. Vastu ajama hakata oleks enda äraandmine.

Toas püüdis Peep kõike kätte saada, mis tarvis oli, ilma et kedagi oleks tahtnud tülitada. Tagatoas oli küll inimeste hääli, aga Peebul niipalju julgust siiski ei olnud, et päise päeva ajal ust avada.

Veskikotta tagasi tulles oli peremees juba koormad peale visanud ja ohje liigutamas.

Peebul tuli aga veel õhtuni veskile jääda, neid kotte jahvatama, mis sinna toodud. Õhtu eel lubas peremees jälle tagasi tulla ja siis pidi Peep ka ühes minema.

Kui see asi oleks vähe teistsugune olnud, oleks niisugune otsus võinud küll Peebule meeldida, aga niisugusel näol, nagu ta nüüd oli, oli ta ainult hädaks ja piinaks. Igal pool, kus Peep liikus või seisis, oleks nagu mingisugune salajane luuraja ta kannul käinud ja teda öise käigu pärast

vastutusele võtmas olnud. Ta ei saanud aru, mispärast teda nii luurati. Ta ei olnud ju midagi teinud. Ta ei ulatanud allikast vettki võtma, aga teda luurati.

Nii kannatades ja ihates kadus siiski päev ja õhtu hakkas liginema. Veskikojas igavusest ja niiskest külmast aetuna, läks Peep jälle tuppa, et ajaviiteks suutäis taarigi võtta.

Aga köögiuksest sisse astudes käis südamest nagu tulisäde läbi. Liisi otsis lüpsinõu ja valmistas lauda juurde minekuks.

„Miks sind ei näe? Ilus perenaine...“

„Jah! Kui aru saavad, kus siis enam.“

Eestoas oleks nagu keegi tulnud. Peep astus jälle edasi ja Liisi lippas õue.

Luuraja nagu kadus. Vähemalt, ta ei ähvardanud enam. Keegi ei tea siis ikka sellest veel midagi. Ja Liisi ei näita ka seda kellelegi välja. Liisi on kindel tüdruk.

Enne videvikku tuli Anton jälle tagasi ja Küüvitsa jahvatus hakkas kodu poole minema. Püüli- ja tangukotid pandi peale ja Peep tõstis jälle kotte nagu eilegi. Mõni kott lihtjahvatust, mis maha jäi, lubas mölder ise ära jahvatada ja voor hakkas liikuma.

Lepamäele venides võttis Peep peast tolmuse läkigi, võttis nagu oleks tal soe ja vaatas tagasi. Liisi viis järvelt vett — juuksed patsis selja peal ja rätik kaela kukkunud. Enne üle tammi kadumist vilksatas ta korra veskilistele tagant järele ja selles oli kõik, mis tal üldse veel hinge taga oli.

Peep vaatas ka tagasi, vaatas nagu mälestust kaasa võttes. Vanad armsad lepad ja pajud, armas vee kohin tammi otsa all, armsad varblased ukse ees ja vesine lobjak järvel, kõik sidusid ta südant ja hinge nägematu sajakordse sidemega ja tõendasid, et paremat kohta päikese all enam

kuskil ei ole. Ja iga põõsas tee ääres ning kivi põllul kinnitasid seda ning ütlesid: tõsi.

Peep ei olekski siit enam lahkunud, aga tee viis sinna poole, kus Küüvitsa oma sulast, jahu, tangu ja püüli ootas.

Liisi läks lauda juurde ja tuli sealt jälle. Kuskil ei olnud enam nii hea, nagu enne. Kõik kohad olid igavad. Kõik kohad olid nagu leinas. Oli, nagu oleks mõni omane sinna viidud, kust enam tagasi ei tulda. Ühetooniliselt lõgises veski kivipool. Varblased sirtsusid nii kärsitult nagu osajagu jagades. Inimesed oleks nagu kivist raiutud.

Liisi ise oleks nagu raudus, nagu vangis olnud. Ja päästjat polnud kuskil näha. Oli nagu oleks ainsamaks päästjaks veel surm.

2.

Esimene öö pärast Peebu kadumist nagu polnudki öö. Kaua tuli voodis enne üht kui teist külge keerata, kuni uni tuli. Ja kui ta tuli, siis polnud see muud kui alatine uinumine ja ärkamine. Küll tõstis Peep suurt viievakalist rukkikotti, kael nagu küpsetatud raud. Küll tuli ta tasa, kassimoodi varvastel, pani käe pihale, lausus — ära ehmata, mina olen. Siis plaksatas Peebu suur varvas, plaksatas nii kõvasti, et Liisi ärkas. Ja uni oli mõneks ajaks jälle kadunud.

Teisel ja järgmistel päevadel, kui Liisi õue astudes veski ukse ees hobust silmas, oleks see ikka nagu Peebu hobune olnud. Nii oli ta mõnikord koguni niikaua kahevahel olnud, kuni hobuse õige peremees veskikojast ilmus ja hobusele õige tunnistuse andis.

Sedaviisi päevad läksid ja tulid; päevadest said nädalad ja nädalate kaupa kadus aeg. Ka-

dus lumi. Kohisesid veed. Kukkusid käod ja õitsesid toomed. Liisi ei olnud sest saadik Peepu enam näinud. Viimaks hakkas ta uskuma, et see ainult unenägu, ilus unenägu oli olnud ja ta sundis ennast niipalju nagu jõudis, seda unenägu unustama.

Oligi juba kõik ununemas, kui äkki kuskilt tuulepuhang uuesti ilmus, vana haava jälle lahti kiskus, ning veelgi valusamini lahti kiskus kui enne. Kord laupäeva õhtul, kui inimesed juba magama minemas olid, läks salkkond noormehi lauluga üle veski tammi.

Liisi kammis eestoas lahtise akna juures märgi juukseid peale sauna. Taga peremees ja perenaine juba magasid. Äkki kostsid ukse tagant möödaminejate seast sõnad: Lähme veskile taari jooma.

Uks, mis veel haaki panemata, avanes ja keegi astus kööki. Ja enne kui Liisi sai paigalt, astus tulija köögist eestuppa. Teised läksid kõik edasi, üksinda Peep jäi nendest maha.

Tulija jõi taari, kiitis, naeris, tegi nalja ja vallatustki. Liisi oli alguses arg, aga öö pimenemisega läks temagi nagu julgemaks. Külaline külitas Jüri sängis, Liisi tahtis ainult aknal istuda. Sealt oli hea vahtida üksikuid suveöö hämaruses vilkuvaid tähti ja kustuvat eha ning kuulata all toomelehistikus unistavat lindu.

„Kas Jüri ka on läinud või?"

„Ei tea — ära kadus."

„Kuhu tema peaks ka käima?"

„Ei ole küsinud."

Siis istus Peep ka akna lauale. Kui ilus oli seal kuulata pühalikku looduse unistust, ilusat, mis kõigest kõige ilusam, ja kuulata eneste südamete lööke, mis kõigest kõige kindlamad olid. Ei olnud neil kahel inimesel ei enne ega pärast

enam ilusamat ööd, kui öö veski eestoa aknal. Kõik hääled, mis aknale kostsid, põlesid sõnatus õnnes. Kõik, kes häälitsesid, ootasid ja kaebasid.

Ida taevas külvas koit juba tuld ja talli lakas rebistas kukk tiibu. Öö oli kadumas. Tuba lõi silmnähtavalt ikka valgemaks. Peep naeratas.

„Kas mind minema ka ajad?"

„Kas sa ise ei lähe?"

Peep naeratas jälle.

„Täna maksad mulle minevakordse võla ka ära."

„Ära tee — taga kuulevad."

Tüdruku kukal vajus Peebu paremasse pihupessa. Siis lõi tüdruk jälle pea kõrvale, lõi silmad maha, nagu kuritöölt tabatud.

„Kas nutma hakkad?"

„Mis sa siis niisugune oled."

Peep tõmbas tüdruku sülle.

„Kuhu ma sind viskan? Ma viskan su sinna üles puu latva."

Tüdruk hakkas paluma, lõi käed ümber poisi kaela.

Siis seadis Peep end minekule. Liisi läks uksele saatma. Uksel andis Peep käe.

„Kas pead sõna?"

„Kui sina oma sõna pead."

„Pean."

„Aga kui vihma tuleb?"

„Tulgu või nagu tõrrest," tõendas Peep.

Poiss läks. Liisi jäi veel uksele talle järele vaatama. Sügisel läheb liisu alla, kes Jumal teab siis, kuhu Poolamaale ta saadetakse. Parem oleks ikka olnud, kui teda ei oleks näinudki. Või mis siis sellest? Võib ju niikaua oodata ka, kui ta sealt Poolamaalt jälle tagasi tuleb. Aga olgu mis on, teisele ta ka ei lähe.

Tüdruk tõmbas ukse kinni. Peep oli ta sil-

mist küll kadunud, aga südamesse oli ta veel kõvemini hakanud, kui enne. Tulgu või sada teist Peepu, või sada Poolamaad, aga teda ei maksa nad ükski.

Tasa, nii et keegi ei kuulnud, lipsas Liisi vahelt ukse tahatuppa ja kadus teki alla. Seal võtsid väsimus ja uni ta pea kaissu, ning Liisi uinus nagu laps.

Nädala esimene päev tuli küll ja läks ka pea, aga nädal, pikk nädal ei tulnud ja läinud sugugi niipea. Päevad venisid pikkamisi, ning mõnikord ei jõudnud ta öödki kuidagi ära magada. Mida enam nädal lõpupoole läks, seda igavamaks ta muutus. Kõige raskem oli reedesest päevast jagu saada: pühapäeva vastu valmistama hakata oli veel vara, aga teiste nädala päevade sarnaseks teda pidada Liisi ka ei kärsinud. Nii oleks ta üksinda nagu pikem olnud, kui kõik terve nädala päevad kokku.

Oodates ja igatsedes jõudis ta siiski õhtule ja andis pea maad oma järeletulijale. Järeletulija oleks olnud nagu jõululaupäev. Liisi kolis toast ära uude korterisse, veskikoja otsa aita, veskiratta kohale.

Siia mujalt teisiti keegi sisse ei pääsenud, kui läbi veskikoja. Ning seda teed ei pidanud keegi võõras, peale omatalu inimeste teadma.

Kui all oja ääres saun suitses, ajas Liisi magamiskotti uue põhu; lõi aidas voodi üles ja tõi järve tagant heinamaalt seljatäie noori kaski, mida perenaisega jaotati ja milledega voodi sisse piirati. Iga liigutuse juures tõusis tüdrukul rinnust ohe ja südamekene tal tagus nagu sepa käsivasar. Kui pikkamisi loojenes päike ja kui aegamööda jõudis õhtu!

Viimaks ometi. Ta tuli. Liisi oli juba saunast läbi, peatus toas nii lühidalt nagu võis ja

kadus oma kambrisse, esimest korda oma kambrisse. Seal ringutas ta ja sirutas käsi, ega teadnud, kas üldse magama heita või mitte. Ta ootas. Oodatav laskis ennast kaua oodata. Liisi väsis ootamast. Aga kui ta ei tulegi, petab? Aga kui ta tuleb, koputab ja ma ei kuule? Ta lubas ju tulla. Ma lubasin ka siin olla. Ei, ta ei jäta tulemata. Tal olid niisugused silmadki.

Tüdruk läks nii, nagu ta saunast oli tulnud, kergete alusriietega sängi. Pehme voodi ja värske kaselehtede lõhn uimastas ja uinutas ta magama. Aga kui endine noorte meeste kari lauluga jälle üle veskitammi läks, ärkas ta kohe. Ta ei oodanudki veel teda. Ta ei pidanudki nendega ühes tulema.

Siis jäi jälle kõik vait ning väsinud saunasttulija pidi juba uinuma.

Koputati. Arad ja tagasihoidlikud löögid ütlesid kohe, kes ukse taga on.

Liisi avas ukse.

„Kas arvasid, et ma viimaks ei tulegi?"

Tüdruk nagu naeratas. Ta ei tahtnud seda öelda, mida ta oli mõelnud.

„Kui ma ei olekski tulnud, mis sa siis oleks teinud?"

Tüdruk naeratas jälle.

„Siis... siis oleks oodanud, kuni sa tuled."

Nii veedeti öö. Räägiti, mida ei mõeldud, ja mõeldi seda, mida ei räägitud. Keegi ei näe, keegi ei kuule, keegi ei tea, keegi ei oska arvatagi. Peep seljakili sängis, kased higistasid lehtede lõhna.

„Tõmba mu saapad jalast ära!"

Kästav ei oodanud teist käsku. Need läksid sängi ääre alla ja Liisi lükkas käeseljaga oma juukseid silmade eest. Poiss naeris.

„Tule sina ka siia!"

Tüdruk istus. Jälle räägiti, räägiti teisele ja nii omaette oma mõtetele. Jälle vaigiti ja kuulati, kuulati nagu mõnesugust löömist kuskil nägematus ahjus, kus põletatakse ja küpsetatakse kõik endine väärtus uueks. Mis pärast tuleb, seda ei küsitud. Püüti aga ainult seda soojust, mis põlemine, kuigi silmapilkne, aga põlemine annab.

Tüdruk seadis ta käsi ja käskis neid mitte liigutada. Kui palju kevadet ja lilli, kui palju tuikamist ja tuld oli tema sõnades ja liigutustes! Kui Peep end unustama hakkas, viskas Liisi enese jalule, kargas üle jahukottide taha ja lipsas uksest veskikotta. Seal korraldas ta oma sassiläinud juukseid.

Peep tuli käsikaudu kobades järele.

„Ära tule! Alla kukud!"

Siis lepiti jälle ja mindi koos aita tagasi.

Poiss andis sõna. Sõna usaldati ja istuti sängi äärele.

„Ei, istume niisamuti. Nii istuda on parem."

Peep kuulas, kuulas nagu esimest vee vulinat, nagu kasvavat kohinat, mis sulavast lumest hakkab nirisema, siis suureneb ja paisub, paisub võimsaks vooluks, millele võimata on tõkkeid ette seada.

Peep tõmbas tüdruku kukla endale pihku, vajus kummuli üle ta pea ja Liisi huultelt lõõmas tuli, mis neid mõlemaid sulatas. Liisi lõi käed ümber poisi kaela, lõi ümber nii, et ta sinna nagu kobar rippuma jäi. Sestsaadik oli piir ja mitte rohkem. Sealt edasi algas keelatud maa.

Veskitammilt kostis mingi müdin. Keegi oleks nagu astunud väljas.

Nad ärkasid.

„Päike hakkab juba tõusma."

„Hakkab jah."

„Kas sa ei karda seda, kui keegi näeb, et lähed?"

„Mis ma sellest kardan?"

„Hakkavad rääkima..."

„Kas sa rääkimist kardad?"

Tüdruk laskis pea Peebu õla najale. Ikka häbenes ta veel seda tugevat poissi ega julgenud kõiki oma poollapsikuid mõtteid talle avaldada. Poisi jõud ja julgus sundisid teda vaikima ja ainult siis, kui talle sealtpoolt selleks nagu luba anti, julges ta aralt käsi selle kaela ümber mässida.

„Pean minema hakkama."

Tüdruk vaikis. Poiss tõusis voodiäärelt, võttis alt saapad, kiskus jalga.

„Kas saatma ka tuled?"

„Jah."

„Ma lähen ees, muidu eksid ära."

All uksel ulatas Peep saatjale käe.

„Kas tuleval laupäeval tuled?"

„Mis ma siis tulen, kui sa nii tuim oled."

Poiss kadus veski nurga taha. Liisi tõmbas ukse kinni ja läks oma uude korterisse esimest ööd magama. Nädalasest tööst ja magamataööst väsinud, uinus ta varsti. Ainult Peebu viimased sõnad nagu sõudsid veel kuskil udus või pimeduses ning kostsid siis nii nõrgestatult — kui sa nii tuim...

Uinudes oleks tüdruk enese peale peaaegu nagu vähe pahanegi olnud, aga kui nädal jälle oma pikkade ja igavate päevadega algas, ununes kõik, mis mõrkjas oli, ning oodati jälle õhtut, mil ta pidi tulema.

Poisil oli tee selge, ja tuntud tee ei ole kunagi igav. Varsti peale sauna, kui Liisi vaevalt aita sai, koputati uksele ja ust avades astus ta sisse nagu oma mees.

Nii tulid ja läksid seitse laupäeva-õhtut, kus koputajale uks avati ja ta sisse lasti. Kõik need ilusad ööd tulid ja läksid ühte moodi puhtatena, ega jätnud kellegi hingele vähematki tahmaplekki. Kõik ööd veedeti peaaegu üht moodi ega vääratatud pea juuksekarva väärtki kõrvale. Kui üks juhtus oma tujudele laiemat luba andma, siis oli teine jälle valvel ja seadis piiri jalule. Alati saatis Liisi külalise uksele, naeratas veel vahelt ukse küsides: „Kas tuleval laupäeval tuled?" Poiss põrnitas vahest nagu oleks vihane, vastas, mis suhu tuli ning läks.

Niikaua kui ilmad soojad püsisid, oli kerge sõna pidada ja käia, aga kui sügisepoole viludad ajad tulid, kippus lubaduse täitmine raskeks minema.

Kunagi, augusti keskpäevil, laupäeval, valas hommikust õhtuni vihma nagu sarjast, ega jätnud lageda taeva all töötajale inimesele mitte hamba alla ka kuiva. Küüvitsal veeti leost esimesi linu. Keskhommikust õhtuni seisis Peep linaleos külmas vees ning loopis linu kaldale. Nädal tagasi oli see kinni aetud ning ligikaudu kolmas osa linaväljast oli seal sees.

Kui linakiskuja õhtu eel veest välja astus, oli tal selg töötamisest ja liigutamisest soe, aga jalad all nagu pukid. Juba peale lõuna oli ta minekuplaanist joone läbi tõmmanud ja selle mõttegi maha matnud. Aga inimene on inimene. Peale sauna, kui pühapäeva pesu jälle seljas oli, jalad soojad ning süda kinni, tulid endised otsused jälle tagasi.

Peep tõmbas vanad säärikud jalga, pika peremehe vana palitu, mis muidu tallilakas heinte sees magamiseks oli, selga, vana laiade äärtega kaabu pähe ja läks. Pime porine öö ja niisugune Peep — nad olid nagu teineteise jaoks loodud. Kes

Peepu oleks niisugusel käigul näinud, oleks teda ennem kodukäijaks kui Peebuks pidanud. Aga mis see kõik asjasse puutus! Peep teadis ise, mis ta oli ja millist teed ta käis.

Esimese koputamise peale ei kõssanud keegi. Teda ei mõistnud ootaja uneski oodata. Vihm ja sompus ilm olid lootusetu ootaja uinutanud, nii nagu ta aidas polnud veel uinunud.

„Kas sa mind täna ei oodanudki?"

Ootasin küll."

„Kuidas sa siis ust ei avanud?"

Peep vaatas olukorda ja tüdruk tegi sedasama. Tulnud läbimärg inimene. Külmapoolne ait. Kuhu panna või kuidas olla. Lepiti kokku. Poiss viskas märja palitu seljast kuskile naela otsa ja kiskus saapad jalast ära.

„Liisi, mis sa külmetad eemal?"

Liisil oligi külm. Ainult Peebu juures võis sooja saada. Kuigi see hädaohtlik samm paistis olevat, ometi ei olnud teist teed.

Tüdruk kaalus ja andis siis järele.

On juhtumusi, kus troost inimest kinnitab, aga seekord ta küll seda ei teinud. Liisi ladus kõik oma lootuse ja iseseisvuse troosti turjale ning see kandis nüüd kõik sinna, kuhu ta ise arvas.

Peep äkki ei hoolinud millestki.

Tulise, õhetava tüdruku palved erutasid teda veel rohkem. Mingi müür ei peatanud teda korraga enam. Tõusis torm, ning see purustas ja murdis. Kõik tumenes nüüd. Selge otsustav mõistus kadus... Kui Peep toibus, märkas ta, et Liisi nuttis. Peebul enesele oli tunne, nagu oleks keegi tema peale kaebama läinud. Ta palus ja vaigistas, vabandas ja andis tõotusi, tulgu soldatiks minek või ärgu tulgu.

Viimaks järgnes tormile rahu ning rahu uinu-

tas omad mõlemad väsinud lapsed raskesse unne. Ei kuulnud ennem keegi, kui aida ukse pihta korraga koputati. Mõlemad virgusid. Oli hommik.

„Liisi, tule lehmi lüpsma!" hüüti läbi ukse. Peremees ütles ja läks jälle ära. Liisi kargas üles. Peep aga uinus jälle, kuni Liisi tagasitulekuni. Liisi tuli, tõi kruusiga sooja piima ja õhtust värsket nisuleiba. Peremeest - perenaist olid maganud, Liisi oli ise perenaine.

Poiss seisis keset aita, jõi kruusist piima, sõi leiba ja naeris. Liisi istus sängi äärel ja naeris ka.

Siis läks Liisi külalist saatma.

„Ega sa nüüd teinekord enam ei tule?" küsis ta vahelt ukse.

„Ei tule."

Liisi tõmbas ukse kinni. Ei tea, kas oli see nüüd nali või tõsi.

3.

Ilm oli eilsest sajust veel rõske ning pilved rippusid taevakummil otsekui iga silmapilk kaela kukkumisel. Peep astus nagu teoline — põlvini märg ja saapad porised.

Kurvuse aida tagant mööda minnes jooksid õuest kaks koera raginal kallale. Naise hääl hüüdis koeri. Peep vaatas tagasi, tõmbas kivi ja ähvardas visata. Koerad jäid maha.

Nüüd oli saladus külla kantud, ja Peep pidi sellega leppima, mis küla kõneles.

Ta ise küll küla kõnest suurt ei hoolinud, aga Liisil pidi see nagu raskem kuulata olema. Peebul enesele oli ikka tõsine kavatsus, ning pulmad ei pidanud mitte üle aasta ootama.

Nii käis ta siis pool sala, pool avalikult veel Liisit külastamas, kuni maa külmama ja lumekate maha hakkas tulema. Siis tuli pööre, mis tuule

teisale keeras. Talvetulekuga pidi Liisi aidast tuppa kolima ja sinna ei lastud Peepu enam läbi. Seal magas Liisi jälle pererahvaga ühes ruumis, uks haagis, ega tohtinud Peebu sisselaskmise peale enam mõteldagi.

Peep kannatas ning Liisi kannatas ka. Hea oli, kui mõnikord veskil käies köögiukse piida najale toetudes tüdrukuga omavahel teiste vahele segamata sai sõna paar rääkidagi.

Tulid jõulud. Peremehed hakkasid peret kauplema, aga oma vanade teenijate käest küsiti ikka kõige enne ära nende mõtted ja kavatsused. Küüvitsa Anton istus peale keskmise püha lõunalaua otsas, suitsev sigar suus ja kuulas ka, mis tema inimesed talle vastavad. Esimene, kellega selle üle kõnelema hakati, oli nagu enesestki mõista, Peep.

„Kui su kurss nii kõrgele on tõusnud," seletas Anton, „siis ei ole meil midagi teha."

„Aga seda maksetakse," tõendas Peep vastu puigeldes.

Peremees imes suitsu ja kõigutas jalga teise jala põlve otsas.

„Võib ju olla, aga mina küll ei saa nii kõrget palka maksa."

Jutul oli lõpp. Peremees hakkas omale uut sulast ja Peep uut peremeest otsima. Alguses ei arvanudki Peep selle palga nõudmisega nii esineda, aga viimast korda veskil käies oli Kurvuse Ants teda möödasõidul peatanud ja juttu kaubategemise peale vedades seda lubanud, mis Peep nõudis.

Keskmise püha õhtul laskis Anton Peebul hobuse laavitsa ette rakendada, sületäie õlgi ja näruteki külje alla visata ning ukse ette sõita. Seal viskasid mõlemad, peremees ning Peep, küljeli reele ning sõit kõrtsi juurde läks lahti.

Kõrtsis oli koos küla ja vald. Niiske ja suitsenud ruum oli inimesi püsti täis. Räägiti ikka ainult kaubategemisest ja palgaküsimusest.. Peep otsis kohe Kurvuse Antsu üles ja hakkas sellest juttu, mis omal ajal pooleli jäi.

„Kas Küüvitsalt oled lahti?“

„Pealaest jalatallani,“ naeris Peep.

„Aga seda palka nüüd küll ei saa anda, mis siis lubasin.“

Peep jäi kuulatama.

„Sa ju lubasid...“

„Lubasin küll, aga seda on ikka palju.“

Peep vajus jälle mõttesse, nõudis siis vähe aega järelemõtlemiseks. Ta tahtis veel oma vana peremehega rääkida, enne kui uuega otsustab. Tiheda rahvamurru sees ei leidnud ta Antoni kohe kätte. Kui ta viimaks peremehe juurde pääsis, tõmmati juba pudeli korki ja joodi Küüvitsa uue sulase liike. Peep sai ka klaasi ning selles oli järelemõtlemine ja nõuküsimine kõik koos.

Pisut norus tujul otsis Peep Kurvuse peremehe jälle üles, lõi käed kokku ja käsutas liigud välja. Siis otsis ta oma vana peremehe ka üles ja tõi liike jooma.

Anton tuli ja punetas.

„Peep poeg,“ algas ta vahutavat klaasi käes hoides, „kolm aastat oled sa mind nagu oma poeg teeninud. Jumal on sulle targa meelemõistuse annud ja hea tervise ning jõu kinkinud. Tarvita seda mõistust ja jõudu samuti ka oma uue peremehe teenistuses olles, siis lähed sa auga igast kohast läbi ega saa sinu peale keegi näpuga näidata.“

Kõik ligidalseisjad jäid kuulatama. Mõni soojema peaga mees kiitis Antoni sõnu järele. Keegi koguni tõendas, et Küüvitsa Anton ja Peep olla veel valla mehed, teised kõik olla mehekesed.

Peebul omal oleks nagu midagi silmas olnud, samuti ei olnud Antoni hääl ta viimaste sõnade ajal ka päris puhas; aga kõrvalmõjud kadusid pea. Kainel vaatlejal paistis enam kui selge olevat, et nende meeste lahkumine, kui midagi vahele ei tule, on ainult ajutine.

Kõrtsi tulles ei uskunud ei Anton ega Peep kumbki, et nad kohe esimesel õhtul nii järsud „poisid" olid. Kodust sõideti välja ainult vaatama, mis kõrtsis tehakse ja kuulama, mis küsitakse ning pakutakse.

„Kas hakkame koju minema?" küsis Anton, kui liigud joodud.

Vana ruun päästeti lasipuu küljest lahti, visati jälle küljeli reele ja sõideti. Selge täiskuu säras taevas ning sätendav lumi krudises reejalaste all. Ilm oli nagu karedamaks tõmbunud kui ta tulles oli. Peep sundis ruuna ja peremees kuulas reel. Meespere oli Antonil käes, puudus veel tüdruk.

Tundes nagu oleks ta peremehele ülekohut teinud oma kauba teisele tegemisega, hakkas Peep nüüd peremehele tüdrukut soovitama.

„Kauple veski tüdruk ära, siis on käes!"

„Kas tema tuleb?"

„Kui mina tahan, siis tuleb."

Anton ei uskunud.

„Sa ei usu? Kui ma aga korra seal veskil saaksin käia, siis oleks sul jordanipäeval tüdruk käes."

„Minu pärast võid sa homme päev minna, pane terad kotti ja sõida."

Peep koputas vitsaga ruunale kondi peale, hobust jooksma sundides. Oli nagu kardaks ta veskile hiljaks jääda.

„Aga kui tal juba kaup on tagasi tehtud?"

„Ei ole!"

„Ega sina või teada, võib-olla, et on.“
„Ära mõtle — ei ole.“
Kodus istusid peremees ja Peep ühe laua juurde ja sõid ühisest nõust. Peale pühi läks Peep kohe veskile, et ühtlasi teed valmistada, kuidas Liisit Küüvitsale teenistusse palgata.
Ülesanne oli kaunis raske, aga Peep pidi, kui ta oma sõnast tahtis kinni pidada, selle läbi viima. Mullune argus oli tarvis kohe metsa heita ja julgemalt välja astuda.
Liisi küüris köögis keedunõu. Peep jäi uksele seisatama.
„Kuule, kuidas sul selle kaubaga on? Kas jääd tagasi või?“
„Jah. Mis siis?“ peatus Liisi.
„Ma soovitan sulle hea peremehe.“
„Anton või?“
„Jah!“
„Sa ise minevat ju sealt ära.“
„Mis sellest?“
Liisi loputas pestud nõud.
„Sa tule kolmekuningal jordanile.“
„Kuidas ma sinna saan?“
„Kas sa siis niipalju majast välja ei pääse?“
„Tule hobusega järele, siis ma lähen.“
Liisi hakkas tuld pliidi alla soetama.
„Kas sind muidu ei lasta?“
„Nad tulevad ise ühes.“
„Kes?“
„Ükskõik — peremees või perenaine.“
Perenaine tuli uksest.
„Noh, kas väimeespoeg tahab mul tütrega lugema minna või?“
„Võib olla kah!“ naeris Peep.
„Millal? Kas on juba ära räägitud?“
„Kolmekuninga päeval.“
Veskikojast hüüti. Peep pidi jooksma. Pere-

naine Liisiga jäid kööki. Rohkem sellest ei räägitud.

Enne äraminekut tuli Peep jälle tuppa ja jäi köögiuksele peatuma. Liisi hautas lehmadele toobris aganaid. Perenaine oli toas.

„Kuidas jääb, kas jordanile ikka tuled?"

„Ei tea. Kui nad sellest aru saavad, ega siis küll välja ei pääse."

„Tule vägisi."

Tüdruk vajus mõttesse.

„Vägisi on ka halb minna."

Üle järve ligines jääd mööda veskile kotivoor kolme hobusega. Veskikoja ukse ees käratsesid varblased ja tokerdasid siinsamas kolm parti. Peep pidi minema ja oma koorma ukse eest ära ajama, enne kui teised pärale jõudsid.

„Sa ole valmis! Ma sõidan siit läbi ja võtan su peale. Head päeva!"

Peep läks. Liisil pidi selge olema, et vana pererahvaga ei tohtinud ta kaubast midagi rääkida. Kolmekuninga-päev oli tulemas ja see pidi siis näitama, kuhu kanti kevadel riidekast ja veimevakk jääb. Ja kui perenaine vahest niisugust juttu hakkas tegema, leidis Liisi jälle põhjusi kas jutu teisele juhtimiseks või lõpetamiseks.

„Kui sa ei tahagi jääda, siis ütle ilusasti ära!"

Liisi pidi enne tädiga kokku rääkima; ilma temata ei osanud ta palga asjus midagi küsida.

„No siis annab peremees hobuse, mine käi tädi pool ära, siis on teada."

Seda Liisi ka ei tahtnud. Ta ootas ikka kolmekuninga-päeva. Pererahva küsimuste peale vastates mõtles ta sinna ikka möldri hobusega minna ja veski omadele soovitavat vastust tuua.

Kolmekuninga hommikul, kui peremees läks Liisile hobust ette rakendama, sõitis Peep ukse

ette, lõigatud sabaga hobune ees ja lillelise päraga saan istme all.

Niisugust looma ei olnud vana möldritaat oma ümbruses kellelgi näinud. Peep lõi hobuse korraks rõnga külge, kargas uksest sisse, jõi taari ja läks jälle. Peebul oli kange janu viimaste jõuluvorstide peale. Liisi võttis ka suurrätiku, muidu oligi ta juba minemas, ja läks. Perenaine ei saanud sõnagi suust. Taat jäi hobusega talli juurde haigutama.

Nad sõitsid juba Lepamäkke.

„Kust sa selle ilusa saani oled saanud?"

„Nägin kuskil reheall."

„Kelle hobune see on?"

„Oma."

„Sinust ei saa täna keegi aru."

Peep punetas ja plaksutas hobuse küljel ohje. Hobune hüppas ja lendas.

„See on mu vana kasuisa naisevenna hobune."

„Ja saan kah?"

„Jah."

„Kust sina tema kätte said?"

„Mis asja ma kätte ei saa? Näed, sindki ei olnud veel keegi kätte saanud, aga mina sain."

Liisi muigles. Ta palged mängisid punast ja roosat, roosat ja õrnpunast. On ikka küll Peep üle kõigist poistest.

„Poiss sõitis juba eile õhtul meile, oli ööd, sealt läksid peremehega oma täkuga jordanile."

„Ja sina tulid siit kaudu."

„Veski Liisi kaudu."

Liisi müksas poisile. Peep oleks ka vastu müksanud, aga erk hobune ei labunud ohje lõdvestada.

Tagant sõideti kell aisa küljes. Noor loom kippus lendu minema.

„Laske kõrtsi juurde!"

Peep vaatas tagasi.
„Juba järel.“
Liisi teadis, et teda järelesõitjad vahivad. Ta tõmbas suurrätiku nii üle pea, et ainult ninaots sealt välja vaatas.
Kõrtsi juures oli, nagu kästud, peatus. Mindi sisse jordani-liike tegema. Seal tervitati Liisit juba kättpidi ja hakati väikselt juttu, nagu rauda otsast taguma. Peep oli ta juba ääsi tõstnud ja selle niivõrt kuumaks ajanud, et töö võis alata.
Siiski päris küsimuse juurde veel ei asutud. See jäeti tagasitulekuks. Kõrtsis joodi niisama paar õlut ja pudel mõdu, osteti Liisile kompvekke ja sõideti jälle edasi. Peremees tahtis ise tüdrukut näha, et teaks siis ka palka lubada, kui küsitakse.
Edasisõiduks vahetati hobused ära ja Liisi istustati sinna saani, kus kell aisa küljes. Peep istus ikka Liisi kõrvale ja endine hobune anti endisele omanikule tagasi. Ümberistumine ajas tüdrukul veel enam vere keema, kell aisa küljes helises pööraselt, nagu pulmas, ja Küüvitsa täkk ei annud endise traavli jalale ka sugugi järele.
„Laske teie ees!“ käskis Anton peale istudes, ja Peep kihutas ka peremehest ette.
Läbi mõisa sõites jäid kelgukesi järelevedavad poisikesed teeäärde vaatama. Kuskil toanurga juures seisis keegi vanaeit, must seasööma pang näpu otsas. Oleks nende vaatajate seas nüüd ometi ka kadunud Liisi ema olnud!
Kes teab, palju selle jordani enese pärast nüüd keegi välja sõitiski; suurem hulk läks ainult sõidu pärast, et oli kord niisugune mood. Siiski — kiriku juures käidi ikka korra ära ja vaadati veepühitsemist ka.
Tagasisõidul laskis jälle Peep täkuga ees ja peremees naisevennaga taga. Kõrtsi juures peeti

kinni, mindi sisse, telliti kõrtsipapa käest omaette tuba ja pudelid laua peale. Liisil oli kompvekke ja saia niipalju süüa, kui süda kutsus.

„Kuidas siis on, kas teed Küüvitsa peremehega kauba ära?" algas Peep. Küüvitsalt saad vahel täkuga kirikusse sõita ja kõik, aga, näed, möldri omad ei lase sind toastki välja."

Liisi ei teadnud midagi peale hakata.

„Ei tea, mis tädi arvab..."

„Ega siis tädi sinu eest teenima tule, sina ise ikka tuled," seletas Peep ja kallas enesele õlut.

Liisi mõtles.

„Kui kaugel su tädi elab?" küsis peremees ja jõi.

Arutati veel ühte kui teist.

„Peep, kui nii on, siis istuge täkule peale, tõmmake sinna ja küsige ära. Hobusel hakkabki igav."

Peremehe käsk oli nagu kuninga käsk. Hobusel tõmmati kell aisa küljest lahti, visati istme alla ja käidi tädil ära.

„Tädil ükskõik," seletati tagasi tulles. Siis pandi Liisi laua taha seljatoega pingi peale peremehe ja Peebu vahele istuma ning kaubategemine algas. Kõrtsipapa, kes vahest jälle uusi pudeleid juurde tõi, seisatas ka ja õssitas tagant.

„Kuule nüüd. Noor inimene tolmub ka alati ühes kohas istudes ära. Liigud teise paika, saad nagu teist õhku jälle. Võib-olla, et saad ennem mehelegi."

Liisi pea oli täis kõiksugu mõtteid. Ei jõudnud enam kõike kuulata, mis räägiti.

Siis löödi käed kokku ja uued pudelid toodi jälle lauale. Peremees tõmbas taskust suure raudadega rahapunga, võttis sealt ilusa läikiva rublalise ja pistis tüdrukule pihku.

„See on sulle käsirahaks."

Mehed tõstsid jälle kordamööda klaasi ja pakkusid Liisile ka. Liisi ei joonud.

„Sa, Peep, mine vii siis oma tulevane lootus ilusasti koju! Meie läheme jälle kahekesi ise."

Nii jäigi. Liisi istus jälle saani ja Peep võttis ohjad. Täkk kaapis ja tantsis. Paar vanameest ja üks poisinolk seisid kõrtsi trepi peal ja vahtisid.

„Oleks sa ise ka sinna jäänud," algas tee peal Liisi.

„Mis sellest, kui kaugel ma sealt siis ära ei ole."

Liisi süda hakkas nagu hukka mõistma. Endine hoog, millega läbi mõisa sõideti, oli juba kadunud.

„Ma ei saa aru, mis see on, et süda ei ole nagu rahul."

„Sa ise mõtled. Ära mõtle, siis ei ole midagi," trööstis Peep.

Päike oli juba ammu veerenud. Pilves ilmaga tuli teehoidmine täiesti hobuse hooleks jätta. Aga esimese käänaku peal hobust järsku teisele tõmmates lendas saan ja kõik, mis seal sees oli, ümber. Õnn, et veel Peebule ohjad pihku jäid.

Siis seati istmealune jälle joonde, istuti jälle ja sõit läks jälle edasi. Peep laskis kohe ukse ette.

Liisi oli jälle kodus. Peremehe, perenaise küsimuste peale ei kõnelnud ta sellest midagi, et oli tädil käinud. Kõik pidi saladusse jääma. Saagu mujalt teada, kui tahavad, aga Liisi ise ei räägi mitte sõnagi.

Saladus jäi ka saladuseks, aga ainult paariks päevaks. Siis teadis möldrirahvas juba kõik, mis jordanil tehtud ja kuidas seal käidud.

„Ei oleks ma uskunud, et Küüvitsa Anton niisugune mees on," nurises möldritaat.

„Jah, Liisikene, nii ikka tehakse: kelladega viiakse, ilma tuuakse," kurtis perenaine.

4.

„Kui sa ei tahtnud siia jääda, siis ütelnud ometi ennem, mis sa seda siis nii salaja ajad," rääkis möldritaat veel lõunalauas ja sellega oligi rääkimistel lõpp. Elu nihkus jälle pea endiselt edasi ja kevade jüripäevaga liginesid. Liisi ei tunnud endise ja praeguse elu vahel pea mingit vahet ja veski-ema jäi ikka endiselt talle emaks. Ta magas ikka tagatoas pererahvaga ühise ukse taga ja sinna ei saanud enam Peep ka nii kergesti sisse nagu ennem.

Jüripäeval sõitis Küüvitsa uus sulane kõrviga Liisile järele ja Liisi veimekirst tõsteti vankrisse. Liisile omale tehti ka vankri ettepoole põhukoti otsa isteruum ja nii, uue Küüvitsa sulase kõrval, keda ta veel polnud näinudki, jättis ta oma veski, veekohina, järve ja kõigega jumalaga, millega ta siin aastaid oma paremaist nooruspäevist oli ühes hõisanud ja kannatanud.

Küüvitsal võeti teda alguses kui külalist vastu. Esimest korda elus oli ta uues kohas niisugune külaline. Perenaine tegi kohvi, kutsus tahatuppa, kus Küüvitsal ainult peremees-perenaine sõid, sööma, ega saatnud teda üksinda ühelegi asjatoimetusele. Kõigega muidu oli ta rahul, aga see, keda ta eest leida oli lootnud, Peepu, ei saanud ta silmaga näha.

Päeva paar läksid ja kulusid uue koha silmamiseks ära. Siis tuli jälle laupäev ja laupäeva õhtu. Esimesel laupäeva õhtul olid kõik olukorrad veel välja arenemata, seepärast ei osanud Liisi ei oodata ega ootamata jätta. Ta magas küll toas, aga selle uks ei olnud sugugi nii haagis nagu

veskil. Ja Peebul, kui ta tahtis, ei olnud Küüvitsal ükski uks lukus.

Peep laskis siiski laupäeva õhtul ennast asjata oodata. Ta tuli küll, aga mitte õhtul, vaid teisel päeval nii enne lõunat. Siis viitis Küüvitsal aega pea õhtuni, ajas juttu peremehega, tegi nalja perenaisega ja rääkis kokku Liisiga tulevase korteri asjas. Väike aidakamber, kuhu Liisi veimekirst paigutati, andis veel ruumi ka Liisi voodile.

„Sa vii säng aida kambrisse jah. Kes see nüüd tuppa saab tulla. Tuba kõik nüüd inimesi ja karjatüdrukukesi täis nagu tikutops."

Liisi naeratas ja oli nõus. Kõik nõu anti ja räägiti nii mööda minnes, et keegi ei märganudki. Kes teadis, teadis muidugi, kes ei teadnud, sellel polnud tarviski teada.

Teisel laupäeva õhtul oli Peep aegsasti kohal. Liisi ei saanud veel aida juurdegi, kui koerad juba haukusid ja tulijale kui heale tuttavale vastu jooksid. Teised inimesed nägid kõik, kes veel lagedal olid, kui Peep aidaukse avas ja aita astus, aga see polnud seekord kellegi teise asi.

Liisi lõpetas ruttu toa juures ja lippas kohe üle õue külalist vastu võtma. Perenaine jäi veel koeri söötma ja uksi kinni seadma.

„Kas sa mõtlesid, et ma ei tulegi?" küsis tüdruk.

„Kuhu sa siis ikka pidid jääma?" naeris poiss.

„Toa juurde. Kaarli juurde."

Peep tõmbas tüdruku sülle.

„Ma tahan vaadata, või tema jääb Kaarli juurde."

„Aga mis mina teen siis, kui sina Anne juurde jääd?"

„Missuguse Anne juurde?"

„Nüüd ise ei teagi veel. Kõik räägivad, et ega siis Peep muupärast kui Anne pärast läkski

Kurvusele. Peremees pidavat Kraaviotsa sauna testamendi järele kolme vakamaa maaga Annele andma."

„Või nii!"

„Nii jah. Peremehel mitu õde. Üks saavat sauna, teine hobuse, lehma ja lambad, ja kolmas..."

„... jäävat vanaks tüdrukuks."

Liisi naeratas. Nii oli hea vahest Peepu torkida ja narritada.

„Aga mis sa siis teed, kui ma Annega hakkan?"

„Hakkan ka Kaarliga."

„Kas sa järve ei hüppa?"

„Küüvitsal ei ole järve, muidu hüppaks küll."

„Aga mine veskijärve."

„Kaugel on, sa Annega näed, kui lähen."

„Mis sellest siis. Ega ma koeri kallale ei aja."

Liisi peitis oma pea nagu sülelaps, kuhugi, kus pidi kõige kindlam olema, kui hädaoht varitses. Ta ei tahtnud niisuguse asja peale mõeldagi, millest räägiti, mis peaks ta siis veel tegema, kui tõepoolest kord Peep nii kaugele jääb.

„Mis sul on? Liisi, sa nutad!"

Peep hakkas jälle vallatama. Ta katsus tüdrukut nii trööstida ja ta mõtteid lahutada, nagu veel oskas. Aga Liisi ei tahtnud alguses mingit rohtu vastu võtta.

„Kuule, ega sa ikka Annega ei hakka?"

„Kes sulle seda nii on rääkinud?"

„Kuule, ütle nüüd — ega ei hakka?"

„Ma ei saa aru, kust sa niisuguse mõtte oled välja võtnud."

Siis lepiti uuesti ära. Liisi oli täiesti Peebu oma. Tehku, mis arvab — kui võtab siis võtku, kui jätab siis jätku. Aga Peebu oma on ta ikka olnud ja on veelgi.

„Aga, kuule, räägi, kas Ann on ilus tüdruk?“

„On nüüd, mis ta on, mis sa sellest siis nii väga juurdled?“

„Kuule, kas Ann on hea südamega?“

„Olgu ta nüüd, mis ta on, ega ta Peepu sinu käest ikka ära ei jõua võtta.“

„Aga ta on rikas — saab Kraaviotsa sauna kaasa.“

„Saagu või kaks sauna.“

„On endine talutütar...“

„Olgu või praegune.“

„Aga kas sa oled tähele pannud, et Ann kõneleb läbi nina?“

„Läbi nina jah kõneleb.“

„Ja kes läbi nina kõnelevad, need inimesed on kõik tossukesed.“

„Tossukesed jah.“

„Nendest ei ole töö juures ega kuskil mingit asja.“

„Ega ole küll.“

„Nendest ei saa ühtegi naist ega perenaist, ei midagi.“

„Ega saa jah.“

„Kas sa oled tähele pannud, et Annel on üks teine viga ka veel?“

„Tal on mitu viga veel.“

„Tal on teine jalg lühem, seda ta hoiab.“

„Teeb jah vahest seda nalja.“

„See on tal juba lapsest saadik nii. Siis olla sääl roos olnud.“

„Olla vist jah nii olnud.“

„Ega see enam terveks saa...“

— — —

„Aga ta on vana ka juba. Sulle on ta peaaegu juba ema.“

— — —

„Aga poiste peale olla ta väga maias veel. Peremees ise teab tõendada, kuidas ta koguni karjapoissi püüdnud ära võrgutada.“

Vaikus.

„Kas sa magad või?“

„Ei maga.“

Siis räägiti veel maast ja ilmast mitmetsetmet kokku. Päikese tõusu paiku seadis Peep jälle sammud minekule ja Liisi tema saatmisele.

„Kas sa tuleval laupäeval veel tuled?“

„Kunas ma tulemata olen jätnud?“

„Vahest sa tuleval laupäeval ei tule enam?“

Peep läks ja Liisi tõmbas aidaukse kinni. Siis viskas ta enda kõigi riietega voodisse ja jäi lahtisilmil aidalakke vahtima. Seal nägi ta niisuguseid asju, mida enne juba kõik Peebule oli kõnelnud. Ainult see veel jäi nägemata, mis pidi Liisist enesest siis saama.

Järgmisel päeval tundis Liisi hinges niisugust tühjust, niisugust vastukajatut otsatut ruumi, millele vastuse otsimine nagu asjata oleks olnud. Ta kõndis heinamaal, korjas lilli, tuli lauluga peale lõunat karja saatmast, läks õhtu eel perenaisele appi, aga kõik asjata.

Igal pool oleks teda nagu kurjategijat jälgitud. Siis kahetseski ta juba oma ettevaatamatust, et ta Peebule nii palju Annest oli rääkinud. Ja algav nädal muutus talle mingisuguseks kuivaks ja tuimaks otsatuseks, millel ei ole maitset ega lõppu.

Aga laupäeva õhtul oli Peep jälle kohal ja Liisi naeris jälle nagu lõgises. Imelik, kuidas ta oli kartnud, et Peep ei tule, näed nüüd kuidas Peep oli jälle siin.

Nii käis Peep veel mitu ja mitu laupäeva õhtut, enne kui tuul pöördus.

Ühel laupäeva õhtul peale heinaaja tuli Peep jälle, tuli ja istus aida uksele.

„Kas sa sisse ei tulegi?“

„Tulen küll.“

„Miks sa siis uksel istud?“

„Muidu ise niisama.“

Siis läks Peep aita.

Seal istuti voodiäärele ja arutati ilma ja asju. Liisi rääkis nagu lõokene laulis.

„Kirjak, kurjategija, lõi ometi mul täna piima käest maha, hulk piima lendas kõige kapaga nagu tuul. Tahtis veel käeluud puruks lüüa.“

Peep kuulas.

„Kui ta praegu mõne sulasenaise lehm oleks olnud, oleks õhtuks kõik ilma piimata jäänud.“

Peep kuulas.

„Kas kuuled või?“

„Jah.“

„Kui sina oma naisele lehma ostad, ära sa niisugust Kirjakut küll osta.“

„Mina ei osta talle mitte mingisugust lehma.“

„Kust ta siis lehma saab?“

„Aga kui tal omal juba ongi lehm.“

„Aga mis siis on, kui tal ei ole veel?“

„Siis ma teda ei võtagi.“

„Kas lehma pärast jätad võtmata?“

„Jah.“

„Ära aja nalja.“

Tüdruk haaras Peebu juustest kinni, neid sasides ja sarjates. Poiss kuulas ja nohises.

„Kas sa siis lehma pärast jätad naise võtmata?“

„Jah.“

„Ütle, et ma lehmaga naist ei võtagi.“

„Ei ütle.“

Tüdruk säristas juttu nagu üleskeeratud kell. Peep kuulas ja kiitis järele.

„Ütle mulle, mis su naise nimi on?“ küsis tüdruk.

Peep vaikis.

„Ütle nüüd, ütle!“

„Ann.“

„Kas Liisi ei ole?“ küsis tüdruk.

„Ei ole.“

„Valetad!“

Siis jäid nad mõlemad magama. Kui otsata hea oli uinuda päeva tööst väsinult uppudes suviöö uimastusse ja unne!

Aga lühike öö ja lühike uni. Poiss ärkas ja liigutas tüdrukut.

„Kas nüüd jääme jumalaga või?“

„Kas päike juba üleval?“

„Ma ei tahagi päikest oodata.“

Unine tüdruk hõõrus silmi.

„Miks sa siis nii ruttu lähed minema?“

Poiss keerutas suitsu paberisse.

„Ma tahtsin öelda, et see oli viimane käik.“

„Kas enam ei tule?“

„Ei.“

„Mispärast?“

„Ei saa enam tulla.“

„Valetad!“

Liisi lõi poisile naerdes sõrmed juustesse, et ta silmi vaadata, mis need vastavad.

„Kuhu sa siis lähed?“

„Ei kuhugi.“

„Valetad.“

„Ei valeta.“

„Tuleval laupäeva õhtul tuled jälle.“

„Ei tule.“

„Tuled jah.“

Peep tõmbas suitsu otsa tuld, kustutas tikuotsa näpu vahel ära ja tallas siis põrandal jala all

puruks. Nii oli Küüvitsa mood. Nii oli ta siin peremehelt õppinud ja nii ta tegi.

„Sa oota seni, kui ma lähen lüpsan lehmad ära, siis toon sulle piima ja nisuleiba. Eile õhtu küpsetati head nisuleiba võipiima sisse."

„Ei ole enam aega. Ma pean kohe minema. Ela hästi!"

„Oota! Ära mine veel. Ma võtan suurrätiku ümber, tulen saatma."

„Hea küll, ära tule enam kuhugi. Teed jalad märjaks."

„Kas sa siis tõesti enam ei tule?"

„Ei."

„Veel, või nii! Tuled küll, ise hirmutad muidu."

Poiss seisatas veel uksel. Ta oli ikka minekul, aga ei olnud ka. Mis asja ta veel ootas, ei teadnud ta isegi, aga minema ta ei saanud.

Peep seisis uksel, vilkaots näpuvahel.

„Kas sa siis niiviisi ära lähed?"

Tüdruk naeratas küll, aga naeratus oleks nagu pisaratega pritsitud olnud. Siis võttis ta poisi käsivarrest kinni, liigutas, nagu äratas teist.

„Mis sa vaatad? Kuuled või? Vaata veel kord ometi siia poole. Ära nüüd järsku kohe nii kõrgiks mine."

Siis kukkus ta kuidagi Peebule kaela ja poiss siples jälle võrgus.

„Oh sina väikene..." — — — — — — — —

„Egas ma nii halb tüdruk polegi, nagu sa mind pead. Teine veel... —"

Peep andis järele.

„Kas näed nüüd, ikka tuled tuleval laupäeval jälle."

Lahkuja ulatas siis Liisile käe ja läks. Liisi tõmbas aidaukse kinni, jäädes keset aita seisatama

ja mõtlema. Mis jutt see oli — ta ei lubanud tulla ja lubas siiski. Mis see pidi olema, mis ta rääkis, kas oli see naljakas tõsi või tõsine nali? Kui naisel lehma ei ole, siis ta teda ei võtagi. Niisugust juttu on ta vahest ennem ka ajanud, aga ikka tuli.

Iseäralist erutust Liisi seekord küll ei tunnud, aga uni ka ei tulnud. Nii kuidas ta ka kõiki paha aimdusi maha ei surunud, tulid nad siiski, nagu ussid kuskilt salajate, nägemata põõsaste tagant ja hakkasid Liisi silmade ees kõiksuguseid liigutusi tehes väänlema. Aga mis saab siis, kui Peep ikka tõesti enam ei tulegi?

5.

Nädal läks jälle mööda ja laupäeva õhtu tuli, nii nagu nad kõik üksteise järele olid tulnud. Liisi ehtis aida sügispoole suvel saadavate lilledega, käis saunas ja ootas Peepu, nagu ta teda igakord oli oodanud. Juba toa juurest aida poole minnes oleks nagu Peep aidanurga tagant välja astunud, naeratanud ja enne Liisit aita lipsanud. Kõik oleks nagu olnud nii, aga nagu ei olnud ka. Siis istus ta aida lävele, tegi nagu kammiks oma juukseid ja pletiks neid ja ootaks. Nii mitmel pool haukusid koerad, nii mitmel pool timistati kannelt, ürjati laulu ja tõsteti õue väravaid, aga Küüvitsa pool mitte. Ega's ta ometi seekord kõike tõtt rääkinud, kui jumalaga jättis. Kui see jutt kõik tõsi oli, mida tuligi ta siis veel siia?

Liisi oli see viimane kord teda vastu võtnud nii, nagu igakord, oli omad käsivarred ta pihtade ümber mässinud, oli tal oma palavaid huuli tunda lasknud. Nii oli temaga juba ümmarguselt aasta harjunud, oli teda ikka usaldanud, oli julge olnud, et teda ei tarvitse karta. Ega's ta ometi seekord

siis sellepärast tulnud, et veel viimast korda, kõike kaalule visates teda petta!

Päevane kibe töö nõudis puhkamist ja rahu. Liisi mõtted liitusid kõik mingiks tinastanud tükiks. Ta ei jaksanud enam nii valvel olla nagu algusel, nii tõusis ta ja läks, ust kinni tõmmates voodi. Ta ei kaotanud veel lõplikult oma usku, sellepärast siis, nõrgast erutusest võitu saades, rammestusid ta silmalaud ja kerge uni tuli nagu peenikene tolm, magajat üle puistates. Võib-olla, et tal midagi ette tuli, et ehk ei saanud tulla?...

Kõik uppus nagu uttu — ootused ja lootused. Selgust udusse tõi nädala esimene päev.

Küüvitsa naised läksid linanurme. Teiste naiste seas oli ka vana Lamba-Kärt. Kärt oli nooruses mõisas lamburiks olnud ja sealt omale Lamba-Kärdu nimeks saanud. Nüüd elas ta vanas Turvase „lossis", pidas omale seal talvel paari lambaid. Heinategemise eest suvel võeti ta lambad talu karja ja nüüd linu kiskudes hoolitses ta seega oma lammaste talvetoidu eest.

Mitmel kitkujal oli käes igalühel oma vakamaa, ainult Liisi ja Kärt kahekesi kitkusid — sadade viisi. Peremees nõudis, et kuussada peo pidi õhtuks kitkutud olema, kuidas seda ära jõuti kitkuda, oli kitkujate oma asi. Peale lõunat oli Kärdul veel sada peo kitkuda, Liisil aga ainult viiskümmend. Liisi viskas rätiku peast ja tõmbas niipalju nagu sülle mahtus.

„Oi, Liisikene, lapsekene, küll sul on ikka hing ja tervis! Kes poiss sinu küll kord elus kätte saab, see on kohe nagu kullatüki maast leidnud."

Liisi oli tõsine.

„Veel, või mis sina kõneled. Kas ilma mehele minemata ei või elada ja lina kitkuda!"

Vanaeit sidus põlve peal linapeo.

„Sul ikka olla ka keegi olnud, ei tea kas on õigus või?“ küsis Kärt ja viskas linapeo selja taha hunnikusse.

„Kust sa seda oled kuulnud?“

„Ma ikka ühe kõrvaga nagu kuulsin.“

Liisi sidus peo kinni ja salgas.

„Mis sa lapsuke salgad, ole avalik. Kuidas Peebuga lood on: kas ta ikka käib veel sinu poole, või suksutab ainult oma Anne?“

Liisi tundis, kuidas talle veri pähe hakkas tungima.

„Ma olin seal nendel heinal,“ seletas eit, „peremees lubas talvel lambaheinu anda, siis nägin küll, kuidas nad olid ja mis nad tegid.“

„Minu pärast olgu nad kuidas tahavad.“

Liisi hääl värises ja kurk tõmbus kuivaks.“

„Ega nüüd seda või öelda, et Peep ise nii hull oleks, aga kus vanatüdruk, — nagu vana kass teisel kõige kümne küünega küljes.“

Liisil oleks peaaegu nagu midagi silma tulnud. Ta keeras linapeo sidudes selja eide poole, tõmbas korra sitsijaki käisega omal üle näo ja kummardas jälle maha.

„Ei tea, kas Peebust olekski head meest saanud. Ta minu arvates oleks nagu väga...“

Liisi tahtis kõnelda, aga ei leidnud ühtki sõna selle kohta, missugune Peep pidi olema.

Kärt ei lasknudki Liisil rohkem kõnelda. Ta tundis Peepu isegi, missugune ta oli. Ta tundis Peepu juba poisikesest saadik.

„Aga, ega see veel tähenda, et Peep teda sellepärast nüüd kohe võtma hakkab. Võib olla, tuleb veel ühel ilusal laupäeva õhtul koputab Liisi aidauksele ja palub: „Lase sisse!“

Liisi ohkas.

„Jah, mis seal ikka teha. Kui ei ole õnneks antud, peab ilma jääma.“

„Õnneks nüüd või, kuule vanatüdruk olla jutu välja ajanud,“ seletas eit, „et sina olla siin Kaarliga kokku löönud. Sellepärast siis Peep ütelnudki, et ega's mina ole Kaarli laste toitja.“

Liisil kippus uuesti midagi silma. Seda märkas ka eit.

„Kuule nüüd, kulla lapsuke, ega siis ilmal ju meelt peas pole. Mis suhu tuleb, ütleb välja ja sina kannata. Ega siis Kaarlilgi midagi viga ei ole. Näed, kuidas lööb linu, et hari väriseb. Kui sarnase mehe ka kätte saad, võid ka Jumalat tänada.“

„Ma ei ole ju Kaarliga veel õieti sõnagi kõnelnud, kuidas ma siis...“

„Ära siis sellepärast nutma hakka. Üks poiss ees või teine taga, saad ka omal ajal mehe.“

Liisi püüdis kõigiti oma sisemist võitlust varjata, aga siiski kippus vahete-vahel midagi nähtavale tulema, mida ainult enesele oleks hoidnud. Kärt-eide sõnad, nii pehmelt, kui nad ka ei tulnud, olid siiski nagu nõelapisted, mis haavasid pealtnäha vähe, aga milledel siiski, kuigi vahest nägemata, veri taga oli. Ta lõpetas oma osa linade kiskumise, aitas Kärdul tema puuduvad pead ka ära tõmmata ja läks üksi kodu poole.

Nii oli hea minna. Kui midagi jälle silma nõrgus, võis ta seda vabalt välja nutta või jätta, ei olnud kedagi segamas. Nii oli hea esimesi hoope ja esimest kaotust vastu võtta ja kanda. See, millest ja kellest ta oli ilma jäänud, oli kaotada kõigil inimestel ilmas ühte viisi ja võita ka kõigil ühte viisi. Peale selle oli suurtel, rikastel ja kõrgemal astmel istujatel veel seda, mis võis käest libiseda — raha, varandus ja kuulus nimi, Liisil aga muud kaotada ei olnud. Ta raha ja varandus

oli tema Peep olnud, ja ta au — tema elu enne Peepu. Ja see Peep, kellega kõik oli seotud — raha, varandus ja nimi — oli ta käest läinud. Ega nüüd seda või ütelda, et Peep ise nii hull oleks, aga kust vanatüdruk, nagu kass teisel kõige kümne küünega küljes — kumisesid tal, nagu veski lõgin, eide sõnad kõrvus.

Ööd oma unenägudega ja päevad seisatamata ning oma ette vahtimata kadusid nüüd Liisil üksteise järele nagu kuskile külma seina või kalju külge, et seal kivistuda. Kõik jäi nagu ta oli. Ei toonud pärastised päevad enam mingit parandust. Varsti märkas Liisi eneses mingit muudatust, mida ta mitte ei olnud oodanud, ning aeg-ajalt kerkis ta hinges ikka küsimus selgemini esile: „Mistarvis tuli ta veel tagasi, kui tal juba Anu isegi oli?"

Teiste silmis oli Liisi ikka endine Liisi. Kui mõned ka teadsid, et Peep enam Liisit ei külasta, ometi tähtsust sellele ei antud. Kas üks või kaks korda üks poiss käib mõne tüdruku pool ja siis võib olla temast tüdineb, mis sellest, — naise hinge ja südamesse ei püüdnud tõsisemalt keegi tungida. Ja kuigi ehk perenaine või mõni teine naine seda olekski tahtnud teha, siis ei tunnud nad teed, mis Liisi hinge juurde juhtis.

Sügisesed tööd väljal tulid ja läksid üksteise järele, nii nagu lähevad kõik nädala päevad talus. Linakitkumine lõpetati, et odra kokkupanemisega algust teha; kõrsvilja koristamine lõpetati, et kartulivõtmisega algust teha. Ikka nii, ikka nii hommikust õhtuni. Öösel pekseti reht ja päeval tõmmati väljal. Juba olidki väljalt talve tagavarad koristatud; ainult paari rehe osa rõuke veel kaerakõrre äärel ootasid seda, millal tullakse neid koormasse tõstma ja koju viima.

Naisemehest sulane, Andres, kündis kahega kõrsi, peremees ise tuulas rehe all teri ja Kaarli

ning Liisi vedasid „päid“. Rõugu juures tõmbas Kaarli hargi ja Liisi seisis vankris ning võttis vastu. Koorem kerkis nagu mägi.

„Hea küll! Pane puu alla ka ja — aitab!“

Kaarel andis puu ja Liisi hoidis seda ning ootas, kuni köis ümber puu otsa seati.

„Oh sa tuline, kuidas ta köie alla on ajanud,“ vandus Kaarli hobust, kiskus köie üles ja käskis Liisil puud maha vajutada.

Liisi kuulas sõna. Siis tõmbas poiss koorma ja vankri tagumise otsa alt köie välja, et seda sealt jälle üle puu otsa visata ja koormat kinni tõmmata. Kaarli oli tööhoos. Õhtu kippus kätte ja üks kord pidi ta veel väljale tulema, et viimaseid rõuguperasid koju viia. Rutuga köit visates kargas see tüdrukule puule hoidjaks pandud jala peale.

„Tasa, tasa, ära nüüd minu jalga ka puu külge seo,“ naeratas Liisi ja tõmbas jala ära.

Kaarel naeratas ka ja kargas teise korra köie viskamise ajal ühe jala peale toetades, nagu midagi tabades üles. Käsi puutus tüdruku põlve. Liisi oli koorma peal põlvili — mis suka ja undruku vahelt naeratas.

„Näe!“ pahandas Liisi ja lõi poisile näpu peale.

Tüdruk tuli koorma otsast alla. Kaarli vedas köit ümber koorma. Nagu jälle kogemata tõmbas ta Liisi köiega koorma külge.

„Mis sa ometi — mis sul täna on?“

Kaarli võttis tüdruku juba lausa kõige kahe käega, nagu karu, sülle.

„Kuule nüüd, ära müra! Isegi kõik ilm juba juttu täis.“

„Missugust juttu?“ päris Kaarli ja jäi koorma kõrvale seisma.

„Nagu ise veel ei tea, et küsib.“

Liisi saatis koorma minema, ise väljale jäädes rõugu pera riisuma. Kaarli läks ja tuli. Ta oli kodus käinud nagu õhk. Algas jälle uue koorma loomine. Liisi astus jälle vankrisse ja Kaarli tõstis kätte. Tööd lõpetades läks jutt Peebu naisevõtmise peale. Ei tea, kas kiskus Kaarli tema meelega sellesse jutusse või kaldus ta ise kogemata sinna, aga seal ta oli.

„Kas sa teda nüüd ka veel armastad?“ küsis poiss.

„Tal tulevat ju jõuluks pulmad,“ vastas Liisi.

„Aga kui tal pulmi ei tuleks?“

Liisi otsis vastust. Otsekohest ja õiget vastust anda oli raske, aga kõrvale põigata ja valetada Liisi süda ka nagu ei lubanud.

„Ei tea. Ei armasta küll, aga ega unustada ka ei saa.“

Viimane vili veeti koju. Väljad jäid lagedaks ja inimeste tegevus kadus viljaga ühtlasi ka väljalt, koondudes rehe ja teiste hoonete ümber. Rehepeksu juures võis ainult nii palju märgata, et Kaarli kihutas tüdrukule tihedamini põhuseljatäisi turjale. Kaarli teadis seda ka, et tema pärast oli Peep selle Liisi, kes nii suuri põhu seljatäisi kandis, maha jätnud.

Laupäeva õhtul, kui Liisi aita läks, läks Kaarli järele. Aidauks oli veel lahti. Kaarli astus sisse küsimata ja kartmata, istus sängi äärele ja hakkas ühestteisest niisamuti rääkima. Liisi seisis ukse piida najal, vaatas öisesse õue, vaatas üle õla aida pimedusse sängiäärel istuvat meest, ütles ka mõne sõna jutu sekka ja vaatas jälle õue, nagu ootaks sealt veel kedagi.

„Kas sa magama ei tulegi?“ küsis Kaarli voodi äärele pikali visates.

Liisi ei vastanud midagi, vaadates ainult sügi-

sesse õue. Viimaks läks voodi ette ja jäi seisatama.

„Mine ära, ma tahan magama heita."

Kaarel vastas midagi, aga ei liikunud paigast.

Tüdruk kordas oma nõudmist.

„Tule, kas ma keelan!" vastas Kaarli.

Liisi ei läinud. Jälle läks ta, jäi uksele seisatama ja õue vahtima. Mõni silmapilk oli niisugune vaikus, et inimeste hingamist ka polnud kuskilt kuulda.

Siis tõusis Kaarli sängist üles, lõi tugevad mehe käed ümber tüdruku pihtade nagu raudpihid. — Tüdruk rabeles ta käes.

„Mis sa rabeled?"

„Lase lahti!"

Nii võimas oli see „lase lahti", et järgmisel silmapilgul oligi tüdruk lahti ja vaba.

Poiss hõõrus käe selga.

„Ai sa —"

Kaarli lahkus aidast, et minna ronida üles lakka, kus oli ta kevadest siiamaani kõik need ilusad ööd maganud ja külge keeranud.

Redeli all peatas ta ja vaatas aida poole tagasi. — Sinna jäi tüdruk, jäi Liisi üksinda aita. Ei kedagi teist polnud tal — ainult üksinda jäi ta sinna. — Peep sinna ju enam ei tule.

Liisi istus oma sängi veerel ja mõtles, niisked juuksed seljal patsis, ja vaatas pimedasse öhe. Ei saanud teda unustada kõige peale vaatamata. Kui oleks endised ajad, kas ta praegu oleks tulemata olnud? Kas siis mõni Kaarli oleks julgenud temaga sõbrustama hakata? Oh Peep, kui saaks veel sinuga kokku, räägiks sulle kõik ära, kõik ka selle, et ma Kaarlit ei tahagi.

Uni ei tulnud.

Peep oli Liisi silmis ja Peebu hääl kostis ta kõrvus. Kuidas tõstis ta kotti, kael nagu küpse-

tatud raud! Kuidas astus ta Liisi voodi ette, nagu kass, laskis käe nagu udus Liisi pihale vajuda! Kuidas astus ta Liisi aita üleni märg nagu veest tõmmatud! Kuidas sõitis ta jordani päeva hommikul lillelise saaniga veski ukse ette, võttis Liisi ja sõitis jälle! Siis tuli Liisi Küüvitsale ja tema läks eest ära. Niimoodi hakkas kõik muutuma. Ta jäi juba tulemata.

Tõusis Kärdi ja rahva jutt. Ei! See ei ole õige! Peep ei tee kellegi teisega tegemist. Ta võib iga silmapilk tulla, ukse pihta koputada. Peebu sõrmekontide löögid on nii tuntud, kui ta aga koputaks. — Aga vanad krõmmid ei lase teda tulla — vahivad ta järele. Kui ta peaks tulema siis nokivad nad ta silmad ju päädst.

Ei-ei. — See on ainult unistus, on ainult mälestus. — Kõik on ju mööda, kõik on tõelikult praegu sootu teisiti. — Peep ei tule enam Liisi juurde. Liisi ootab teda ju asjata...

Peep ei tule enam... Ei tule...

6.

Hommikul — pühapäeva hommik. — Päeva pääle hakkas udu lahkuma ja sügisene päikene naeratas pilvede vahelt, nagu laps pärast pikka rahulist und. Lehtmetsad juba puhtad, ja pruunpunakad vitsaraod paindusid kergelt õrna hommikuse tuule käes. Kolletanult langenud lehed sohisesid, kui mõni inimene või loom nendest üle läks, ja ajasid mõnelegi mõtlejale kõige ilu kaduvuse üle kurba juttu.

Ainult okasmets seisis pisut tore-tuimalt täis iseennast — et teda ei laasta ega roobitse ükski tuul ega sügis.

Roheliste talioraste väljadel sõid mõnes kohas lambakarjad ja harjasloomad kündsid võidu värs-

ket kartulimaad, et säält ära korjata veel viimaseid maimukesi, mis noppijate näppude vahelt sinna oli pudenenud. — Mujale ei olnud nendel ka enam minna. — Sügis oli kõik paljaks lõõtsunud.

Kodus, taludes suitsesid toakorstnad ja pea igal pool seati õues vankrit sõiduvalmis. Kirikus olid leeritüdrukud ja sinna püüdis igaüks, kes vähegi vaba oli, pääseda. Nende seas oli sel aastal ka Küüvitsa perenaise õetütar, ja perenaine pidi, maksku mis maksab, saama.

„Kes siis teiseks läheb?" küsis Anton peale keskhommikut ja saatis poisid õue hobust rakendama.

„Liisi tahab tulla," tähendas perenaine ja see oligi nii otsustatud.

Liisi läks peale silmade pesemise aida juurde end ehtima, ega tulnud sealt mitte nii pea. Ootajatel hakkas juba igav.

„Sa oled nüüd end ehtinud nagu oaõis," tähendas peremees, kui Liisi tuli ja hobust päästma hakkas.

Liisi ronis vankrisse ja istus perenaise kõrvale.

„Vaat, kui jääme hiljaks," tähendas perenaine ja laskis hobuse, kui ohjad kätte sai, sõidule.

Sõideti kiirelt ja ilma suurema jututa. Kiriku juures lahkus Liisi perenaisest. Üksinda parem vaadata ja olla. Et veel aega oli, siis käis ta korra ümber kiriku, seisis tükikese aega naistepool ukse ees, ega läinud enne kirikusse, kui kell helisema hakkas.

Suure tungiga ei saanud palju keegi sinna minna, kuhu soovis, vaid pidi leppima sellega, kuhu teda teistest kanti. Kui aga peale leerilaste õnnistamise, jutluseelse laulu ajal, paljud inimesed kirikust lahkusid, tõmbas keegi Liisit hõlmast.

„Tule, istu siia."

Liisi oma perenaine. Nad istusid siis ühes pingis ja laulsid ühest raamatust. Liisi oli kogu aeg tõsine. Ta ei olnud näinud, keda lootis, ega olnud ka midagi kuulnud.

Jutlus lõppes. Hakati abielluastujaid maha kuulutama. Nende seast kostis kohe kõige esimesena Peebu nimi, seotud kellegi teise — Anne nimega. Liisi suu kuivas. Ta tundis nagu oleks tal tarvis midagi neelatada, aga ta ei saanud. Keegi hoidis nägematu käega seda tagasi. Siis oleks nagu suhu kogunenud mingisugust poolpaksu mõrkjat segu, mis hinge matta ähvardas.

Vaimulik ülal kantslis palvetas. Liisi palvetas ka. Perenaine oleks nagu märganud, et Liisi mingit valget rätikut peos hoidis. Kas ta sellega ka midagi pühkis, ei tea, aga kummargil ta oli — kes seda nägi.

Kirikust välja tulles astus Liisi kohe ilma kellegiga tegu tegemata oma hobuse juurde ja ootas seal kannatlikult perenaist. Siis istusid nad mõlemad vankrisse, kellegi tuntud meesterahva poolt antud ohje vastu võttes.

Et Liisi niisugune oli, ei rääkinud ka perenaine suuremat juttu teel. Nii sõideti siis kirikuteed nagu tee lubas — vahest sammu, vahest sõitu, kuni kodu lähenes.

„Mina tahan juba süüa. Kas sina ei taha ka?“ küsis perenaine, kui hobune maanteelt külavahe teele keeras.

„Ei!“

Jah, nii oli kõik olnud ja nii Liisi elurada läinud. Kurb oli Liisi. Tal oli valus. Midagi kippus tal nagu silma, aga ta ei lasknud. — Kas Peep... Ei! — Ta ei ole siiski Peepu unustanud. Ta ei saa ju teda veel unustada.

Ühel õhtul jäi Liisi haigeks. Ütles, et olevat kerge peavalu, arvas, et on väike läbitõmbus. Eile

õhtul läinud ta märgade juustega aida juurde magama, millest siis haigus pidi olemagi. Teisel päeval oli Liisi jälle jalul, kuid endine eluvaim oli temast kadunud. Keegi ei näinud Liisi naeratamist, keegi ei kuulnud ka Liisilt ühtegi niisuguse häälega öeldud sõna, nagu suve paiku, kui Liisi liikus nagu õhk. Nüüd olid Liisi liigutused nii rasked. Kui ta koopast kartuleid läks tooma, luges ta neid korvi ühe kaupa, nii et teda enam oodata ei jõutud. Kui ta lauda juures küünist loomadele põhku või lammastele heinu viis, võttis ta neid niiviisi maast, nagu oleks nad olnud maa külge kinni kasvanud.

Nii venisid nädalapäevad üksteise järele, nagu oleks ta enese järele ahelaid vedanud. Pühapäeval läks ta jälle kirikusse, aga mitte enam kellegiga ühes, vaid üksinda, jala. Tagasi tulles oli tal mingi rohuklaasike ühes. Minnes olevat pea valutama hakanud, siis olevat ta apteegis käinud peavalu rohtu võtnud. Teisel ööl oli Liisi nagu rahutu, väänles sängis ühelt küljelt teisele ja käis korda kolm öö jooksul õues end jahutamas. Kord oli ta õue nii kauaks jäänud, et tema tagasitulekut juba teist korda väljaminekuks oleks võinud pidada.

Teisel ja kolmandal päeval ei olnud Liisi ei terve ega haige. Maas ta ei lamanud, aga ülevalolija ta ka ei olnud. Jala peal ta käis, aga suuremat töötegijat temast ka ei olnud. Lõunalaual sai ta ammu enne teisi söönuks ja laskis siis pilguks sängi. Sängis ei läinud tal aga silmad sugugi kinni, vaid ta oli niisama seal. Peremees oleks sellest peaaegu juba juttugi teinud, aga perenaine astus teisele jala peale. Naiste asjad — mine võta kinni — kas sa ise siis neid ei tea?

All sauna juures Aadu Ebu oli juba külla minemas, kõike edasi rääkimas, aga lambatapmine

tuli vahele. Ebu tuli mäele margapuud saama liha kaalumiseks. Siis mäel ometi näeb kohe oma silmaga, teab tõendada, kui keegi juhtub vastu rääkima.

„Peep olevat ikka sisse veetud," rääkis Ebu. „Ann olevat juba nii kaugel, et ei ole enam jõuluni aega, siis olevat juba mardiks pulmad kavatsetud."

Liisi pesi köögis kartuleid ja perenaine lõikas laua juures pajast tõstetud lambarupskit supi sisse panemiseks. Mõlemad kuulasid.

„See ei olevatki vist Peebu oma töö," algas Ebu; „see olevat kõik puha vana Eeva poja värk. Poisikene olnud nendel karjas ja siis talvel linu tegemas. Sealt saadik läinudki asi nii kaugele. Ära sa arva, vanatüdrukud on kanged sisse vedama."

„Mine tea nüüd, kas see kõik nii on. Ilma inimesed tõukavad niisama," osatas perenaine, pühkis nuga ja läks sahvrisse.

„Ega koer ikka muidu haugu," seletas Ebu, „ma mäletan, kui ma karjas käisin, siis vedas meil teenijatüdruk ometi peremehe oma vanema poja niiviisi sisse. Itsitas ja käis ikka nägu naerul niikaua, kui poisike teisel juba käes oli, siis oli kõik rõõm ja hõlp kadunud."

Perenaine tõi sahvrist tüki leiba, kutsus Ebu ka rupskit sööma.

„Tule maitse ka, kas on paraja soolaga."

Ebu ajas alguses vastu, siis istus ja kõõrutas jälle. Liisi käis, — tõi õuest hagu, kohendas tuld ja kuulas.

„Ega siis sel Peebul nüüd ei tea kui raske ei saagi," algas Ebu jälle leiba hammustades. „Annele antavat see väike majakene sealt kraaviotsast ühes. Mine võta kinni, kõneldakse, et kolme vakamaa maa ja üks lehm ka."

Siis sai Ebu margapuu ja läks.

Küüvitsal seati linamasin üles. Peremees ja perenaine jäid oma jõudu talituse peale ja Liisi ning Kaarel seati linu masindama. Seal istusid nad juba hommikust ööd kella kaheteistkümnest kuni lõunani kella kaheteistkümneni kõrvu masina ees, jalgadega linaluude sees, ümisesid laulda, ajasid juttu ja tukkusid. Nii koos, nagu ühises vangikambris istudes, leppisid nad teineteisega ja harjusid nii ära, et nad enam nagu teistest ei hoolinudki midagi. Liisi leidis, et Kaarel ei olnudki nii vilets mees, nagu ta tüdruku silmis seni oli paistnud, ja poiss tundis, et Liisi on ikka tüdruk, kellel iga töö jaoks näppu jätkub. Kord sai Kaarli isegi sellega toime, et ta masina seismajäämise ajal tüdrukut suudelda püüdis. Liisi peletas aga poisi, suhu läinud linaluid välja puristades eemale.

Jõulukuu alul, pärast Peebu pulmi lõid ilmad korraga külmale. Aiateibad tiksusid. Reheseinad tärisesid mürtsudest. Linad olid juba masindatud. Algas ropsimine. Siis saatis Küüvitsa Anton oma pere, Kaarli ja Liisi, rehe juurde linu lööma. Siis tõusti üles hommikul kell kaks ja löödi päikese veeruni. Hommikul tulega rabatud linad vaadati päeval üle, löödi üle.

Kaarli, kui ta linaroobitsa juures seisis, lõi nii, et linaluud tantsisid nagu sääsed õhus, roobits värises, tuba kajas tumedatest mürtsusarnastest löökidest. Sai linapeo puhtamaks, jäid mürtsu moodi löögid vähemale ja linapeo laksus käes. Vahest, kui poiss alalõpmata löömisest tüdines, istus ta ahju suu ette, koputas vasaku pöidla küüne peal oma sirge varrega nosupiibu tühjaks, laadis selle uuesti ja põletas jälle.

Tüdruk istus ka siis oma roobitsa peal ja tukkus, käed vaheldamisi rüpes, või jälle kuulas, mis

Kaarli rääkis. Siis puhati käsi ja pihtasid, et pärast jälle kõvemini lüüa.

Niisuguses vaikses poolpimedas toas oli mõnikord mõtetel täieline vabadus ümber lennata, üksteist taga ajada ja püüda, ka seista ja puhata. Niisuguses vaikses toas tuli mõnikord ka roidumus, uni kaasas, ning siis laskusid linarabajad roobitsa kõrvale maha. Väsinud inimeste silmad vajusid ivakeseks ajaks kinnigi.

Mis linaroobitsa taga töötades ja tukkudes kõik ära ei mõeldud ja kavatsetud, oli suurem kui suurem saladus. Ometi ei ununenud selle kõige juures Liisi meelest Peep. Kõik need ajad, kus veski järvest pangega vett kanti ja ukse ees kotte tõsteti, ujusid veel ikka tüdruku silmade ees. Ja ilma nendeta oli elu nii võõras ja imelik.

Kaarli lõpetas piibutäie, koputas selle vastu pöidla küünt jälle tühjaks ja silmitses paari sammu taga roobitsa kõrval lamavat tüdrukut. Liisi kuju sel vaiksel silmapilgul linaluude sees oli nii veetlev. Lamaja magas. Võis kuulda isegi tasast hingamist.

Poiss ajas enese püsti, ringutas ja sammus ettevaatlikult roobitsa poole. Kui magaja virgus, oli poisi käsi juba ta piha ümber.

Liisi tõusis istukile ja tegi käega tõrjuva liigutuse.

„Kuule, peremees tuleb."

„Ei tule. Või tulgu, kui tahab, siis sellest."

„Kas sa peremeest ei pelga?" küsis tüdruk, olukorraga peaaegu nagu rahul olles.

„Mis ma tast pelgan, kui mul tarvis naist võtta."

„Naist võtta!" naeratas Liisi silmi hõõrudes.

„Mis sa siis arvad?"

„Kuuled, peremees tuleb!"

Kaarli tahtis veel tüdrukut takistada, aga Liisi oli juba jalul.

Rabajad asusid jälle tööle, lõid õhtuni, lõid mitme õhtuni, kuni laupäeva õhtuni. Siis, kui peremees ja perenaine oma tuppa magama heitsid, läks ka peretoas Kaarli Liisi sängi äärele. Nad olid seal kahekesi. Kui poiss kuidagi kohe minekut ei teinud, andis Liisi ükskõikselt järele.

Ning siis saabus pühapäeva hommik. Peremees ja pere puhkasid vähe kauemini kui muidu. Ei olnud ju linarabamisele minekut, ei olnud siis ka niisugust hoolt.

Peale lõunat läks peremees kõrtsi juurde vaatama, mis seal tehakse. Kui ta tagasi tuli, olid kolm võõrast meest temaga ühes. Need olid mehed, kes seni niisama suve peal, üks siin, teine seal, olid teeninud. Nüüd tulid nad Küüvitsale linu rabama. Teistel olid küll juba naised ja lapsedki, aga Krigor oli veel oma armsast poissmehepõlvest ustavalt kinni pidanud.

Magama minnes ajasid nad kõik ühte moodi Liisiga naljajuttu ja tõendasid, et neist igaüks võib veel Liisile kosjadega tulla. Tüdruk kuulas, keeras selja, oli tõsine ja kuulas.

Järgmisel hommikul viidi rehealt tuppa viis linakimpu ja toas lõid nüüd viis rabajat. Õhtul viidi toa juurde viis linapunti, mis peremees kordamööda margapuuga üle kaalus ja keldrisse viskas. Liisi punt oli küll raha peale rabajatest mõne naela võrra kergem, aga peremees oli ikka Liisiga rahul. „Mis rabatud, see rabatud," ütles ta, „seda ei tarvitse enam rabata."

Jõulu eel lõid ilmad jälle pehmemaks ja rabajad kolisid toast rehealla. Poolpehmete ilmadega olid küll linad raskemad minema, aga sellepärast võis reheall lahedama õhu käes jälle paljaste kätega töötada.

Laupäeva pealelõunakul, kui toa juurest suurust võtmast tulid, olid kõik mehed eriliselt heas tujus. Siis pidi Liisi kõigilt kingitusi vastu võtma, vaatamata selle peale, kust poolt see tuli.

„Krigor, kas sulle Liisi ei meeldigi?" naljatas keegi vanematest meestest ja võttis kimbust linakolkme.

Krigor muigas.

„Ei tea nüüd... Vist päris õhvake ikka veel on."

Viimaks teiste hässitamise peale tõmbas ta tüdruku sülle, naerdes seal juures hobusena.

Tüdruk tõotas hambaid appi võtta.

„Hammusta, siis ma näen, kas ka oskad."

Liisi rabeles nagu kulli käes: pale õhetas, rätik vajus peast kaela, juuksed ja suu-silmad linaluid täis. Siis pääsis Liisi lahti ja kargas üles, tõmbas rätiku silmadele ja tõsise ilme ette ning hakkas linakolget otsima. Teised naersid. Naerdi poissi ja tüdrukut.

Siis vaikis jutt. Sülitati pihku ja tõsteti jälle rabajat. Rehealt ei kostnud tükil ajal muud, kui linakolkmete laksumine. Õhtuga lõpetati ennejõulune rabamine ja linatöö pandi pühade ajaks seisma.

Peale õhtulise, kui tuli ära kustutati ja kõik magama läksid, läks Krigor pimedas, aga avalikult üle toa Liisi poole, istudes tüdruku sängi äärele.

Kaarli keeras toa nurgas teist külge, keeras jälle teist ja teist ning ootas Krigorit. Kui ikka Krigor ei tulnud, keeras ta jälle külge ja ootas jälle. Siis jäi ta küll magama, aga virgus pea jälle.

Kaarli peas hakkasid kõiksugused mõtted mässama. Miks toodi niisugune Krigor linu rabama? Kas teisi mehi enam ei olnud? Ennem oleks või oma jõuga võinud neid linu lüüa, kui

niisuguse abiga. Kui õige tõuseks, tõmbaks tule üles ja teeks nagu läheks välja.

Siis keeras Kaarli jälle külge, keeras ja köhis ka. Ehk hakkavad kartma, tuleb ennem tagasi. Tuba küll oleks nagu vastu köhinud, aga Liisi vaikis.

Hommikust ööd, kui tüdruk virgus, äratas ta ka Krigori ja tuletas talle meelde, et ta külas on. Poiss tõusis ja läks, pihasooni pigistades, mis linaloomisest tuimaks olid jäänud, oma kohale. Kaarli keeras tulijale selja ja neelatas.

Teisel hommikul läksid kõik kodust ära. Linarabajad said pühadeks vabaduse ja peremees-perenaine läksid lauakirikusse. Kodu jäid Liisi ja Kaarli.

Juba karjatalituse juures tüdrukul abiks olles hakkas Kaarli imelikke jutte ajama. Kõik oli ikka möödaläinud öö pihta sihitud.

Liisi salgas seda, mida salata ei olnudki ja püüdis kõike nii kõnelda, nagu see oli, aga poiss oli teisel arvamisel ega uskunud midagi, mis talle kõneldi.

„Seal pole enam mingit kahtlust. Niisugune poolvenelast...“ seletas Kaarli.

Peale karjatalitust tulid nad jälle tuppa. Liisi kohendas riideid, viskas vanad lauda juures käimise omad ära, tõmbas midagi pühapäisemat selga ning hakkas juukseid kammima. Poiss käis toas ringi nagu tõhk ja põrnitas. Liisi pidi pilves ilma pärast süüdlane olema.

Et päikest pilve tagant välja meelitada, pidi tüdruk rätiku silmade eest ära lükkama ja kõik üles tunnistama. Aga mida pidi ta siis tunnistama?

Kas oma öiset külalist Kaarlile maha laimama? Mispärast? Mis õigusega nõutakse temalt niisugust asja. See oleks andekspalumine

ja oleks teise alandamine. Ta polnud ju ei Krigori ega Kaarliga, mitte kummagagi rohkem seotud.

Viimaks pöördus tuul.

„Millal sul pulmad hakkavad tulema?"

„Mis pulmad?"

„Ei oleks ma uskunud, et sa nii valmis oled igaühega kohe tõmbama, — ilmast tuli, aga sõbrustad."

„Kellega olen ma siis sõbrustanud?"

„Krigoriga."

Liisi lõpetas peakammimise, lõpetas kõigega ja viskus sängi, selg väljapoole.

Poiss seisis ahju kõrval, liikus siis mööda tuba edasi-tagasi ja vaatas jälle Liisi poole. Siis ligines ta paar sammu, peatus otse sängi ees ja mõtles. Ta kaalus.

„Kas magad või!"

Liisi ei liigutanudki.

„Liisi! Kuuled või!"

Tüdruk kuulas, pea padjasse surutud.

„Ära sellepärast nüüd pahane ole, ma muidu ise ütlesin nii."

Liisi liigutas end.

„Kuuled või? Lepime ära. Ära ole enam pahane!"

Tüdruk hingas sügavamalt.

„Pööra nüüd ka minu poole! Kaua sa sedaviisi siis oled?"

Kaarli hakkas haiget ravitsema, talle kõiksuguseid asju rääkides ning naljatades.

Viimaks laulis ta niisuguse laulukese Liisile, niisuguse häälega, et tüdruk korraga naerma purskas.

„Nii!" hõikas Kaarli.

„Kas Krigoril tõesti naisevõtmise mõtted

peaks olema?“ küsis tüdruk, kui Kaarli jälle enesega kõnelda laskis. Ivake aega tagasi oli ta niisugune, et ei kannatanud Krigori varjugi, siis muidugi ei tohtinud Liisi niisugusest asjast poolt sõnagi nimetada.

Poiss kuulas.

„Veel, tühi jutt kõik. Torgivad teist ise niisama.“

„Mis nad tast siis torgivad? Ta ju nii hea poisikene...?“

„Head just torgitaksegi. Ega kurja keegi tohi torki.“

Kaarli oli vallatuse hoos. Tema viimaseid sõnu saatis mingi liigutus, mis pidi tõendama, et Liisi on ka „niisugune hea“.

„Jäta!“ kurjustas Liisi.

Poiss naeris.

„Kas siis sina ka kuri oled? Mõtlesin, et sinu sees kurjuse lõhnagi ei ole.“

Liisi surus vastuseks pea jälle padjasse: esmaspäeva hommikust laupäeva õhtuni nagu rangide all olnud.

Hilise magamamineku ja varajase ülestõusmise tõttu muidu pikad talveööd nagu sulavad ära. Hea siis, kui pühapäevalgi saaks tund või teine nii oma tahtmise järele puhata. Aga Kaarli ei annud Liisile rahu — poiss jäi ikka poisiks.

„Kuule, jää nüüd ometi rahu! Lase ometi magada!“ nurus Liisi, aga poiss jäi ikka poisiks.

„Kuule, ole nüüd ometi pai! Ära hakka nii palju jändama!“ palus tüdruk, aga poiss jäi ikka poisiks.

„Anna ometi veel see kordki rahu!“ klanis Liisi, aga poiss ei kuulanud.

— — — — — — — — — — — — — — —

„Mis sa sellest müramisest nüüd said?“ hädaldas tüdruk korda luues, juuksed sassis, riided sassis, pale punetamas.

Kaarli tõusis, läks oma voodisse.

7.

Jõulu ajaks jäid Kaarli ja Liisi peretuppa jälle kahekesi ja jäid sinna veel pääle jõulu ka mõneks ajaks. Alguses ei tahtnud Liisi sellega küll nagu leppida, aga kui poiss ikka enam ja enam pääle käis, andis ta järele.

„Mis tühja sa siis nendest juttudest kardad? Kes ilma suud kinni jõuab panna,“ seletas poiss ja hakkas nagu uskuma.

„Siis ei ole küll juttudest midagi, kui enne aega rohkem ei tule kui ainult jutud,“ näitas tüdruk ja poiss pidi ka seda aru saama.

„Mis sääl ikka tuleb?“ mõtles poiss ega uskunud isegi, et tulla võib midagi, kui tüdruku mõtteid kuulis ja nende üle muigas.

Mitmel korral pidi Liisi seda juba perenaisele rääkima, et teise tuppa voodi aset saada, aga poisi juttu kuulates jättis. — Kuidas jätta siis Kaarlit ikka üksinda tuppa, kui ta nii ilusaid tõotusi lubab! — Kuidas põgeneda ta eest, kui ta nii tuliselt teist otsib, et jääda ikka ja igavesti sellega!

Viimaks magasid nad juba päris avalikult, peremehe eest varjamata, ühes ja Liisi hoolitses juba Kaarli pesu, nagu oma mehe pesu eest.

Jutt Liisi ja Kaarli salajase abielu üle lagunes juba üle terve küla nii laiali, et seda ei teadnud enam üksi peremees ja perenaine, vaid sauna eit Ebugi.

Kui Ebu peremehe või perenaisega kokku puutus, teadis ta Liisist juba kõiksuguseid lugu-

sid kõnelda, nii et peremehel kuulates vahest kibe sõna keelele tuli.

„Nii see asi ikka ei lähe," arutas kord Anton perenaisele, pealelõunakul end sängis sirutades.

„Mispärast?" küsis perenaine ja jäi laua otsa seisatama.

„Nendele tarvis öelda, siis pole minu süü, kui midagi tuleb."

„Mis seal siis ikka tuleb. Ega nad lapsed pole," avaldas perenaine oma arvamist ja leidis, et sellest vahelesegamisest ei tule küll muud kui ainult pahandust.

„Tulgu, siis ei ole pärast keegi enam minu süüdistaja."

Antonil oli nõu nii hea kui kindel, et juba järgmisel hommikul Liisile meelde tuletab, et niisugune asi tüdrukul, enne kui ta poisiga altari ees pole käinud, ei lähe. Perenaise vastuseletused ei aidanud kõik midagi. Anton oli peremees majas, kelle käest kõik küsitakse ja Anton pidi teadma ja kõige eest vastutama. Perenaine, nähes Antoni kindlat otsust, ei hakanud ka rohkem vastu sõdima, vaid jättis kõik peremehe teha.

Hommikul tõmbas Anton omale tähtsa näo ette, et Kaarlile ja Liisile öelda, mis tema kui peremehe kohus on. Ta köhatas ukse taga, avas peretoa ukse, tõmbas tikust tuld ja viis tule laua peale lampi.

„Tõuske üles! Hobused tahavad heinu. Kari tahab põhku."

Teises sängis liigutas teine inimene. Liisi kargas kohe sängist välja, hakkas riideid otsima. Poiss jäi silmapilguks teise sängi veel nagu end sirutama.

Õhtul, nagu kurja ette aimates, ei lasknud Liisi poissi oma poole, vaid läks poisi juurde, lesides tema kõrval niisama nii kaua kuni heaks arvas

ja tuli siis Kaarlit magama jättes, parajal ajal ära. Ta oli päeval Kaarli magamisekotti uued õled ajanud. Nüüd tahtis ta näha, kuidas uus õlekott on magamiseks.

Paar nädalat või rohkem läks jälle mööda, ja peremees ei teinud peretoas mingit märkust. Ikka oli see nii, et kui ta midagi öelda tahtis, ei olnud neid, aga kui nad olid, ei olnud peremees küllalt selleks pahandamise tujuks ette valmistanud.

Siis tuli Küüvitsal heinavedu. Tagantsoo kuhja mindi koju tooma. Anton sõitis Kaarliga, Andresega ja kahe hobuse ning regedega kuhja juurde ja tuli sealt ise esimese koormaga koju. Liisi jäeti juba enne koju perenaisele, kes niisugune oli, appi ja ühtlasi ka lakka heinu vastu võtma.

Heinad aeti: esimene koorem karjale, teine, kolmas ja neljas tallilakka, järgmised paar lammastele ja pärad jälle karjale. Nendega, mis hobustele läksid, käis esimese koormaga kodus ja teisega Anton. Liisi käis ikka vastu võtmas.

Peremees peatas hobust, tõmbas koorma lahti, viskas kasuka maha ja hakkas koormas kühveldama. Liisi ei jõudnud üleval nii palju luugi äärelt ära kanda, nagu tõstja tõstis. Heinad hakkasid juba tagasi langema. Aga ükski asi ei pahanda tõstjat meest nii hirmsasti, kui tõstetud heinte tagasilangemine. — Tõstad raskeid heinu, et nahk vahutab ja nad kukuvad jälle tagasi selleks, et neid veel uuesti pead tõstma.

„Siis võta vastu, kui sa seal üleval oled. Ära maga mitte! Magamise jaoks on öö, mitte töö juures ei magata."

Liisi kandis nagu suutis. Lahtised heinad ei jää sülle. Ja kuni selle sületäie viid, paigale paned, räästaaluseid topid, on luugi äär jälle täis.

„Ma ikka võtan ka, aga sa ise annad ju nii suuri hangutäisi, et üksinda ei jõua vastu võtta.“

Peremees oli ütlemise hoos. Nüüd oli sellel, mis pidi juba ammu tulema, hea tulla.

„Miks ei jõua. Siis niisugused asjad kõik. Alati Kaarliga. See mõni kord on! Siis, kui kord asjad kõik pahurpidi, siis on peremees süüdi. Niisugused asjad jäägu viimaseks. Mina seda ei taha ega luba.“

Liisi tundis, kuidas tal nagu leil jooksis üle keha. Kas siis maksab veel õiendada, või las' tal rääkida, mis ta tahab.

Viimaks, kui peremehe noomitused ja pragamised ikka pikemale venisid ja tüdruk neid kuulates juba tüdines, kogus ta ennast ja otsustas omalt poolt vastuseletust anda.

„Aga kui Kaarli siiski veel tuleb, mis sa siis teed?“

Peremehe jutt oli kinni. Ta ei olnud selle vastu end valmistanud. Niisugust juttu Liisi suust ei olnud ta oodanudki.

Sooniste veskil oli ta Liisit kui arga tütarlast esimest korda näinud, oli arvanud, et sellest lapsest kunagi iseseisvat inimest ei saa. Ja nüüd korraga sai ta Liisilt niisuguse küsimuse, mis suu kinni pani.

„Mis ma teen?“ vastas Anton. „Ükskõik, tehke siis, nagu arvate, aga mina olen ütelnud, mis minu, kui peremehe, kohus ja minu parema arusaamise järele õige peaks olema.“

Koorem oli läbi. Peremees koristas maast koorma perasid. Liisi kükitas üleval äärel ja andis seletust.

„Kaarel võtab mu ära, jah. Juba kevadel, võib olla veel ennemgi, tulevad pulmad. Küll sa näed.“

Peremehe kurjus tõmbus tagasi.

„Kui tulevad pulmad, on hea, aga kui ei tule, mis laulu sa, Liisike, siis laulad? Tead tütrekene, suksutajaid on küllalt, aga päitse päheajajaid on vähe."

Peremees harutas köit, sidus peapuu köie külge, võttis ohjad ja läks. Liisi ronis lakast maha, nagu saunast. Ta oli küll peremehele teravalt vastu hakanud, oli küsinud, mis peremees siis teeb, kui ta ikka Kaarliga lubamatult sõbrustab, aga siiski iseeneses ei olnud ta selle jutu ega oma eluga enam täiesti nõus.

Enne õhtut ei olnud tüdrukul mingit võimalust teada saada, kas Kaarlile kuhja juures ka midagi sellesarnast öeldud. Ja Kaarli ise ei annud ka sellest mingit märki. Ainsam võimalus sellest kõigest pikemalt rääkida jäi ikkagi õhtuks.

Liisi valmistas end kogu päev igasuguse juhtumuse vastu. Kui Kaarli tema poole enam ei peaks tulema, läheb ta ise sinna, aga asi peab ükskord lõplikult selgitatud olema.

Õhtul enne tulekustutamist valmistasid igaüks oma voodisse minna. Siis, kui tüdruk voodis oli, kustutas Kaarli tule ja ligines paari-kolme sammuga tüdruku voodile.

„Miks sa täna nii torsus oled?" küsis poiss.

„Kas sina veel ei tea?" vastas tüdruk.

Kaarel jäi kuulatama.

„Sul on ju siiakäik keelatud ja sa tuled ikka."

„Kes seda keelas?"

„See, kes majas peremees on."

„Mis ta tahab? Tahab sind omale hoida või?"

Tüdruk jutustas kõik sõna-sõnalt, nii nagu jutt oli.

„Mis sina vastasid?"

„Mis ma vastasin? Midagi ei mõistnud vastata."

„Eks sa, rumal, ütelnud, et kui pulmad teeme, küll siis kutsume peremehe ka pulma."

Liisi seletas siis selle ka ära, mis ta ikka oli vastanud.

Poiss jäi mõttesse. Lubadused on küll kerged anda, aga täita hoopis raskemad. Seni oli ta neid enamalt jaolt ainult meelitusteks välja külvanud. Tõsiselt ei olnud ta nende peale veel kordagi mõelnud.

„Aga kuule, ütle siis, kuidas nende pulmadega viimaks ikka jääb. Millal sa peale mõtled hakata?" küsis tüdruk väikese vaheaja järele, kui Kaarli jutu oli lõpetanud.

Poiss kuulas ja mõtles.

„Mis sa mõtled nii palju? Ütle!"

„Ma ei tea praegu veel kindlasti öelda."

„Millal siis tead?"

„Ma lähen, küsin enne ema käest järele, kuulen, mis nõu tema kiidab."

„Aga kui tema mingit nõu ei kiida?"

„Siis teeme ise."

„Kuidas me ise teeme?"

„Nii nagu näeme."

„Kuule, sina tahad mind ainult petta. Sina ei tahagi võtta."

Poiss hakkas ühe kui teise asjaga vabandama, millega tõendas Jumala keeli, et ei mõtlegi petta, aga praegu ei saa ju ikka nii äkki...

„Petad jah. Kõik poisid pole muud kui petjad," seletas tüdruk ja ta häälest oli juba pea viimne lootuse sädemekene kadunud.

„Ega's ma kohe homme saa lugema joosta. Ma pean ikka enne asju ette valmistama. Kust need naised siis on kõik pärit, kui alati petetakse? Ikka petetakse ja petetakse. Muud juttu nagu ei olegi enam rääkida."

Liisi tõmbus tagasi. Poissi oli tarvis küll kõrvetada, aga parajal ajal temale ka aega anda.

„Kuule, kas sa seda tead ka, et perenaisel on ka... nii, tead isegi?" algas tüdruk uut juttu, et Kaarli tuska lohutada.

„Kust sa seda tead?" uuris poiss endist nagu unustades.

„Küll näed, et kolme või nelja nädala pärast on ristsed."

Kõneldi veel ühest kui teisest, arutati perenaise varisemist ja muud.

„Aga kui sa nüüd pulmi ei tee," tähendas tüdruk jutu sekka, „siis tuleb kevadeks viimaks niisama nagu perenaiselgi."

Kaarel kuulas seda juttu jälle mürgisema ilmega. Mis sel tüdrukul täna oli sisse tikkunud, et enam muust ei mõistagi rääkida, kui pulmadest ja varrudest?

„Kui nüüd pulmi mitte teha ei saa, kas sa ilma ristseteta läbi ei saa?"

„Ei saa."

„Kas teist teed enam ei ole?"

„Ei ole."

„Saada sinna, kust peni ka ei nuhi — asi tehtud."

Tüdruk kuulas. Pime tuba lõi ta silmis valgeks nagu päev. Ta nägi kõik. Kõik oli nüüd selge nagu käega katsuda. Ta oli Kaarlile õigust öelnud, aga see ei võtnud seda vastu.

„Näed nüüd. Ma ütlesin, et poisid on ainult puhas petjad."

„Kas sellepärast siis petjad?" vabandas Kaarli. „Mina ei saa ju sel aastal kuidagi pulmi teha. Kuhu ma su panen? Sinna sai ju poissmehe kaup tehtud."

Liisi neelatas. Keele peale ja kurku oli midagi õige mõrudat, nagu haava koor kogunenud.

Viimaseks jäägu kõik. Ta pööras poisile selja ja tegi nagu uinuks ta.

Päev aega väljas heintega jännatud. Kõik luukondid nii väsinud. Kaarli pööras ka selja ja uinus tõsisena. Pea norskas ta Liisi selja taga, nagu hirmutaks ta araverelisi loomi või lapsi, ja Liisi, kes veel ärkvel oli, oleks ise ka pea kartma hakanud, kui ta pead mitte tõsisemad asjad poleks vaevanud.

Nüüd oli kindel, et Kaarlist ikka asja ei saa. Kõik, mis ta oli lubanud, oli ainult meelituseks lubatud, aga tõtt ei olnud kuskil.

Uus mure hakkas jälle tüdruku pead vaevama, ega annud talle ei ööl ega päeval rahu. Ta oleks seda ehk vabalt niisugusena lasknud tulla, nagu ta oli, aga siis oleksid peremehe sõnad täide läinud ja seda ei jõudnud Liisi milgi tingimusel ära kannatada. Oli veel üks troost, mis pidi aitama. Perenaise haigus. Siis ei läbene keegi tähele panna ega märgata. Sellepärast ootas Liisi perenaise jäämist nagu päästepaati.

Ja ta tuli. Kaua küll teda ei tulnud just oodata, aga aeg paistis nii, nagu oleks aastaid mööda veninud, enne kui see päev saabus.

„Liisi! Pane hobune ette ja sõida, too Kaansilla poe emand siia! Perenaine on haigeks jäänud.“

Peremehe sõnad tulid nagu lunastaja suust. Kuidas naeratas elu, kuidas naeratas õnn jälle enne nii murtud Liisile!

Kaarlit ei ole kodus. Peremees ise ei võinud sõita. Liisi, just Liisi pidi sõitma.

Nagu poiss lõi Liisi tallis hobusele valjad pähe, viskas rangid kaela, tõmbas õues ree ette aiste vahele ja lõi looga peale. Nagu poiss, tõmbas ta ohjad pihku, laskis põlvili reele ja sõitis. Ohjapäraga hobusele leili tehes jõudis Liisi Kaan-

sillale, äratas magama mineva poe pere ja ootas, et temaga kohe ühes tullakse.

Emand teadis niisugusel korral asja tõsidust ega viivitanud sellepärast silmapilgukski.

„Ei tea, mul oleks teile veel üks teine asi ka kõnelda. Ei tea, kas maksab või ei," algas Liisi teel, kui juba Küüvitsa tuled paistma hakkasid.

Emand naeratas ja andis nõu. Liisi kohkus.

„Hea küll, kui nii... Kas sinusuguseid tüdrukuid on olemas üks või kaks, mehele saamise lootust küll ehk ei ole, aga mis sest, et inimesed ütlevad, et lapsega tüdruk."

Need olid noapisted. Veski Liisi — lapsega tüdruk!

Koerad tulid haukudes kallale. Nad olid päral.

Teisel hommikul läks Liisi jälle emandat viima.

„Peremees, ma tahaksin raha," küsis tüdruk enne õue minekut.

„Kuhu sul teda nii tarvis on?"

„Ma tahtsin midagi poest osta."

Tagasi tulles kaebas Liisi, et ta oli halvasti teel tulles ümber läinud. Ohjad olla jalgu jäänud ja teda hobusele nii hulga maad järele lobistanud. Siis jäi ta päevaks või teiseks sängi. Nii nad põdesid — perenaine tagatoas ja Liisi peretoas.

Vahe oli ainult see, et perenaist hakkasid naised vaatamas käima, aga Liisit külastamas ei käinud keegi.

Siis talitasid peremees ja Kaarel karja ja alt Ebu käis lehmi lüpsmas. Ja iga kord, kui Ebu mäelt alla läks, loksus tal kapa põhjas valge piimatilgake, mille eest ta, kui aega sai, peremehele jälle kõiksuguseid häid jutte rääkis.

Kolmandal päeval tõusis Liisi jälle voodist üles ja hakkas ise lehmi lüpsma. Saunaeit jäi sest ajast ilma valge loksuva piimatilgata kapa põhjas.

8.

Kevade tulekuga arenesid inimeste toimetused nii haraliseks, et peremehel ega poisil enam polnud aega toas istuda. Kohe peale söögi mindi jälle tööle. Vahest tõmmati Liisigi ühes metsa puid või hagu vedama ja perenaine pidi lapse juurest juba niipalju aega saama, et köögis lõunat keeta, kaevul ja aida juures käia. Vahest läks ta tee juba lauda juurdegi, jättes väikse tüdruku tuppa suuremate hoolde.

Kui õhtu tuli, oli perenaine väsinud nagu kõik teisedki. Ööseks tüdrukut kiigutama kutsuti jälle alt sauna juurest Ebu eit.

Eidele oli niisugune kutse meelepärane, ega pannud kunagi vastu, kui teda sooviti. Viimaks harjus ta juba nii ära, et magas enese päeval selleks valmis, et öösel jälle talu toas last valvata.

„Kulla peremehekene! Ütelge enne kui teil mäel vana Ebu tarvis on — tulen kohe. Mis ma seal saunas üksindagi teen. Hakkan päris kartma. Vanamees ka, nagu esmaspäeva hommikul läheb Trallimäele, nii ei tule enne kui nädal läbi. Neil seal teise paarimehega kõva lõikus käes. Senini lõiganud puid, nüüd lõikavad teised sindlipakke.“

Kõik uinusid. Ainult peremehe hoidis eit oma jutuga ärkvel.

„Ega sa, peremees, ei usu, et Kaarel Liisi võtab?“

„Vast võtab. Mine usu neid.“

„Ujooh! Ei võta. Kui ta oleks võtnud, siis ta oleks juba võtnud. Kunas ta nüüd enam võtab.“

Peremees kahtles siiski eide jutus.

„Sa, kulla peremehekene, küll kahtled, aga kas tead ka seda, et tollel Liisil on juba kõiksugused anskopid selged. Vaata enne, missugune ta ema oli. Seitse last puistas enne ära, enne kui vana Tutikese kätte sai. Ja ega siis Liisi olegi Tutikese laps, see on, mine tea kust jälle korjatud."

„On küll."

„Ei ole ühtegi, peremees. Kas mina ei mäleta või. Tol ajal elasid nad just Lõhesta köstri juures saunas. Vana Tiiu oli käinud kõik kohad läbi, mõisas ja kõrtsi juures öömajalisi vastu võtmas. Seal käisid ja peatusid kõiksugused hulgused ja lihunikud."

„Käigu peale, Liisi on küll vanamehe laps."

„Või veel. Tiiu läks teisele sellepärast, et enam paremat kosilast saada ei olnud."

„Jah!" kiitis peremees. See oli tundemärk, et aeg on juba niikaugel, nagu kell näitab."

„Ja kuule, peremees, mis ma veel kõnelen. Ega sa veel kõike ei tea. Liisist räägitakse ju ka, et ta olla kord niikaugel olnud."

„Kunas see nii kaugel oli?"

„Noh, ikka siis, kui ta seal veski juures oli. Siis ikka, kui see Peep siit sinna käis. Mine tea, aga rahvas räägib et, veski koht, inimesi käib laialt, Peep sellepärast ollagi ta maha jätnud."

„Sellepärast küll ei jätnud," urises peremees läbi une ja tahtis veel midagi edasi kõnelda, aga eit jahvatas jälle nagu masinaga.

„Kuule, ära arva, et ma ilmaaegu räägin. Ilm teab kõik. Ja nii tõesti kui ma siin istun — Liisi ei ole praegu ka õige tüdruk."

„Ma heinaveo ajal ütlesin ka, et see ei lähe, aga tema sai nagu tusaseks, ütles, et peremees, sa

oled kade, et Kaarli minu peigmees on. Ütles, et ära pahanda midagi, Kaarli võtab minu ära."

Ebu kuulas, kuulas viimase kui sõna, mis peremees rääkis.

„Veel, või ära võtab. Küll näed, et metsa viib jälle, — vaata seal on siis — ära võtab."

„Mina ütlesin, et ma ei luba oma talus niisugust asja. See jäägu viimaseks!"

„Ära luba, jah! Ära luba. Sina, peremees, pead selle eest vastutama. Sinu käest küsitakse kõik. Nendel ei ole mingit vastutust. Peremees peab teadma, kui kohus tuleb."

Peremees oli uinumas.

„Ja kuule, peremees, ega sa ei usu, et Liisil on see asi juba läbi."

„Missugune?"

„Oli jälle, nüüdsama hiljuti. Kuule, ma räägin, siis kuuled ometi. Ma ise oma silmaga nägin ja oma kõrvaga kuulsin."

„Millal jälle?"

„Noh, siis ikka, kui ta siin kord jälle käis nii norus. Siis ma läksin öösel välja, jäin peatuma oma ukse ette. Nii kangesti pime oli, ta mind ei näinudki. Kuulen, üks tuleb mäel uksest välja, näen — Liisi, suurrätik üle pea võetud, läheb üle õue just sealauda poole, teeb ukse lahti ja läheb lauta. Mina jäin kuulama. Sead urisesid, nagu oleks neid keegi üles ajanud. Mina ootan ja ootan. Juba külm hakkas. Ikka ei tule, ega tulegi see laudast välja. Hommikul, kui juba valgeks hakkas minema, läksin vaatama, mis seal tehti, siis oleks nagu imelikke jälgi seapesa ligidal maas olnud. Vaatasin küll, aga ei saanud enam hästi aru — sead olid kõik segamini ajanud. Üks rätik oli ka maas. Pärast tuli siis nagu haige laudast, läks üle õue mäele. Kuu tuli kohe pilve tagant välja. Liisi, mitte muu keegi."

„Kas sa räti üles võtsid? Kui asi kohtusse läheb, on see tunnistuseks."

„Ma vaatasin näpuga, aga mis sa tast siis aru said. Jah, oleks see nüüd olnud, siis..."

Eidel lõppesid sõnad. Eit võis küll kõnelda, kui teda ei segatud, aga teise inimese vahele rääkimine ja küsimused segasid ta teelt ära.

„Aga sa, peremees, anna ta politsei kätte! Anna politsei kätte, küll mina tunnistan kõik."

Peremees magas.

„Ja sina arvad veel, et Kaarli teda võtab. Ei võta Kaarli teda."

Uni hakkas oma tööd eidegi kallal tegema. Nii tugev kui ta ka enese ütles olevat, hakkas temagi tukkuma, kui täielik vaikus toas valitsuse enese kätte võttis. Alles siis, kui pea sügavamale kukkus ja kael nagu katkeda tahtis, ärkas ta ja tõmbas kiiku nöörist, vaatamata selle peale, kas selleks vajadust oli või ei.

Nii käis Ebu veel mitmel ja mitmel ööl mäel last kiigutamas ja juttu keerutamas. Nii kadus tali ja ühes sellega tulid ka mõnesugused muudatused Küüvitsa perre.

Viimasest tõsisemast jutuajamisest saadik, kus Liisi jälle täiesti oma saatusega üksinda jäeti, ei olnud Kaarel kordagi Liisi pool käinud. Ja kõik sidemed, mis ennem neid köitsid, olid nagu jäädavalt purustatud. Hea oli ainult veel see, et peale nende eneste keegi muu seda ei teadnud. Hea oli, et seda Ebugi ei teadnud.

Jüripäeva laupäeva õhtul heitis Liisi magama, nagu viimastel päevadel ja viimastel nädalatel alati üksi. Suud seina poole keerates ja tekki poolest kõrva ülemisest äärest saadik tõmmates, uinus ta pea. Siis aga, nagu läbi une, oleks teda pihast nagu puudutatud.

„Liisi! Liisi, kas sa magad?"

„Mis sa tahad?"
„Kas sa magad?"
„Magan jah."
Kaarli laskus pool istukile sängi äärele.
„Kuule ikka, mis ma kõnelen. Ära ilmaaegu nüüd nii kuri ole."
Tüdruk jäi kuulama.
„Liisi, kui ma sind vahest vaatama tulen, kas sa siis sisse lased ka?"
„Mul ei ole kedagi vaja sisse lasta — ei sind ega teisi."
„Liisi, ära ole nüüd nii kuri. Sa ise saad ju küll aru. Mul ei olnud ju võimalik jüripäevaks pulmi teha. Sa näed küll nüüd, kuidas lood on. Ma pean homme ainult üksinda minema. Kuhu oleks ma siis sinu pannud? Nüüd jääd sa siia, teenid mõne kopikakese, mis siis oleks teenimata jäänud ja tuleval aastal on aega pulmi küllalt teha. Kuula nüüd, mis ma räägin.
Liisi hakkas kõnelema.
„Kes teab, mis häda sul tuleval aastal on. Parem ütle ilusasti kohe ära, et mul ei ole sind enam tarvis, on palju õigem. Näed, kas Krigor teeb kellegagi nii, nagu sina."
„Jäta nüüd Krigor! Temal olid juba keskmisel pühal pulmad ära. Ega teda enam ei saa."
Kaarli lõi tooni õige alla. Mahedamalt kui kunagi muidu, hakkas ta tüdrukule seletama, et aasta ees või taga midagi ei tähenda. Järgmisel lihavõtte pühal, kui mitte ennem, teeb Kaarli pulmad, ja siis ainult Liisiga.
Tüdruk hakkas järele andma.
„Aga kuhu sa mind paned?"
„Seda... on veel aega terve aasta mõtelda."
Liisi pööras enese ümber, puikles veel nii ühes kui teises asjas natuke vastu, aga pea oli jälle endine Liisi.

„Šedaviisi!“ kiitis Kaarli tüdruku huuli otsides.

Tüdruk oli enesega rahul ja muigles seesmiselt.

„Aga mispärast lasksid sa mul nii palju kannatada? Kas sa tead ka, mis päevi ma kõik see aeg ära ei näinud?“

Poiss vabandas ennast.

„Ma mõtlesin siis küll, et elupäevil ei anna sulle seda andeks, aga...“

„Aga nüüd ikka annad?“

Liisi mässis oma käsivarred ümber poisi pihtade.

„Nüüd sa mu käest enam ei pääse.“

Poiss muigas.

„Ma ei tahagi pääseda, kui sa selle aasta veel kannatad.“

„Aga kui sa siis veel petad?“

Poiss andis tõotuse, et ta kunagi petnud ei ole, ega taha ka petta, aga seekord kujunesid endised head võimalused nii halvasti välja. Naisemehena Küüvitsale tagasi jääda ta ei saanud ja mujalt kuskilt niisugust kohta ka ei leidnud. Siis ei jäänudki enam muud teed järele, kui pulmad edasi lükata.

„Kuhu sa magama lähed suveks? Tuppa küll ei taha tulla,“ algas Kaarli ja jutt läks teisele teele.

„Kas aita julged tulla?“

„Julgen,“ naeris poiss.

Nii möödus lühike kevadöökene, lõpetades tuska, mis viimsel ajal nende vahele oli kogunenud ja lepitades neid jälle endisteks. Jüripäev lahutas neid küll ühest toast, aga ei katkestanud nende sõprust.

Peale jüripäeva, juba esimesel laupäeva õhtupoolikul oli Liisil jälle kolimine. Voodi kruuviti

lahti; valati keeva veega üle. Magamisekotti aeti uus põhk. Siis seati jälle kõik kokku ega viidudki kaugemale kui aida trepi peale vaiksesse kambrisse. Sinna viidi ka esimesed varajased poollahtilöönud toomeoksad ja seal oodati peale sauna uksel juukseid kammides seda, kes pidi tulema.

Ilus jürikuu õhtu oli täis kandlemängu, koerte haukumist ja kõiksugust kuminat. Vastu ehakuma taevakaares vilgatusid mõned üksikud esimesed arad tähed, nagu kuldnaelapead, püüdes järele hiilida sellele, kes tuleb koputab Liisi uksele.

Kaarli oskas nii tulla, et ei kuulnud koerad ega märganud vist tähedki. Kõik teed ja käigud juba teada, Neeru ja Eku vanad tuttavad.

Kevadine öö nagu auras ära. Eha tervitas kuldset koitu ja hommikune tõusev päike pildus hilistele külaskäigult kojukeerajaile tuliseid etteheiteid. Kaarlile anti neid kuhjaga. Ta oli siis veel aita jäänud magama, kui Liisi juba tõusis, nii nägid siis teda peremees ja perenaine, mõlemad korraga.

Kaarli ise ei püüdnudki seda varjata. Ega ta enam Küüvitsal olnud, et ühes toas ühe katuse all peremees ei luba tüdrukuga niiviisi ümber käia. Teine teise talu inimene — kes neid keelata võib.

Mõni päev edasi tegi perenaine ja Liisi aias juurvilja peenraid. Liisi ajas labidaga ees ja perenaine ise silus rehaga. Peedi seemneid maha tippides algas ajaviiteks perenaine juttu siit-sealt. Liisi kuulas ja kui midagi teadis, seletas ka.

„Kuidas siis sinu enesega on ka, Liisi?“ küsis perenaine vähese vaikimise järele.

Liisi lõi lõkkele. Ta ei saanud kohe jagu, mis perenaine tahtis küsida.

„Mis on... Mitte midagi ei ole.“

„Kaarli käib sind ikka veel vaatamas?"

„Kas ta ei tohi käia?"

See vastus ei õnnestunud Liisil. Perenaine ei tahtnud talle sugugi seda rääkida, mis peremees talvel heinaveo ajal. Ja sellepärast punastus siis perenaine omakord, sest ta oli Liisile kogemata tuska teinud.

„Ei, Liisike. Ega ma seda ei ütle, aga ma mõtlen seda, et mina oleks sind küll parema meelega mehele pannud."

Tüdruk vaikis ja tippis seemneid. Ta oleks oma viimased sõnad tagasi võtnud kui oleks saanud.

„Ta võib nüüd ka mind veel ära võtta."

„Võib küll, aga kas ta võtab."

„Võtab jah!" vastas Liisi oma peenart lõpetades ja uut alates.

„Liisikene! Sa ei tunne poisse. Mis silmast, see meelest."

Liisi palgele ilmus kergem põlgtuse jume. Ta ei saanud isegi aru, kelle vastu ta seda põlgtust pidi tundma, aga niisugune kõne talle ei meeldinud.

„Nii kaua on toomingad toredad, kuni õilmed ilusad, nii kaua neiud nägusad, kuni poisid neid ei kisu. Seni sa meeldid nendele, kuni sind veel püütakse. Kui enam midagi püüda pole, siis on kõik otsas ja sind ei pane enam keegi tähele."

Puna Liisi paletel oli muutunud.

„Kas sa arvad, et Kaarli on ka niisugune?" küsis ta, kui perenaine lõpetas.

„Kaarli, jah! Või see Kaarligi targem on kui teised. Nad ju kõik ühest puust. Ei ole üks targem kui teine."

„Aga kui ta on targem?"

„Siis võid ju proovida, kui sa veel teda proo-

vinud ei ole. Aga mina küll temast sulle suurt ei looda."

Liisi jäi norgu. Niisugune jutt lõhkus kõik ta ilusamad ehitused. Missuguse vaevaga ta seda pärast viimast kokkulangemist oli üles kohendanud! Kuidas ta enesele siis oli tõotuse annud, et see jäägu viimaseks, oli aga selle murdnud ja veel kord kõik välja toonud, mis tal hingeliselt tagavaraks oli. Oli seesmise enese „mina" käest laenugi teinud, salanud enesele kõik, mis oli olnud, et Kaarlile järele anda ja ainult sellepärast järele anda, et Kaarli pole niisugusest puust, nagu nad kõik.

„Mis ma siis oleks pidanud tegema?"

„Sa ei oleks pidanud järele andma."

Perenaise viimased sõnad tulid küll nii, et ütleja isegi ei teadnud, mida ta tahtis, aga Liisile olid nad võti ja vasar. See, kellele neid öeldi, võttis neid nii vastu, nagu oleks perenaine jüripäeva laupäeva asja teadnud.

„Aga mis ma võisin siis teha, kui ta tuli ja rääkis nagu sula vaha. Ta lubas.."

Viimased sõnad kadusid tüdrukul ära kuhugi, kust neid selgesti ei kuuldud ega aru saadud. Liisi tõusis üles, keeras selja perenaise poole ja tõstis käe silmade ette.

9.

Järgmisel laupäeva õhtul oli Kaarli jälle kohal. Liisi võttis teda küll vastu, aga hoopis külmemalt kui ennem kunagi. Räägiti pikalt ja laialt neid asju, mida Liisi perenaise käest oli kuulnud. Kaarel kuulas ja imestas tüdruku tarkust, kust tal need mõtted olid võetud, aga selgusele ei saanud. Poiss andis oma kindla sõna ning tõotas seda

pidada. Nii käis Kaarli kevade läbi, läbi suve, kuni jõudis sügis.

Peale rukkirehe peksmist hakati linaseemneid peksma ja Liisi ait, mis iga aasta linaseemneaganate panipaik oli, oli tarvis tühjaks teha. Sellepärast pidi Liisi aidast jälle endisse tuppa asuma.

Et Kaarli tuppa ei tulnud, sellepärast pidi siis või laupäeva ööselgi kuskil väljas magatama, et siis poisil tulekutee ikka vaba oleks.

Pärtlipäevale järgneval laupäeval juhtus nagu pool kogemata, et tuli perenaisel leivategemine just laupäeval, ja leib küpsetati rehetoa ahjus. Toa juurest rehe juurde ei olnud perenaisel lapse pärast mitte võimalik ära käia.

Sellest siis see tuligi, et peremees väljal inimestega lõunat süües ütles Liisile: „Mine kodu perenaisele appi sauna kütma ja leiba tegema!“

Liisi tõusis üles ja läks. Läks üle õue rehe juurde ning ümises midagi oma ette rõõmsalt. Kodus köeti sauna ja kolgiti pesu, sõtkuti leiba ja seati magamiseks rehe juurde aset. Nii viidi aidalaka raske redel, mida harilikult mehed tõstsid, laole pääsemiseks, nii viidi sinna valmis tekk, puhas lina ja padi. Ja kõike tõstis ja toimetas Liisi ja ikka Liisi.

Küll kõigega sai valmis ta, aga leivad ei tahtnud veel ahju minna. See oli töö, mis aega nõudis, oli töö, mis ootas küpsetajat ja valvajat.

Ja kes see muu siis ikka oli, kes öösel rehe juurde tahtis minna leibu ootama ja leivaahju valvama, kui Liisi? Siis, kui mehed sauna läksid, laskis ta leivad ahju ja peale naiste saunast tulekut läks ta neid ahjust välja võtma.

Neerut ja Ekut hüüdes ja vilistades tõmbas ta enese järele toaukse kinni ja omaette laulu ümisedes, aga hoolega ümber vahtides, nagu otsides,

hakkas ta rehe poole minema. Kui see teine nüüd kuskil pidi varitsema, siis pidi ta tingimata aru saama, kuhu kokkusaamise-koht on määratud.

Kaarli oli rehe juures juba ees, istus toas ahjusuu ees ja kuulas, kuidas seinalõhedes kilgid laulsid ja kuidas ahjus leivad küpsesid.

„Kes seal on?" küsis Liisi toaust lahti tõmmates.

„Ütle ära!" kostis toast hääl.

Tüdruk alguses pisut nagu jahmatus. Ta oli niisama naljaks hüüdnud, ei olnud seal kedagi ees oodanud. Aga tuttav poisi hääl muutis kartuse pea teiseks ja tüdruk jooksis pimedasse tuppa vastuhüüdjat otsima. Otsitav põgenes eest kõrvale ning laskis enne otsijal ikka kolada, kuni kätte andis.

„Kuidas sa kohe oskasid siia tulla?"

„Kui sina küpsetad leiba, et juba poole tee peale soojaleiva lõhn vastu tuleb."

„On sul ka nina."

Kaarli muigles. „Mis ma temast siis asjata kannan."

Siis kisti leivad välja, pandi kõik uksed seest kinni ja hakati üles lakka ronima.

Hommikul, kui Kaarli redelit mööda alla tuli, oli tüdruk juba korra toa juures ära käinud.

„Kas sa värsket leiba tahad?"

„Anna, kui on!"

Liisi murdis.

Poiss hammustas ja kiitis.

„Jumalale tänu, üsna kena leivakest oskad sa teha."

Liisil oli nii hea meel.

„Kas sa ennem seda ei teadnud?"

„Sa kõlbad naiseks võtta küll."

„Kas sa ennem seda veel ei teadnud?"

„Sind ikka maha jätta ei saa kuidagi."

Liisi saatis külalise minema, võttis siis paar leiba sülle ja viis toa juurde. Peremees oli uksel vastas, naeratas.

„Noh, kui nüüd ka pulmadega ei tulda, siis ei ole maa peal enam õiget korda. Kõik redelid on viidud ja leivad on küpsetatud. Ma ei saa enam aru, mis need noored mehed veel tahavad."

Liisil jooksis õrn lainetus üle palge ja otsaesise, et hiljem kivineda kuskil peas nagu ümber juuste tüügaste. Kui peremees oleks pahandades tulnud, oleks tal sõnu küllalt olnud vastata, aga niisuguse tooni jaoks jäi ta keeletuks. Ja seekord üldse jättis Liisi kõik võlgu.

Oleks nüüd Kaarli kuidagi käepärast olnud, siis oleks ta Kaarlile ka seda rääkinud, siis oleks ometi kuulnud, mis ta oleks ütelnud, oleks näinud, mis näo ta oleks teinud.

Õhtul, kui poiss tuli, oli Liisil kohe esimene asi talle kõik sõna-sõnalt ümber jutustada.

Kaarli kuulas.

„Millal sa tuled nende pulmadega?" küsis Liisi, kui poiss suud ei avanud.

„Ah pulmadega?"

„Millega siis veel, muidugi pulmadega."

„Kas peremehel nendest nii häda on?"

„Kas sul omal ei ole häda?"

Kaarli nohises põhu sees. Kuskil räästa all piuksusid hiired ja toas partel kõsises kuivav vili, nagu kõnniksid seal vaimud.

Sedapuhku olid need kaks inimest siin päris õnnelikud. See kõik, mis räägiti, ei teinud just kummalegi nii suurt valu pulmade järele. Peaasi, kui nad kord ikka tulevad. Aastad mõlemail pooleli teenimata ja palk pooleli saamata. Teenijatel inimestel olgu pulmad kas sügisel, ümber mardi- ja kadripäeva, või jälle kevadel, ümber

jüripäeva, aga mingil kombel ei tohi nad enestele seda suvel või sügisel, kui kõik pooleli on, lubada.

Sellest said ka nemad väga hästi aru, sellepärast räägiti pulmadest jutujätkuks ja uinuti varsti, nagu harilikult.

Öö magati läbi ja muud polnud Kaarlil tarviski. Ta oli korra teda jälle vaatamas käinud ja näinud, ja süda oli jälle rahulikum.

Ja kes teab, palju see Liisigi teisest puust oli. Oli niisama tarvis Kaarlit jälle näha, näha ja hoida kütke otsas, et ta ära ei läheks hulkuma, nagu Peep omal ajal — ja see oli kõik. Kui siis Peebuga ka tihemini oleks kokku puutunud, ei oleks Peep ka nii kergesti käest läinud.

„Kas sul täna leiba ei ole?" küsis poiss virgudes, kui katuse piludest valgus hakkas lakka tungima.

„Ei loe... Eile tehti ära... Sel nädalal oli palju päevilisi, siis sai ennem otsa."

Kaarli haigutas ja kuulas. Põhk kõsises ja hiirepojad jooksid põhu sees võidu.

„Tarvis hakata liikuma," arvas poiss ja haigutas jälle. Liisi haigutas ka.

„Kas tuleval laupäeval ka siin oled?" küsis poiss, kes oli juba minekul.

„Kuule," vastas tüdruk, „sa tule kord, tee peremehega nalja, siis näed, mis ta ütleb."

„Jah!"

„Kas tuled?"

„Jah!"

„Millal tuled, kas mihklipäeval või?"

„Jah!"

„Sa ei tulegi viimaks."

„Jah!"

Tüdruk lükkas poissi küünarnukiga.

„Ai, sina, mis sa siis valetad."

Kaarli ronis lakast alla. Liisi käis minejat saatmas. Vaatas, nagu alati, hulk aega rehealuse värava vahelt järele, vahtis, kuni poiss silmist kadus.

Nii üksinda jäädes, ohkas ta korra, tõmbas värava kinni ja otsis oma pesakese jälle üles. Seal keeras ta teist külge, neelatas, mis kõrisse peatuma jäi ja püüdis uinuda. Hiired kõsistasid põhu sees ja esimesed päikese kiired piilusid läbi katuseprao, kui tüdruk uinus. Uinutatud plaanidest ja muredest hakkasid silmalaud lühikest puhkust nõudma, ja Liisi andis nendele järele, kui talle rikkalikke unenägusid kõige kohta, mis teda ootas, oli lubatud.

Viimase Kaarli „jah'ga" ühes vedas tüdruk siiski nädala läbi, ootas kuni Kaarli tuli, tuli ja läks, ja jälle tuli. Poiss käis mitu ja mitu korda Küüvitsa lakas, viitis Liisil aega, aitas leiba küpsetada ja läks jälle.

Sellest asjast ei rääkinud ta kunagi enam. Ei rääkinud sellest poiss, ega rääkinud tüdruk, ja nii vaigiti sõna lausumata. Alles mõne nädala pärast kerkis see sugupärast jälle üles ja siis kerkis ta nagu iseenesest.

Enne mihklipäeva koondusid igalpool väljad rõukudesse ja kartulid hunnikusse. Mihklipäeva pühitseti nagu suve lõikuse koristamise püha, mispärast iga peremees veristas ilusa mihklioina, ehk, kui käepärast juhtus olema, koguni suvise harjaslooma, kes mihklile mitte üksi verikäkkide keetmise, vaid ka verivorstide valamise võimaluse andis.

Küüvitsa pere kogus õhtulisele. Õues sirasid ainult mõned üksikud tugevamad tähed öö pimeduses ja reheahjus surisesid pannil vorstid, jämedad jämedamatest, rasvased vorstid nagu maugud.

Keegi sõitis ratsa hobusega õue. Koerad tor-

masid tulijale kallale. Ukse ette jäi hobune peatuma. Koerad vaikisid. Keegi hüppas sadulast ja sidus hobust.

Karjane jooksis uksele ja jooksis kohe tuppa tagasi.

„Ei näinud hästi, aga õige kõrge hobune on."

Tulija astus üle ukse.

„Jõudu!"

Sisseastuja oli Kaarli. Nii pikk ja lai kui ta ka oli, aga Kaarli oli ta.

Kaarli läks kohe ilma peatumata eestoast läbi taha, peremees jutule. Tervitati, siis küsiti, kust tulid ja vastati, kus käiakse.

„Või nii, või mihklipäeva pidamast!" imestas peremees ja pakkus Kaarlile istet.

Kaarli istus laua otsa peremehele vastu.

„Jah!" kiitis ta ja tõmbas põuetaskust pooletoobilise pudeli välja ning lõi laua peale püsti.

Peremees nagu ehmus.

„Säh, tee suitsu kah!"

„Kas näed, või sigarid ka!" imestas peremees, „noh, siis käisid ikka kõrtsi juures, kui juba sigarid ka."

„Jah," kiitis poiss, lõi käe veel taskusse ja laud oli täis kompvekke naistele, niisuguseid, nagu neid kõrtsides müüdi.

Kosjad, Liisi kosjad — jooksis nagu lõhnaõli õhk eestoas, kuhu läbi lahtise ukse kõik näha-kuulda oli, kõigil otsus peast läbi.

Liisi jooksis rehe juurde vorstipanni järele. Perenaine otsis kummutist lina, hakkas lauda katma. Taevakene, kosilane, Liisi kosilane, nagu oma tütre kosilane, kes siis teda enam katmata laua pealt söödab.

Pea olid Küüvitsal kõik aknad valgustatud. Sahvris põles tuli, köögis põles tuli, eestoas, tagatoas ja peretoas põles tuli. Kõik nagu jõuluajal.

Mehed liikusid vestiväel ja palja jalu. Peremees küsis „vana Kaarli“ käest üht ja teist, kuidas mujal pool töö-järjed, missuguse hinnaga linaseemneid müüakse ja kellel paremad rukkiorased. Kaarli ju Küüvitsa peremehe vana teender: karjas käinud Küüvitsal ja pärast poisiks olnud — Kaarli ju nagu pooleldi kasupoeg.

Juba hakkasid esimesed lihavaagnad lauale tulema. Juba läks perenaine, otsis abinõusid söömiseks, käis ja naeratles, rääkis jutu vahele.

„Ei teadnud ju mitte üks jumala hõngukene, et külaline tuli, oleks ennem juba valmis teinud midagi.“

Mehed nohisesid laua otsas — peremees ja Kaarli. Peremees tahtis ütelda, et hea küll, küll käib nii ka, aga jättis, arvas, et ei passi.

„Liisi ei...“, tahtis perenaine edasi kõnelda, aga tõmbas veel parajal ajal sõna tagasi.

Kaarli vaatas ja kuulas, mis räägiti. Kange sigari suits ujus ümber meeste peade nagu äraeksinud vaim, kes õiget pääsemisteed ei leia. Vaagnate lõhn tungis lauaotsas istujale ninna. Vorstid olid rehe juurest veel toomata. Liisi lükkas alles rehe ust kinni.

Karjapoisike seisis lahtise vaheukse najal, seisis ja vahtis, kuulatas meeste juttu, imes kompvekki. Need ju Liisi kosjad. Nii käiakse kosjas ja nii tuleb omalgi siis kosja minna, kui ta kasvab. Tema just oli see, kes kõige enne koerte haukumise peale uksele jooksis ja õuest kosjad leidis. Ei tea, mis nüüd Liisi talle selle eest maksab.

Kosilane vaatas ümber ja kuulatas, mis räägiti. Pää nii kuum, et millestki ei tahtnud jagu saada. Juba sisse astudes oli ta jalgade peal nagu pisut paindunud, nüüd aga soojas toas ajas kõik veel enam segamini. Ta püüdis küll jutuga nii

palju ette vaadata, nagu jõudis, aga siiski kippus vahest midagi niisugust suust välja libisema, mis temale mitte ei meeldinud. Sellepärast jäi siis jutt ikka kordkorralt lühemaks, kuni küsimuste peale ainult ühe sõnaga vastati.

Siis tuli kosilasele niisugune tunne, et sedaviisi ikka sööma minna ei kõlba. Ja kui tuppa veel edasi jääda, siis võib süda sandiks minna.

„Ma lähen vähe välja," rääkis ta, tõusis ja läks.

Peremees märkas küll, et Kaarlil midagi pidi olema, mille mõjul ta liikus, aga teised ei saanud midagi aru. Kõik jäid Kaarlit õuest ootama. Ei joonud enne keegi viina ega söönud enam kompvekki, kui kosilane tagasi tuleb. Kosjad ju majas. Kes algab siis enne kui tullakse.

Liisi käis perenaisel abiks olles sahvrist tuppa ja toast sahvrisse, rind ees, päike silmades ja huultel. Kas oli nüüd ilmaaegu redeli kandmine? Siis ei uskunud keegi, et Kaarli võtab Liisi, aga kas nüüd näete?

„Kuhu ta nüüd ikka jäi?" küsis peremees juba tüdinedes, kui kosilast ei ilmunud.

„Minge vaatama!" käskis perenaine.

Karjapoisike, kompvekk veel suus, jooksis õue.

„Ära läks," vastas see tagasi tulles.

„Mis sa räägid? Kuhu ta läks?" pärisid kõik läbisegi.

„Kuulge nüüd poisikese juttu. Poisikene ajab ise muidu hullu," arvas Liisi pilvitust kaitstes.

Liisit toetas perenaine ja tõi viimase taldriku lauale.

„Minge vaatama, kui tahate!" tähendas poisike ja jäi imemist lõpetades ukse piidale seisatama. „Istus hobusele selga, jah, ja läks."

Peremees käis ise vaatamas. Just toa nurga juures seisis enne hobune. Peremees astus ilusal

vaiksel õhtul, laualamp käes, õue, vaatas jälgi. Ei olnud Kaarlit ega hobust.

Poisike jooksis ka ühes peremehega.

„Näed, siin kohe seisis hobune," näitas ta peremehele jalaga.

Jõulud, mille kosilane oli toonud, olid ka kosilasega ühes kadunud. Peremees istus üksinda lauda, vaatas, nagu ootaks veel, kes pakuks pudelit, mis oli toodud, — siis hakkas võtma. Perenaine tuli istus ka. Eestoas teine pere oli söönud. Liisi kadus teiste silmist.

10

Perenaine tõusis lauast, läks Liisit vaatama. Liisi ei olnud toas, ei olnud köögis ega õues. Juba taheti teda laterna valgel rehe juurde otsima minna, kui karjane ta leidis.

„Vaata, seal istub!"

Perenaine vaatas. Liisi istus aia ääres kivi otsas, kesk pimedat ööd.

„Mis sa siin teed?"

„Sees on palav, süda läks pahaks. Istun..."

„Läheme tuppa!"

Liisi tõusis ja läks ühes. Perenaine saatis poisikese tulega ära.

Liisi läks... läks... ja... läks. Ümberringi vaikus... toas ja õues vaikus... peaaegu pühalik vaikus. Ainult varemed... ainult varemed, rusuks tehtud varemed seisid ta silmade ees.

Liisi astus üle ukse sisse, läks teenijate tuppa, läks sängi, läks sinna, ilma et oleks õhtulisest ivagi maitsnud. Sellest öömajast, mis mineja talle oli valmistanud, jätkus talle mõneks ajaks. Päevi võis ta sellest elada ja õhtuid võis ta nii magama minna enne kui ta isu ja jänu tundis.

Liisi toimetas siis talus jälle nagu ennegi,

aga ainult vähe tõsisemalt. Rehe juures magamise lõpetas ta kohe, ega kandnud sellepärast enam kunagi sinna seda suurt laoredelit, mida ta nii mitugi korda oli kandnud.

Nii tulid ja läksid kõik mardi- ja kadripäevad. Tulid jõulud. Tuli vana-aasta. Küüvitsal lõpetati kõik tööd ja toimetused juba enne keskpäeva ja peremees meesperega ehtis end sauna mineku ja vana-aasta pattudest pesemise vastu. Naispere kraameldas toa juures ja valmistas end ka sellele käigule.

Juba hommikust saadik peeti iga ühise kokkupuutumise juures nõu, kes õhtul kirikusse sõidavad ja kes koju jäävad. Viimaks andis Anton naistele järele ja lubas ise kojujäämise oma hoolde võtta ning perenaise ühes Liisiga terve maja eest välja saata.

Peale sauna kutsuti alt sauna Ebu kohe toa juurde, seati kirikulised saani ja anti neile ohjad kätte.

Perenaine tahtis seekord just ise Liisiga sõita. Aasta on jälle ees ja teenijat tarvis. Mis sellest, et tal Kaarliga see õnnetus nüüd ette tuli, aga tema hoolde võid vahest lahedasti ikka karilooma talitamist usaldada ja teine kord kodus ära olles isegi võtmeid jätta. Mine võta neid uusigi kinni, tea mis puust nad kõik on.

Teel minnes räägiti küll nii mõnestki asjast, aga uuest kaubast mitte poolt sõnagi. Kui inimesel niisugune rutt ja tõtt on nagu kirikuminek, kus hiljaksjäämist kardetakse, siis ununevad kõik maised asjad.

Kirikus istus perenaine ja Liisi jälle kõrvu, kuulasid vaimuliku kõnet, nagu ühiste kõrvadega ja laulsid ühisest raamatust. Kõik nagu harilikult. Paistis nii, nagu oleksid suurem hulk ainult

selleks välja tulnud, et ennast näidata ja teisi vaadata.

Enam elavust tõi kirikusse jumalateenistuse lõpu poole koguduse aruande ettelugemine, mida siis küll veel niisuguse nimega keegi ei mõistnud nimetada, mis aga siiski see oli. Siis kadus köhimine, jutuajamine ja igasugune muu sosin. Siis ainult kuulati.

Iseäranis hoolega kuulati väärlaste hulga nimetamist, mille juures iga sõna kahekordse hoolega kinni naelutati.

„Tänavu 18, mullu 15 väärlast," lausus vaimulik, „nii on siis kuri sel aastal kolm korda käinud rohkem meie koguduse põllul oma umbrohu seemet külvamas. Kolm korda... Mõtle järele, armas kogudus! Mõtelge järele, teie noored inimesed! Mõtelge järele, kuhu viib see tee meie koguduse, kui sedaviisi kümme aastat edasi läheb. Ning teie, noored tüdrukud! Iseäranis teie tuletage meelde Issanda sõna, mida teie siin altari ees oma leeripäeval olete kuulnud. Ärge olge nii nõrgad, et teie ennast nii kergesti lasete petta ja meelitada. Ja ärge olge nii kergeusklikud seda kõike uskuma, mis ilm ütleb. Teadke ikka, et maailm on kuri ja maailma tahtmised ka, aga kes Isa tahtmist teeb, see jääb seisma."

Perenaine, ei tea, miks, oleks nagu kõrvale vaadanud. Liisi lõi silmad maha. Kas need viimased sõnad Liisi kohta ka käisid, ei võinud keegi tõendada. Maailm on kuri ja tema tahtmised ning jutud ka.

Õpetaja palvetas ja Liisi palvetas ka. Viimased aastad olid igaüks oma osa temalt nõudnud. Ta ei olnud enam ligidalegi see Liisi, kes kord altari ees seisis ja sellesamasele vaimulikule tõotusi andis. Ja kui ikka nii edasi peaks minema, kus kohas lõpeb siis see tee? — Maailm on kuri

ja tema tahtmised ka. Kui mõni Liisi on teelt kõrvale libisemas, siis püütakse teda veel enam sinna lükata. Siis on närijaid, irvitajaid, püünispaelte ülesseadjaid ja hauakaevajaid kõik kohad täis. Ärge olge nõrgad! Mispärast ei aidata aga? Mispärast lükatakse neid?

Kirikust välja tulles nägi Liisi suure rüsina seas ka Peepu oma noore naisega. Peebul oli valge villane sall ümber kaela visatud, uued pikasäärega saapad jalas. Nad istusid saani ja sõitsid juba esimeste seas ära.

Siis tuli Kaarli, tervitas ja soovis head vanaaasta lõppu.

„Kas üksinda oled?"

„Perenaine on ka."

„Perenaine ka. Kus ta siis on sul siin?"

Liisi oli tõsine. Perenaine tuli. Kaarli võttis, andis neile ohjad kätte. Küüvitsa rahvas sõitsid jälle kodu poole. Kirikus oli käidud ja vanaaasta au ja lugupidamisega minema saadetud. Liisi oleks küll veel Kaarlile midagi nagu tahtnud ütelda, aga perenaine tuli vahele, ei saanud. Puudus aeg ja koht.

Teel kojusõidul rääkis perenaine niisama ühest ja teisest, mis suhu tuli, aga kellelegi haiget ei teinud. Liisi ainult kuulas. Kas oli niisama hea kuulata, või pakitas tal hinge põhjas midagi muud, millest ei osanud jagu saada ei perenaine ega keegi muu, või oli tüdruk muidu külmast tuimaks tehtud, jäi saladuseks. Kindel oli siiski, et ennem ükskord, kui ta perenaisega kirikust sedasama teed sõitis, niisama vaikivana, siis kirikust kuuldud teate tõttu vaikis, aga nüüd olid juba laiemad lained temast üle veerenud, mis vaikimiseks oma osa ka põhjust andis.

„Noh, Liisi, kuidas siis sinuga see aasta jälle

jääb?“ algas perenaine enne kojujõudmist, „ega sa siis sel aastalgi taha meilt ometi ära minna?“

Liisi köhatas enese ette.

„Ei tea nii vara veel midagi. Saab näha, mis kevade toob.“

„Või on mehelemineku mõtted?“ küsis perenaine; „kui mehele tahad minna, siis teeme tulevaks jõuluks pulmad.“

Liisi ei naeratanud. Pulmad! Kui need pulmad nii keele otsast teha oleksid, nagu nad ütelda on, siis oleks Liisi juba ammu teises pingis, tanudega naiste hulgas.

Lumi krudises reejalaste all. Laia näoga kuu külmetas üleval. Külm talvine öö mängis kirikuliste põsesarnadel. Aga jalad kuulasid ühise karuse sõidukasuka sees, soojad nagu potid. Koju jõudes hakkas ka see, mis hinge peal, lahtuma.

„Aga kuidas sul siis nüüd ka Kaarliga on?“ küsis perenaine enne maanteelt ärakeeramist, „mis ta rääkis sulle ka?“

Uus rebenemine.

„Midagi ei ole.“

„Ega's ta ometi jäta. Ta võtab sind ikka ära.“

Liisi unatas midagi.

Perenaisel oli ka niisuguse tumma või pooltumma vastuse peale jutt otsas.

„Ei tea veel. Vahest jään tulevaks suveks priiks,“ rääkis tüdruk.

Hobune sõitis õue.

Peremees tuli, säärikud jalga tõmmatud ja kasukas seljas, hobust vastu võtma. Kirikulised asusid tuppa, kus neid köetud ahju soojus ja viimaste jõuluvorstide lõhn vastu võttis.

Suurte lootustega oli ring tagasi uude aastasse astutud, aga suurte pettumustega lõpetati ta ära. Lahke muigega, aga volditud otsaesisega

tervitas ta ka Liisit, ja tagasi vaatamata püüdis ta kaduda.

Ta järel oli ilmumas teine, kes niisama meelitavalt muigas tulles, aga kes teab ette, kuipalju on temagi möödunust parem. Iga uus-aasta on juba niisugune: kui ta tuleb, siis on ta kelmikas kosilane, aga kui läheb, siis õelam äiataat. Ühes astudes temaga sa vala pisaraid või kiru, temal on ükskõik.

Nii mingi magama vanal aastal ja tõusti juba uuel. Inimesed soovisid üksteisele õnne ja niisuguseid õnnesoove sai Liisigi uue-aasta õhtu koolitoa juurest palvetunnilt tulles. Ehk on ta siiski eelmisest parem! Ehk naeratab ometi kord õnnepäike ka Liisi aknasse. Kui ta ikka üldse on olemas, siis peaks ta kuskil ka Liisi jaoks olema. Liisi ju ootab ka teda.

Pühad möödusid ja igapäevane äripäev algas jälle. Ainult iga kuue päeva tagant tuli laupäeva õhtu, tuli ka pühapäev, kus Liisil aega jätkus oma tuleviku ehitusplaanide jaoks.

Ühel niisugusel pühapäeval jäi Liisi üksinda koju ja peremees ning perenaine sõitsid kuskile kaugemale võõrsile. Perenaise õel oli väike perenaine ja see ihaldas Küüvitsa perenaist enesele appi nime saamisel. Varsti peale väravast väljasõitu libises jutt koduasjade ja kodu peale tagasi ning peremees algas nagu meelega ka Liisist juttu.

„Kas sa temaga tagasijäämisest midagi kõnelesid?“

„Jah, kõnelesin,“ vastas perenaine.

„Mis ta arvas?“

„Ei teadnud midagi ütelda, lubas kord suveks päris prii peale jääda.“

Hobune sörkis. Peremees takistas sõitu ja seadis sigari suitsema.

„Kuuled, mis vana sauna Ebu kõneles, kui te vana-aastal kirikus käisite.“

Perenaine kuulas.

„Kas sa pole tähele pannud, temast ei saavatki enam teenijat... Liisi olla juba jälle niikaugel.“

„Saunaeidel on ise Liisi peale hing täis, siis keerutab ise niisama omast peast. Saunaeide juttu nüüd või asja.“

„Tema oli jälle selle peale nii kindel, et ta annab või pea, kui ta seda mitte ei tunne. Lubas isegi kaevata, kui ta veel peaks nii tegema, nagu juba tol korral.“

Hobune sammus jälle. Sõitjad arutasid asja oma vahel igast küljest.

„Ega's ta ometi täna kodus midagi ei tee,“ arvas perenaine, pooleniste nagu muiates.

„Aga kui praegugi ikka niisugune asi ette tuleb, ja tema üles annab, siis on kohus kohe platsis ja tunnistajaks minek jalge all nagu maast leitud.“

Perenaine kuulas.

„Kas mul ka?“

„Sina maja perenaine — kuhu sinagi pääsed...“

Perenaine mõtles.

„Sina oled kohe esimene tunnistaja.“

Perenaine ehmus.

„Jumal hoidku! Mina ei ole veel eluilmas kohtus olnud, ega tea seal midagi rääkida. Mina küll ei lähe.“

„Miks ei tea. Naisterahvas peab naisterahvast tundma,“ parandas peremees. „Oled pealegi veel taluperenaine.“

Jutt Liisist hakkas perenaisele juba muret tegema. Juba käis tal niisugune hirmu- ja häbijudin üle keha, nagu oleks tal kohtu käsk käes ja nagu jõuaksid nad pea kohtusse pärale.

„Viimaks ei ole ikka asja ees ega teist taga, on kõik ainult Ebu oma väljamõeldus ja keelepeks. Eidekesel ju kangesti hing Liisi peale täis, et Liisi ei kaksa talu sahvrist talle ühte ja teist, nagu ta enne Liisit vahest sai."

Sõitjad vaikisid. Kes teab! Kes on läbinägija? Hea oleks kui midagi ei ole. Aga kui ikka tüdruk tõepoolest enne niisuguseid tempe on teinud ja kui ta jälle hakkab tegema, siis see ikka ei lähe.

„Sa peaks Liisile midagi ütlema," arvas peremees.

„Mida?"

„Siis kuuled, mis ta ise ka kõneleb."

Perenaine arvas alguses, et ta pidi siinsamas oma arvamist peremehele avaldama, mis oleks ehk kergem olnud, aga nüüd kuulis ta, et ta peab koguni Liisile enesele midagi ütlema. See oli raske seisukord.

Talle oli nüüd selge, missugune on tema osa selles loos. Jutt lõpetati ja õe juures ei räägitud sellest sõnagi. Kõik, mis teel oli räägitud, hoiti omale ja mindi koju tagasi niisama targalt. Ilm, kurjem kohtunik, on Liisi üle oma otsuseid juba küllalt teinud, nüüd kannatagu ta ja oodaku, kuni asjad arenevad.

Kodus, seal olid jälle kõik koos ja seal hakkas siis perenaine aega varitsema, millal Liisile oleks hea kavatsetust kõnelda või vähemalt temalt küsida, kuidas on nende juttudega, mis temast kuulda. Sellega oli tarvis tõtata, koguni seda kiirustada, enne kui jälle midagi juhtub. Ja kui see peaks ennem juhtuma, siis — — — siis tuleb sinna minek, kus tuleb seletust anda perenaisel, talu perenaisel, kes peab teadma, mis ta talus tehakse, kes peab naisterahvast tundma.

Aga tabatav aeg oli kärmas eest põikama, nagu lind oksal. Orava edevusega istus ta seal, naeris tsukk-tsukk ja, kui teda tabama mindi, istus ta juba teisel oksal, ligemal või kaugemal, ja naeris oma tsukk-tsukk.

Viimaks ometi, nii nädala-päevad hiljem juhtus, et perenaine tabas seda, mida ta püüdis. Liisiga kahekesi lauda juures olles seadis ta Liisi lehmi lüpsma ja ise jäi lambaaia juurde seisatama.

„Kuule, Liisikene, kuidas sul siis nüüd nende pulmadega jäi? Mis Kaarli siis ikka teeb, ei kuule enam häältki?"

Liisi ei vastanud sõnagi. Piima sorin kappa nagu nõksatas ja endise kahe sora asemele sirises ainult üks, ning seegi nii hooti.

„Kas ma teda sundida saan," vastas viimaks tüdruk, kui perenaine juttu ikka edasi sõelus.

Mõlemad vaikisid. Jutt ei meeldinud sellele, kelle käest küsiti. Ja mittemeeldivat juttu on raske jalul hoida.

Perenaine lõi juba vankuma. Kas üldse edasi rääkida või jätta? Kaaludes langes kaal sinna poole, et kui on kord alustatud, siis tuleb jutt täielikult lõpule viia.

„Kuule, Liisi!" algas ta uue hooga, „inimesed kõnelevat, et..."

Perenaisele tuli kurku mingi neelatus. Ta oli nagu kuritööl ja sealt parajasti tabatud.

Tüdruk tõusis lehma alt ja kuulas.

„Inimesed räägivad," algas ta uuesti, „sul ei olla asjad enam joones."

Liisi näojooned muutusid. Ta kallas kapast piima lüpsikusse, pööras siis selja valge poole, pani kapa maha ja sidus lõua alt rätikut.

„Mul ei ole midagi häda."

Ta läks jälle lehma alla ja algas lüpsmist. Juba siis, kui perenaine pulmadest rääkima hakkas, oli ta nagu aimanud, kuhu poole see pidi välja minema, ja nüüd oli ta käeski.

Perenaine aga püüdis tüdrukut silmitseda, aga suures riides inimesest oli raske aru saada.

„Kuule, ära nüüd salga, Liisikene," algas ta uuesti hoogu võttes, „kui on, siis on, ega sellest midagi ei ole. Või siis sina nüüd üksinda niisugune oled. Kõik ilm on neid täis ja nad on ka inimesed ning on ka oma lapsed kasvatanud."

Liisi kuulas. Lüpsis ja kuulas jälle.

Perenaine ootas kuni tüdruk lehma alt tagasi tuli.

„Ütle nüüd ära, kui on, mis sa tast salgad. Ükskord ta ikka avalikuks tuleb."

Liisi tegi, nagu ei saakski ta enam aru, millest kõneldakse.

„Ära nüüd, Liisi, hakka vastu ajama ilmaaegu. Viimaks tulevad veel kurjad mõtted pähe, kas neid üks või kaks on olnud, vaata siis. Ma löön ka sulle nõusse, siis ei ole midagi häda. Siis võtame veel vana Kaarli õnge ja teeme pulmad ka ära."

Liisi tegi nagu naeraks ta niisuguse jutu üle.

„Mul ei ole ei Kaarlit, ei pulmi ega midagi vaja. Mul ei ole midagi viga."

„Aga sa näed ju niisugune välja."

„Missugune."

„Niisugune, nagu oleks midagi tulemas."

„Ei ole midagi kuskilt tulemas."

„Aga kui on?"

„Ei ole."

11.

Perenaine jäi ka kahtlema. Mine tea nüüd või võta kinni, või näe sa inimest läbi.

„Ma küsisin järele. Liisil ei ole midagi häda. Kõik on puha alt Ebu oma jutukesed, ei muud midagi," seletas perenaine toa juures.

Peremees oli nõuta. — Mine võta neid naisi kinni, kui nad omad suukesed lahti teevad.

Siiski pooleldi ettevaatuse pärast, pooleldi muidu pandi Liisi tuppa kangaid kuduma ja perenaine ise peremehe abiga jäi karjatalituse peale.

Liisi istus toas kangaspuude taga, lõhkus kanga kudumist. Ta ei nurisenud sugugi seesuguse korralduse üle. Kuigi see töö oli üks alalõpmatu jalgpuude tallamine ja süstiku pildumine, oli ta siiski omaviisi huvitav. Kangaspuude taga istudes oli hea oma kavatsusi igakülgselt läbi arutada ja selle juures ei olnud siis, kui perenaine õues talitas, ühtki segajat. Nii tulid kangad telgedelt üksteise järele maha, nagu koor kuuse või kase turjalt. Esimene kotikangas viidi juba õue lumehangele pleekima ja teine peenem keerati üles.

Liisi hakkas jälle jalgpuid tallama ja iga jalgpuuga ning lõnga löömisega löödi uus mõte ja võte. Perenaine oli talle kunagi pärast sellest asjast veel rääkinud ja ta otsustas juba perenaisele järele anda. Seni ei olnud ta küll veel „ja'd" annud, aga kui temalt peaks veel kord küsitama, siis olgu see nõnda.

Mõtetega sedaviisi võideldes kudus ta ka selle kanga maha ja kääris juba kolmanda üles. Nädalad jooksid ja kevade ligines. Seesama meelitav ja joovastav kevade, mis tõi veskikoja ukse ette koormad ja koormatega punase kaelaga Peebu.

Enne viimase kanga mahakudumist tõi kevade

seekord Küüvitsale ka punase näoga poisi, aga mitte siiski Peebu. Punase kaelaga poiss oli nõdrameelne Jass, vallavaene, keda, vaestemajas kohase korteri puudusel, vallas talust tallu ümber veeti, kus teda seesuguse korralduse järele oma paar päeva igas talus tuli paigal pidada, enne kui edasi viidi.

Küüvitsale jõudes oli Jass hariliku mõistuse juures, aitas peremehel metsast hagu vedada ja perenaisel loomadele lauda juurde toobriga vett kanda. Õhtul Liisiga ühes toas magama heites, naljatas ta ja peremees lubas teine päev talle siis Liisiga pulmi teha, kui seatapmine tuleb.

Teise öö magas Jass niisama rahulikult nagu eelmisegi, aga kolmandama päeva hommikul ei olnud Jass enam eilne Jass. Riietanult käis ta korra õues, tuli tuppa, istus voodi servale ega rääkinud enam kellegagi. Jass ei näinud ega kuulnud, mis kõneldi. Jass oli nagu puustunud, nagu kivistunud. Nii istus ta seal kuni lõunani. Peale lõuna, kui peremeest ja perenaist toas ei olnud, oli ta voodi äärelt tõusnud, Liisi teljete tagant välja toonud ja tantsu lahti löönud.

Viimaks saadi Liisile appi ja alles suure tegemisega läks abilistel korda teda Jassi käest vabastada. Liisil olid juuksed sasitud ja palged valged nagu lubi.

Perenaine pakkus ehmunud tüdrukule suhkruvett.

„Mis tast sisse lasksid," seletas perenaine, kes kartis teatud põhjustel paha.

Pikkamisi kadus ärevus, vähemalt paistis see nii väliselt, ning Küüvitsal veeres elu jälle oma endistes rööbastes. Liisi kudus kangast ja perenaine ning peremees toimetasid lauda juures loomi ja valmistasid köögis lõunat. Maarjapäeval toodi Küüvitsale uus karjalaps, kuueteistkümne-

aastane Liine, ja temast sai perenaine omale jälle käskjala juurde, kes valmis oli minema kui omal aeg puudus.

Maarjapäeva ja lihavõtte vahel läksid peremees ja perenaine naabritalu vanaisa matusele ja Liisi jäeti koju perenaiseks. Liine oli veel laps, ei osanud nii nagu tarvis, veel toimetada, sellepärast juhatas teda Liisi, kus tarvis oli.

Peale lõuna, nii umbes sel ajal, kui matuselised juba surnuaiale võisid jõuda, kaebas Liisi väikest peavalu ja läks oma aidakambrisse, kus ta riidekast ja kõik ta saladused varjatud olid.

Lapsed mängisid aida ees juba tahenenud murul ja Liine kilkas ka laste seltsis. Hea oli joosta esimest korda talve järele palja peaga ja palja jalu.

„Liine, ole hea laps, kutsu lapsed ka ja minge tooge kaskede alt mahl ära. Ma ise tulen ka varsti. Mul pea veel vähe valutab, laman veel siin vähekese.“

Lapsed kadusid ühes Liinega ja aidaesine oli puhas. Liisi piilus ukse vahelt välja, tõmbas siis ukse jälle kinni. Kõik oli vait.

Kui lapsed tagasi tulid, oli Liisi juba aidast väljas, tegi köögis pliidi alla tuld ja seadis pliidile leivavett.

Õhtul, kui perenaine koju tuli, istus Liisi kanga ees, kudus, rääkis juttu ja oli nagu ikka. Perenaine võttis kõike endiselt ega näinud mingit kurja kuskil. Ning juba uskus Liisi isegi, et kõik on nii lõppenud, nagu pidi tema kavatsuste järele lõppema.

Alles nädala-päevade pärast märgati Liisi lugu ja märkaja polnud siis ka mitte perenaine.

Peremees läks seekord, matt käes, aida juurde, et sealt järgmise päeva lõunaks perenaisele herneid tuua, aga jäi sinna kottide kallale omaette

midagi kauemaks korraldama. Kui ta enese ukse poole pööras, seisis alt Ebu uksel ja avaldas soovi peremehega rääkida.

„Mis seal on?“ küsis peremees ja pööras ukselseisja poole.

„Mis on või ei ole,“ algas eit, „peremees ei uskunud siis minu juttu, aga nüüd on, näed, käes.“

„Mis nii?“

„Kas sa ise siis nüüd enam ei tea, — kus on nüüd Liisi voor jäänud? Näed, midagi ei ole enam kuskil.“

„Kas arvad, et ei ole?“

„Mina ei arva, vaid mina ütlen, et ei ole enam,“ tõendas vanaeit, peaaegu iga sõna rõhutades.

Peremees kuulas eide sõnu.

„Aga kui tal midagi häda ei ole, mis siis?“

„Mina, vana inimene, olen niisuguseid juba küllalt näinud. Mina ei tunne nüüd või?“

Peremees jättis vastuajamise.

„Siis peab seda politseile üles andma ja sina tuled tunnistajaks,“ tähendas peremees ja sihtis silmadega selle juures vanaeidele iseäranis tungivalt pihta.

Alt eit seisis nagu kalju.

„Politseile peab üles andma jah, võid ju muidu ise hätta kukkuda.“

„Tuled tunnistajaks?“

„Mina nüüd mõni tunnistaja või asi, aga seda ma ütlen, et ta minema on selle jälle saatnud.“

Peremees lukustas aidaukse ja hakkas, pea mõtetes, jalgteed mööda toa poole sammuma. Jätta niisugust asja ei või, aga kuidas üles võtta, nii et tüdrukule kergem oleks, ka ei tea. Ta oli seni Liisiga igas töös ja toimetuses rahul, kuskil ei nurisenud ta tüdruku üle, ja nüüd korraga niisugune asi.

Pärast perenaisega nõupidamist läks Anton kodust ära, teadmata kuhu, ja kui ta nii umbes tunni või paari pärast tagasi tuli, oli vallavanem temaga kaasas ja vallavanemal suur raamat ühes.

Küüvitsa tagumine tuba tehti inimestest ja lastest tühjaks. Liisi kutsuti sinna vallavanema ette ja uks pandi vahelt kinni. Liisi süda lõi haamerdama.

„Kuule, Liisi," algas peremees, „sa olid vahest ikka nagu teistsugune. Kuidas sellega nüüd on?"

Tüdruk lõi tõsiseks.

„Ma ei ole kunagi teistsugune olnud. Missugune ma siis olin?"

„Ei, ära nüüd aja ilmaaegu vastu," algas ametnik, „sul omal on trahv kergem, kui üles tunnistad."

Liisil oleks nagu midagi silma kippunud, aga palet kõrvale pöörates ei lasknud ta seda nähtavale.

„Ma ei saa aru, mis juttu minu peale aetakse."

Peremees ja vallavanem vaatasid teineteisele silma nagu nõu pidades ja küsides. Esimeste vastuste järele ja tüdruku ülespidamisest ametniku ees ei võinud teda keegi süüdlaseks pidada.

„Ega sa ikka ei pääse. Laps otsitakse välja," seletas siis vallavanem juba rohkem ametlikul toonil.

„Ega seadus niisugust asja siis jätta või," kinnitas peremees vallaisa sõnu.

Liisi seisis aga ikka endiselt.

„Tehke mis tahate, aga mul ei ole ühtegi last teile anda."

Peremees ja vallaisa seisid jälle nõuta.

„Siis last ikka sul ei ole?" küsis peremees.

„Ei ole."

„Ei ole olnud ka?" küsis vallavanem.

„Mis ma tast siis salgaks?“

„Siis läheme, vaatame su ait läbi,“ nõudis ametnik.

Liisi seisatas. Midagi nagu põles rinnus. Oli see seal nüüd kahjatsus, või oli viha, ei saanud ta isegi sest jagu.

„Siis tule ühes!“

„Kas mina ka pean minema?“

„Mispärast sa siis siia pead jääma.“

Eestoast läbi minnes, kus lapsed mängisid, oli Liisil, nagu oleks ta juba raudus olnud, kus teda tee ääres tuhanded silmad vahtisid.

„Mis sa, Liisi, nüüd sellest niipalju salgad. See oli ju kõigile silmaga selgesti näha, mis oli, või mis ei olnud. Parem ära ilmaaegu salga. Sa lähed tohtri ette ja see ütleb kõik, mis on olnud.“

Liisi vaikis. Aida juures avas ta ukse ja jäi nagu kivi ise ukse kõrvale.

Algas otsimine. Aidakene oli kaunis tühi, juba ainult silmamisega võis ära näha, mis seal oli, võis mis ei olnud.

„Tee oma kasti uks ka lahti!“

„Ega kastiski midagi rohkem ole,“ puikles tüdruk kaant avades.

„Ei ole, ei ole. Mina olen siis kui ametnik oma kohuse täitnud. Aga mis see on?“

„Pesu.“

„Niisugune? Mina olen ka ikka vana mees, aga niisugust ei ole veel näinud.“

„Jah! Naistepesu,“ vastas Liisi nagu raud.

Aida uksele ilmus ka perenaine vallavanema kutse peale.

„Ära nüüd räägi, Liisikene. See ei ole küll õige. Mina olen sinu pesu ennem ka näinud.“

Veel otsiti. Ja kuskilt kasti põhjast tuli veel midagi nähtavale.

„Kas see ka pesu on?“

Liisi vaikis.

„Kas sa veel salgad?"

Liisi seisis ukse piida najal, selg otsijate poole. Siin oli ta ennem ilusatel õhtutel nii mõnelgi korral seisnud ja kannatanud, aga niisugust tuld ei olnud ta veel kunagi tunnud, kui see kord.

„Kas kuskil veel midagi on?"

Tüdruk vaikis.

„Kas siin on kõik?"

„Jah!"

Mindi toa juurde tagasi.

„Ütle, mis ta sul oli: poiss või tüdruk?" küsis ametnik.

„Ma ei tea."

„Kas ta elas või oli surnud?"

„Surnud," libises tüdrukul tasa üle huulte.

„Kuhu sa ta panid?"

Liisi mõtles: nüüd on ta nendel käeski.

„Räägi ometi!"

„Metsa viisin."

„Kuhu metsa?"

Sõnahaaval pigistati ta käest kõik välja. Lausa ei rääkinud ta midagi. Ja kui mets, kuhu see teadmata teatav pidi olema viidud, käes oli, võttis vallavanem peremehe, paar teist talumeest, Liisi enese ja läks metsa.

„Näita nüüd, kuhu sa ta panid!"

„Siia," näitas viimaks tüdruk, kui paaris kohas metsas oli seisatanud, ühe kuusepõõsa alla.

„Siia põõsa alla?"

„Jah."

„Kas midagi peale ei pannud?"

„Samblaid panin."

„Aga siin ei ole lahtisi samblaid."

Mehed hakkasid vallavanema käsu peale otsima. Otsiti läbi näidatud põõsaalune, otsiti läbi

teised ligidased põõsaalused ja torgiti samblasse keppidega, aga seda, mida otsiti, ei leitud.

„Ei ole. Sa ikka ei pannudki teda siia."

„Panin küll," kinnitas tüdruk ega rääkinud sõnagi.

„Sa ikka ei pannudki teda siia," kordas vallavanem.

Lahkusid otsijad metsast. Suur see mets ei olnud. Läbi käidi ta kolme-nelja mehega varstigi. Aga kui sinna midagi maetud võis olla, siis võis seda veel vaevalt ainult matja ise leida.

Liisi istus metsa serva päikese kätte mättale, tõmbas rätiku silmadele ja kivistas oma vaate enese ees olevasse samblasse. Juuresseisjatel hakkas õudne vaadates teda. Keegi ei osanud lugeda ta näost ega olekust, mis ta mõtles. Ainult niipalju said nad aru, et oli käimas äge seesmine heitlus. Helk silmadest ja puna paletelt oli kadunud. Ta ei kuulnud midagi, ta ei tunnud midagi, ta ei vastanud midagi, ainult istus ja istus.

„Mis sa siis mõtled nüüd tegema hakata?" küsis peremees, „tõuse üles ja tule meiega ühes koju."

„Nii sa küll teda siia jätta ei tohi. Siis pane talle vaht juurde, kui ta siit ära ei tule."

Peremees täitis võimude käsku. Andres jäeti juurde vahtima ega lubatud tal enne ära tulla, kui Liisi ka temaga ühes tuleb.

Andres seadis piibule tuld ja istus ka mättale Liisi kõrvale, kui teised ära läksid. Imelik oli siin temaga istumine. Ta ei teadnud isegi, mis ta siin tüdrukule pidi olema, kas peremees või seltsiline.

Liisi vaatas talle niisuguste silmadega otsa, tõusis siis üles ja hakkas minema.

„Kuhu sa nüüd lähed?"

„Koju ikka... Kaua ma siin päikese käes ennast ikka kõrvetan?"

Liisi pool sammu ees ja Andres sedavõrt taga, astusid nad teistele järele kodu poole.

Eelmised mehed jäid väravale seisatama ja tagasi vaatama, Liisi ja Andres jäid ka teel seisatama ja tagasi vaatama. Teised ootasid neid ja nemad oleksid ka nagu kedagi oodanud.

Ja kui eelminejad kohalt ära liikusid, hakkas ka Liisi liikuma.

Kodus käis Liisi korra oma aidas, käis toas midagi oma voodi juures toimetamas ja hakkas siis peremeest otsima.

„Peremees, kuhu tööle ma lähen?"

12

Õhtupoole päeva korjas Liisi Ebu ja karjalapse Liinega kuhja juures kartuleid ja õhtul, pärast sööki läks ta magama, nagu kõik majarahvas. Teine päev käis ta karjalapse ja peremehega heinamaid puhastamas ja kolmandal päeval oli ta koguni kodus perenaisel abiks.

Kolmandama päeva keskhommiku paiku kui Liine sigade-lammastega kesal oli ja äestaja mees hobuseid lahti võttis, sõitis maanteelt kolm vankritäit mehi Küüvitsale. Teiste seas paistis juba kaugele üks mees kuld õlapealsetega ja mõõgaga küljel.

Vankrid peatusid õues. Mehed kogunesid tuppa ja nõudsid peremeest. Liisi istus kanga ees. Ta oli nagu unustama hakanud tunaeilset lugu, oli juba enamvähem endisesse olekusse tagasi vajunud. Nüüd uued ametnikud tõid ärevuse jälle uuesti tagasi, rebides kõik haavad lahti, millele juba nagu koort oli peale tõmbuma hakanud.

Peremees kutsus Liisi uuesti tahatuppa ja kõigi tunnistajate juuresolekul pidi ta oma asjad uuesti ja selgelt kõik üles tunnistama.

Nõudja oli politseikordnik. Teised olid vallavanem, kirjutaja, valla kasak ja paar küüdimeest. Kasak kergitas juba vankris mingisuguseid raudugi, aga kordnik ei lasknud neid tarvitada!

„Kuhu ta siis ikka jookseb."

Mindi siis jälle selle meeste karjaga, kaasas ka Küüvitsa mehi, metsa, kus saladus pidi olema peidetud. Liisi näitamisel otsiti seal kõiki põõsaaluseid ja peale selle kogu metsa.

Kuidas ka mehed ei torkinud orade ja keppidega, aga ei leitud midagi.

„Siin teda ei ole," tähendas kordnik meestele.

Igaüks, kes ametnik oli, avaldas oma arvamist, kuid targemat nõu ei tulnud kuskilt.

„Kas tõid ta ikka siia?"

„Siia jah."

„Mispärast sa ta siis just siia tõid."

„Ma ei mõistnud mujale panna."

„Mispärast siis perenaisele ei rääkinud, kui ta nii oli?"

„Ma ei julgenud."

„Sa räägi õigust politseile. Ära ilmaaegu salga," karistas kasakas, kui nägi et tüdruk igast küljest täiesti juurdepääsematu oli, „sa tead küll, et politseil on õigus sinuga teha, mis ta tahab, kui sa salgad."

Kõik mehed vaikisid.

„Mis ma tast siis enam salgan või... Mina ei ole teda kuhugile mujale viinud. Otsige või ärge otsige."

Otsijad lahkusid metsast, Kodus käisid nad veel kord aidas ja võtsid kaasa need hilbud, mida Liisi esimese otsimise ajal naiste pesuks oli nimetanud. Siis tuusteldati veel läbi Liisi voodi toas

ja magamise kott. Käidi veel aidas ja laudas lakas, küünis ja toa pööningul ja hakati jälle minema.

Peremees käis otsijatele õue väravaid avamas ja neid saatmas.

„Kas näed nüüd, missugune klaperjaht. Kellele seda nüüd tarvis oli," pahandas tagasi tulles.

Kõik kuulasid peremehe sõnu pool värisedes.

„Ei tea, kas mõned otsijad veel peaks tulema või jääb nüüd sellega?" küsis viimaks alt eit, kui kõik vaikisid.

„Või sellega... Vaata kui sul ülehomme juba politseisse ei tule minna."

Eit ehmus.

„Jumal hoidku, peremehekene! Mina küll sinna ei julge minna."

„Küll julged," naeratas peremees, „ega siis politseigi sind ära murra."

„Ja jah, peremehekene, ega tea midagi. Kuule ometi, sellesama kordnikugi ees — olin teist ju mitu korda näinud — põlved muud kui lõdisesid, mis siis veel kohtus."

Peremees naeratas jälle läbi nina.

„Nüüd ei ole sul enam midagi vabandamist. Kui oled kord midagi näinud ja Liisi peale kaevanud, siis kõnele!"

Eit hakkas juba kõike, mis kõnelnud, kahjatsema.

„Jah, kulla peremehekene, mis teed, näed, või oled — vana inimese asi. Näed, üleeile ööselgi olla rehe poolt metsast väikese lapse häält kuulda olnud. Mina ütlesin, et vahest oli kass, aga kust nemad muud kui kõnelevad, et Liisi olla tulnud siia rehe otsa tagant metsast välja ja läinud üle õue toa poole.

„Kes see näinud nii?" küsis peremees.

„Nemad räägivad. Mine nüüd jälle kõike kõnelema, siis ei tea jälle, kuhu kohtusse ära ei kutsuta.“

„Kohtusse minek tuleb sul niikuinii. Ega sellest sa enam ei pääse,“ tõendas peremees ja lahkus köögist. Naispere jäi uksele arutama, mis tuleb.

Aga see, mis tulemas oli, tuli kiiremini kui oodata teati. Kolm päeva edasi, just kolmapäeval enne suurt neljapäeva oli kogu Küüvitsa talu politseisse kutsutud. Kutsest vabastati ainult uuesti tulnud poissmees sulane, kes Küüvitsale tulnud pärast esimesi sündmusi.

Teel enne etteminekut käisid mehed kõrtsis julgust ja külmarohtu võtmas. Naised jäid vankrisse istuma, kuhu nendele ka pudeliga välja toodi. Alt Ebu võttis nagu mees, et julgem oleks ette astuda. Perenaine maitses kergemalt.

„Säh, võta sina kah! Vahest tahad ka juua,“ pakkus peremees Liisilegi.

„Ei taha!“

Siis sõideti jälle ja ilmuti ette kutsutud ajal. Kui Liisi vähe kõrvale läks, hõiskas alt Ebu ja lubas kõik nüüd julgesti ära seletada. Ta teadis palju Liisist, teadis ta emast ja isastki kõnelda. Meestelgi oli hoog sees, et tarvis on õigus jalule seada. Aga kui Liisi tagasi oli, tundsid kõik, et politsei, kes neid on kutsunud, on ise kõiges süüdi, mitte aga Liisi. Liisil ei ole süü kübetki. Laps oli surnult sündinud ja sellepärast oli ta surnud, et valla kerjus tuli ja ehmatas tüdrukut. Liisi oli täiesti süütu.

Ette kutsuti kõiki üksikult. Kui naised seda nägid, oli endine julgus nendel kadunud ja politsei oli jälle süütu. Aga süütu oli ka see, kes nendega ühes sõitis — Liisi.

Asja uurimine venis pikale. Kõige enne kuulati vallavanem üle. Siis käis peremees ees. Pere-

mehe järele läks perenaine. Alt Ebu oli oma talu inimestest kolmas. Sisse astudes oli ta punane, nagu põles, ja välja tulles veel punasem. Kohtusaksad olid temaga küll nii pehmesti nagu lapsega ümber käinud, aga ta ei saanud siiski veel kõike ära kõnelda.

Õhtuks jõudsid teised kõik koju, aga Liisi mitte. Ta oli politseisse ööseks jäetud ja teine päev sealt linna läbivaatusele saadetud.

„Nüüd tuleb ikka kõik välja. Ega nüüd enam tulemata jää," seletas eit õhtul mäel perenaisel abiks olles. „Kui nad nüüd kõik ära tunnevad, siis on ikka eluajaks Siberisse minek."

Perenaine kahtles.

„Ja jah, kulla perenaisekene, ega nad nalja tee. Oh sa taevakene, Liisikene, kuidas sa ometi nii tegid!"

Küüvitsal hakati juba unenägusid nägema. Kõik seletused sihtisid ikka sinna poole, et Liisi on niisama hea nagu inimesetapja ja läheb eluajaks Siberisse. Alt eit kuulis öösel väljas käies kõiksuguseid hääli ja seletas neid nii, et kõik inimesed aita ja reht juba siis kartma hakkasid, kui videvikuks läks.

Suurreede õhtuks oli Liisi jälle kodus. Ta oli arsti juures ära käinud, läbi vaadatud ja lahti lastud. Alt eide imestus oli otsata, kui nägid Liisit kaevule vett tooma minemas. Esimene arvamine oli, et tüdruk on vangist ära põgenenud ja koju joosnud. Siis seletati, et peremees peaks teda uuesti kinni võtma ja politseisse viima.

Kui Liisi peremehele seletas, kus ta oli käinud ja kui sellest jutt alt eide kõrvu ulatas, siis teadis eit juba kõike küla peal kõnelda, ning mida küll ei räägitud nüüd Liisist lausa avalikult! Liisi ei olnud enam nagu inimenegi. Talle öeldi küll veel rääkides „Liisikene", aga selle juures

ei olnud see enam sõbralik hellitus, vaid mingi lapselik jõuetuse-avalduse tunnistus.

Aga Liisi talitas Küüvitsal veel nagu harilikult. Mis oli, see oli, ja mis tulemas, see tulemas. Kui kord oled juba niisugusesse kuristikku kukkunud, siis aita ise ennast, kui võid, kui ei või, siis ole rahul sellega, mis on. Ainsam abinõu pääsemiseks oli veel kannatus.

Pühade laupäeval oli tööd rohkem kui harilikult. Liisil ei olnud küll just seda elavust, nagu ennemalt niisuguste pühade tulekul, aga ta aitas siiski perenaist.

Õhtul läksid Andres ja uus sulane vene kirikusse püha hommikul enne päikesetõusu. Kuid nad väravast sisse astusid, tuli teisest väravast Liisi, mingi oksake käes, oma ette mingit laulu ümisedes.

Ta ei tulnud küll mitte sealt metsast, kuhu ta oma üteluse järele oli lapse matnud, aga käik näis siiski kahtlane olevat. Mis käis ta metsas nii vara hommikul ja pealegi veel pühapäeva hommikul?

Kui esimese püha õhtupoole Küüvitsa rahvas koolimaja juurest palvetunnilt tuli, siis rääkis juba kogu küla, et Liisi on pühade öösel käinud oma lapse surnukeha ühest metsast teise viimas.

Peale pühade tuli Küüvitsale vana kekats-Lull hagu tegema, tuli ja tõi ühes veel niisuguseid uudiseid, mis seni veel Küüvitsal puudusid.

„Kas tema ikka veel siin on?" algas vanamees varsti, kui talle perenaine köögis istet oli annud.

„Kes nii?"

„Noh, see tüdruk ikka, või Liisi."

„Kuhu ta siis ikka enne jüripäeva läheb?" vastas perenaine Lullile, kui nägi, et asi vanameest nii huvitas.

„Aga noh, räägitakse ju, et ta pidavat ikka kinni olema."

„Mis eest nii?"

„Et kuule nüüd, või mina tean, et olla ikka halbu asju toimetanud, või nii..."

Perenaine vaikis ja toimetas pliidi juures.

„Aga nüüd ju varsti jüripäev. Kuhu ta läheb? Ega enne jüripäeva vahest enam kohtusse minekut ei tule?" päris vanamees.

Perenaine kutsus vanamehe tuppa keha kinnitama. Perenaine tahtis ka rääkima hakata, aga ei saanud enam. Liisi tuli. Ta oli Ebu ja peremehega ristikul kiva korjamas. Lõuna kutsus inimesed koju.

Peale lõunat tahtis Liisi kodust ära minna. Seni ei olnud tal omal ka veel kindlasti teada, kuhu ta jüripäeval jääb. Seda kohakest oligi tarvis vaadata.

Kui Liisi õhtul hiljemaks jäi koju tulema, oli alt eit jälle oma juttudega kohal.

„Kus ta mujal käis, kui teda jälle teise paika toimetamas."

„Oh, ära usu, ei käinud," parandas perenaine.

Aga vanaeit raius nagu rauda.

„Mis sa kulla perenaine nüüd teda kiidad. Ta juba seda tõugu, kes paigal ei seisa."

Kui perenaine veel enam vastu hakkas ajama, läks eide hari ka punasemaks.

„Minu pärast võtke või pea otsast mul, aga mina ütlen, et ta käis teda jälle õiendamas."

Viimaks, kui perenaine veel vastu ajas, seletas vanaeit, et see kuritöö ei andvat Liisile ööselgi hingerahu, muud kui mine jälle teda seadma ja korraldama. Sellepärast siis pidavatki tüdruk ikka igal ööl ära käima. Aga kui ta ise selle kohtule välja annaks, või kui kohtuvõimud ta üles leiaks, siis pääseks tüdruk ise ka sellest piinast

ja tal ei oleks tarvis enam ühelgi ööl käia metsi mööda oma ohvrit ühest kohast teise tassimas.

Siis tuli jüripäev. Kaks aastat oli sellest mööda, kui Liisi riidekast, Liisi veimevakk, nagu naljatati, veskilt Küüvitsale toodi. Kui täis oli siis see veimevakk kõige ilusamaid lootusi, kõige ilusamaid unistusi. Juba aasta pärast ootas ja lootis ta oma veimevakale ümberkergitamist. Aga see ei tohtinud siis enam niisugusesse teenistuskohta viimine olla, vaid iseseisvale elule, nagu ta seda juba sellest silmapilgust saadik oli ihaldanud, kui ta veskikoja uksel kottetõstvat Peepu oli näinud, kellel kael punetas nagu küpse raud. Ja see pidi tulema kellakahinaga, lipu, mõrsjapärja ja sõrmusega.

Aga aasta läks. Ainult muret ja ohtu oli ta noore neiu südamesse külvanud. Tüki umbusaldust elu ja inimeste vastu oli ta sinna istutanud lisaks ja seltsiliseks kõigile nendele ilusatele kavatsustele. Siiski... Järgmisel aastal lootis ta seda parandada, mis esimesel aastal narmendama lõi. Jüripäeval tulid Küüvitsale, peale tema, kõik uued teenijad ja tema võis nii mõneski asjas perenaisele abiks olla. Ta võis karjastele ja teistele mõneski tükis perenaise asemel olla. Ta teadis perenaise soove ja oskas neid täita. Ja kui pühapäeval perenaine kodust juhtus ära minema, oli tema perenaine. Talle ei keelatud midagi, mis sahvris või söögikapis hoiti. Ja need sõnad, mis peremees talle Kaarli pärast oli öelnud, ei teinud talle siis ka palju haiget. Tusaselt öeldud sõnad antakse häälmeelel tagasi võtmata andeks.

Ja kui jälle aasta mööda jooksis ja Liisi oma kastikaane avas, olid sealt kõik ilusad kavatsused kadunud ja vastu irvitas pime õudus ja udune tumedus. Ta kasti olid juba võimumehed seganud ja iga hilbu seal läbi puistanud. Kõik mis

sealt leiti, või ei leitud, märgiti külma ametliku rahuga raamatusse ja mida tarvis arvati, võeti kaasa. Iga sõna üle nõudsid nad aru ja kõik, mida inimese hing nii sügavas saladuses peidaks, kiskusid nad kiviselt ja hoolimatult teiste ette.

Siis see noor elu. Liisi ei mäletanud isegi, kas ta selle silma üldse vaadata saigi. Liisi ei mäletanud enam, kas ta oma silmi üldse avaski. Ta oli olnud. Seal kastis riietel oli ta teda esimese öökese lasknud puhata ja siis ta minema saatnud. Ta oma ema viis ta ära, et enese au päästa. Ta oleks võinud ju jääda, kui seda ette oleks teadnud. Aga kedagi ei olnud siis seal juures. Kedagi ei olnud nägemas ega kuulmas.

Ainsam tõendus temast, et ta olnud, oli teiste inimeste silm ja jutud. Aga kas on siis ilma silm alati läbinägija? Mispärast tõugatakse ilmas niipalju tühje jutte, kui ilma silm on kõige läbinägija? Ja kuhu oleks sa temaga siis nüüd jüripäeval läinud? Kes oleks sulle ukse avanud? Kes oleks teda vastu võtnud? Oh Jumal! oh Jumal! Mispärast ei aita sa neid, kellel ei ole kodu ega peavarju!

13.

Küüvitsa hobune sõitis aida ukse ette ja Liisi riidekasti hakati vankrile tõstma. Hobune lõi kõrvadega ja norskas.

Uus sulane läks kastiga minema. Liisi ise käis veel toa juures pererahvale kätt andmas.

„Jah, jumalaga, laps!“ lausus peremees Liisi kätt osavõtlikult ja isalikult pigistades ja vähe nagu raputades.

„Jumalaga, Liisikene! — Oh sa taevas küll, kuidas sa nüüd pead minema,“ kurtis perenaine põllega üle silmade tõmmates.

Liisil omalgi oli midagi nagu silma tulemas, aga ta hoidis pisaraid tagasi.

Aga mis tulemas olid, tulid üle ukse õue astudes ometi lagedale. Seal nurga juures oli tulp, kus mihklipäevane hobune oli seisnud ja kaapinud. Ja need jäljed oleks nagu praegu veel seal näha olnud. Oli nagu oleks Liisi pidanud kohe rehe poole jooksma — vorstipann ahjus särises ja siis...

Kirstuga mindi Liisi tädi juurde.

Viimaks jõuti Küüvitsa rajast välja. Hobune astus pikka sammu. Liisi pühkis silmi ja tõmbas õueväravat enese järel kinni. Siis pööras ta ruttu Küüvitsale selja ja kiirustas sealt lahkumisega.

Tagant oleks veel nagu keegi hüüdnud: ära Küüvitsa peale igavesti leppimatuks jää! Trööst ennast ja anna Küüvitsale andeks ja tule varsti jälle, kui pääsed, Küüvitsa perenaist-peremeest ka vaatama.

Nii ta läks. Veimevakk viidi hobusega, aga ise käis ta kogu tee jala. Vahest astus ta ees, vahest järel, aga pärale pidi ta oma „pulmaga" ühel ajal jõudma.

Siis algas elu tädi juures. Väike majakene. Tädimees käis kuu viisi taludes tööl ja lapsed — üks siin, teine seal — karjas ja teenimas. Ainsamad elanikud olid tädi ja tädi ema, Liisi vanaema. Liisi tuli nendele siis nagu taevast, teine päev enne teateid tuues, kolmandamaks.

Tädi ise küll Liisit palju ei seganud ja tädi pärast oleks tal elu siin päris rahulik olnud, aga vanaema ei lasknud päeva mööda minna, lugedes oma pikka epistlit Liisile. Vanaemagi arvamine oli see, et nüüd Liisil ainult Siberi tee jalgade all on. Ja ta alatiste pihtimiste ja jutluste järele muutus Liisi ise ka juba niisuguseks, et ennast

hakkas Siberi vastu valmistama. Kes teab, kas seal Siberis ongi enam hullemaid etteheitjaid ja urgitsejaid, kes su hinge kallal alalõpmatult nii närivad, et sa ei saa rahu päeval ega ööl...

Tädi juures elades püüdis ta siiski nii palju abiks olla, nagu võis. Ta aitas tädil kangast kududa, aitas akna alla aiakeses peenraid teha ja aitas kõike teha, mis aga ette juhtus. Aga kui vanaema vahest jälle talle ta „tükke“ hakkas ette lugema, siis tõusis ta istmelt ja kadus. See oli ainsam abinõu pääsemiseks. Tagasi tulles oli endine hoog jälle üle ja kõik oli möödas.

Mõne nädala pärast toodi Liisile kutse kohtusse. Kohus ootas veel teda. Kohtu otsus oli küll juba kõigil ja tal enesel ka teada, aga ta oli ette lugemata, oli kuulutamata.

Seesugune kutse pani igapäevases elus tardunud mõtted jälle elavamini liikuma. Tõi elavust. Alatised otsimised ja ülekuulamised, alatised inimeste jutud ja vanaema igapäevased arutused olid ta pea, südame ja kogu ta olemise juba niivõrt kivistanud, et temale pea ükskõik oli, mis tast räägiti, või mis temaga tehti. Tulgu mis tuleb, arutas ta, aga põgenema, või muud midagi enesele tegema ka ei hakka. Ei tea, kui mesine see elu siingi on sedaviisi. Üks kõik kus kohas lõpp tuleb. Kui juba inimesed niisugused on, siis olgu.

Liisi hakkas ennast Siberi vastu valmistama. Ta püüdis enesele kas kanga taga istudes või metsas jalutades seda Siberit iga viisi ette kujutada. Ta on küll Siberist kõiksuguseid jutte kuulnud, aga kaugemale ta teadmised Siberist ja sellest tööst, mis seal tehakse, ei ulatunud. Vahest nägi ta Siberit uneski, aga seesugune Siber ei olnud sugugi nii hirmus, kui talle seda ette kujutati. Siis nägi ta, et Siberis on niisamasugused talud

ja töötatakse niisamuti nagu siingi. Peremehed olid küll kurjemad, inimesi öösel varem üles ajama ja tööd olid ka raskemad, aga kui ta kõik nende käsud täpipealt täidab, miks ei või temalgi siis elu teistest niisamuti palju parem olla, nagu Joosepil vangihoones, kes talle leeriajast meelde oli jäänud.

Kui kohtupäev tuli, ilmus Liisi kohtu ette ise ilma kellegi viimata. Paljud, kes seda lugu juba teadsid, imestasid, kui nägid teda asjaarutuse algusel nii tõsiselt kohtulaua ette astuvat. Liisi ise aega ei tunnud astudes, kas tal jalgu oli või ei. Vahest oli tal tunne, nagu oleks teda õhust sinna nii kantud, vahest jälle tundis ta, et ta ise ikka oli see, kes seal liikus. Kohtutuba oleks nagu täis olnud mingit udu või suitsu, ja inimesed, kes seal istusid, oleks nagu ülal udus viibinud. Ja kohtuniku hääl, see oleks nagu kuskilt pilvede tagant kostnud. Lõpuks oleks ta ise ka nagu kuhugi pilvede taha kippunud ära kaduma. Seal oleks ta nagu mõnesuguse seina või terava kalju äärele istuma asetatud, kust ta iga silmapilk pidi kukkuma.

Liisile pandi ette küsimusi. Liisi kostis, mis teadis. Siis kuulis ta vahel jälle sõnu ja juttu, millest ta põrmugi aru ei saanud. Aga siiski, kui asi pikemale hakkas venima ja kõik talle tuntud tunnistajad kohtu eest korra läbi käisid, oleks kohtuniku hääles nagu iga sõna järele juba kostnud: Siber.

Siis anti sõna Liisi kaitsjale. Liisi ei saanud küll põrmugi sellest aru, mis ta rääkis, aga ta oleks siiski nagu nii palju aru saanud, et tema eest kosteti. Juhiti tähelepanu nende nähtuste peale, mis nõdrameelne Jass enesega tallu tõi jne. Keegi ei olnud näinud, ega võinud seda tõendada,

kas Liisi laps oli surnud või ei. Liisi oma seletuse järele ei olnud ta lapse lahtisi silmi näinud, mis talle kui emale vastu oleksid vaadanud. Ja sellepärast siis, naiseliku häbi ja au alleshoidmise kihutusel varjas ta teda ja toimetas ta kõrvale. Tung, pääseda ilma ja inimeste kohtu käest, purustas kõik inimlikud mõtlemisniidid ja emaliku armastuse, ning nüüd seisab ta siin paljastatult. Süüdi on selles ka silmapilk, kus ta täiesti niisuguses olukorras üksinda, ilma teiste abita oli jäetud, aga mitte tema, kui süüalune ise.

Kaitsja palus kohut Liisi seisukorda arvesse võtta ja teda täiesti priiks mõista, siiski süüdimõistmise korral aga talle karistust vähendada.

Kõik, kes sellest kõnest aru said, vaikisid nagu haud. Paljud jäid juba põnevusega kohtu otsust ootama. Paljud naeratasid niisuguse kõne üle.

Lõpuks andis kohus veel kord sõna Liisile enesele.

Liisi ei saanud alguses aru, mis temast taheti, ega mõistnud, mis see pidi olema. Ta oleks nagu uuesti seal väikses aidakambrikeses seisnud, kirstu kaas lahti ja see väeti tombukene, kes silmigi ei osanud avada, tema ees. Siis ütles ta toimetades, niisama kiiresti ja järelemõtlematult, nagu tookordki, kui ta oma väetikese riidehilpudesse keeras — ja ta viimane sõna tõlgiti kohtule: „Siberisse."

Kohus tõusis ja läks otsust tooma. Liisi langes istmele, mis talle näidati, niisama nõrgalt ja jõuetult, nagu oli libisenud ta viimane sõna ja soov ta huultelt.

Kõik ootasid... Otsus tuli... Kõik kuulasid... Keegi ei hinganudki.

— — — — — — — — — — — —
— — — — — kaheks nädalaks.

Kaheks nädalaks! käis suust suhu, kui viimased sõnad olid ära kuulatud.

Liisi ise ei saanud alguses arugi, mis temaga oli tehtud. Enne tuli ta kaitsjal ja ta poolehoidjatel hulk aega talle seletada, kui ta sellest aru sai, et talle kergem trahv oli mõistetud, kui ta ise oli oodanud. — —

Ta läks ja istus oma karistuse ära. Mõndagi sai ta selle aja sees näha ja kuulda, mida ta veel ennem näinud ega kuulnud polnud. Ja kui ta kord lukustatud uste tagant pääsis, siis oleks ta nagu uuesti ilma tulnud.

Metsad ja aasad olid selle aja sees juba palju oma ehtest muutnud, rääkimata veel sellest uuest elust, mis Liisi eneses tundis, kui ta ennast kõrvu seadis selle Liisiga, kelle üle kõik nii armutult kohut mõistsid ja keda enne kohut kõik Siberisse saatsid.

Liisi silmade ees hakkasid jälle ta läinud päevad üksteise järele mööda veerema. Ta oli karjas niisama nagu needki praegu seal. Ta käis leeris ja sai neiuks nagu kõik teisedki. Veski perenaine tõi teda kirikust koju. Veskikivid lõgisesid ja vesi kohises tammi otsa all. Kas neid teri, mida seal siis jahvatati, ei olnud nii mõnigi Liisi kokku kannud ja mõnigi Peep rehes peksnud! Mõnikord viis perenaine jutu ka niisuguste Peepude peale, aga Liisi naeratas siis — ei hoolinud jutust ja nõuandmisest.

Siis tuli Peep, kael punane nagu küpsetatud raud, tõstis kotti, et kõik jäid kuulama. Ei niisugust Peepu polnud ta veel näinud. Kuidas jäi see Peep talle kohe meelde... Mis kõik Peep ei kõnelnud ja mida ta ise ka kõik ära ei kavatsenud. Ei nendest kahest pidanud enam ei tuli ega vesi jagu saama.

Siis asus ta Küüvitsale. Oma endise hea koha kaotamsiega kaotas ta ka Peebu. Siis oli ta üksinda kuni tuli see teine. Ja teine oli Kaarli.

Kaarli ei olnud küll enam see, mis Peep, aga ta oli siiski hea. Sealt jõudis ta siis samm-sammult siia välja, kus ta praegu istus. Kohus oli tema vastu palju armulisem olnud kui ta iialgi oleks teadnud uskuda. Ilma otsus oli tema kohta vankumatu kindel, aga kohus lõi selle ümber. Kohtuotsuse järele võis ta jälle oma elu nii korraldama hakata, nagu ta ise soovis.

Kui ta linnast vabanes, oli tal nagu lapsel, kes pääsnud, hea meel oma vabadusest, aga kui ta nii siin kännu otsas ikka istus, siis oli tal ikka selgem ja selgem, et ilma otsus on ikka vankumatu. Otsustagu kohus kuidas tahab, aga ilma otsus jääb ikka maksma...

Eemalt tulid tolmupilves jälle linnalised, liginesid, sõitsid mööda ja kadusid. Liisi istus ikka veel kännu otsas, istus ja arutas, kuhu minna.

„Tere, Liisi!" sõnab korraga keegi möödasõitjatest.

Tuntud hääl.

„Noh, Liisikene, kas oled nüüd ilma tundma õppinud?... Tule ometi, istu vankrisse, kui sinna poole lähed..."

Liisi võttis kõik vastu, mis talle pakuti, pealegi, kui see tuli Liisi vana perenaise — veski ema poolt.

„Sa oled vist nüüd prii?"

Liisi otsis vastust.

„Tule meile — heinale!"

Liisi arvas, et ta enne peab ikka tädi poole minema. Tädi tahab ka teada, kus ta on.

Aga õhtuks jõudsid nad siiski veskile ja Liisi oli jälle seal, kust ta oma teed oli alanud.

Kui Küüvitsa Anton veskile tuli, kandis Liisi jälle järvest vett, peatus, kui aega oli, ja rääkis ka oma endise peremehega, aga peremehe sulaseid ei näinud ta enam kunagi.

Veski Liisi oli jälle ainult veski Liisi.

Enne esimest varisemist.

1.

Päike, kael kõõrdi tõmmatud, veeres lõunast loodesse, juba mitu sülda allpool keskpäeva, kui Maraniku noorik Mari, põllenurk näpu vahel, kojast õue astus ja silmi pühkis. Sauna ahi pragises ja keris keerutas ahka suitsu nagu kotist sauna lakke. Ahju segamisest põletatud toki otsaga toetatud sauna uks tuulas praokile, vast sealt tulnud perenaisele suitsu järele lastes. Perenaise silmad kipitasid veel praegu suitsust ja jooksid vett.

Mari õiendas õues rätikut, kinnitas nurki lõua all, vaatas kannatamatult kiiresti veereva ja põuasuitsu uppuva päikese poole ja hakkas siis alt õuest mäele tõmbama. Aida nurga juurest mööda minnes istus trepil hall väle kass, äsja püütud soe hiirekene suus, nuras läbi nina ja jooksis perenaise eest aida nurka pidi lakka. Perenaine häälitses kassi, pühkis nina ja astus edasi.

Üle õue lauda juures riidlesid kukk ja kanad. Kuskilt lauda räästa alt lendas katuse servale kirju, valge rinnaga harakas, liigutas saba ja lendas perenaist nähes minema. Mari läks korraks lauda juurde, käis vaatas kanapesi, luges mune, silitas kaela pealt vasikat aedikus ja laskis siis noolelt toa poole.

Esise ukse ees aia peal najatas poolpõlenud ahjuroop ja toobris ligunes mullulaupäevastest saunaskäimise-vihtadest tehtud ahjuluud. Need

võeti sealt tuppa minnes kaasa. Toas hõõgus kuusepuudega köetud ahi, ootas perenaise tulekut.

Mari lõi roobi ahju, tõmbas harjunud käega söed välja, pühkis põranda puhtaks ja hakkas siis ahju suu ees seisvast astjast leiba laiale puulabidale lööma. Iga leib tehti vettekastetud kätega pealt siledaks, silitati, kuni ta piimale lõi, tõmmati siis parema käe esimese sõrme otsaga rist peale ja viidi ahju.

Viimase leiva järele seati mingi vana plekkpanni põhi ahjule ukseks ette, toetati paari pooliku telliskiviga kinni ja mindi siis sahvrisse. Seal hapnes nurgas kõrge puukirn, täis kihisevat, pealt hallitanud koort. Kirnu täis oli Maraniku perenaise nädala korjandus.

Perenaine võttis riiulilt puhta puuanuma, tõstis kirnust mõne lusikatäie kihisevat koort anumasse, istus pakust istmele ja hakkas väikese puust pööriga koort lööma. Nii algas Maranikul igal laupäeval võilöömine.

Kui see täis kokku läks, kallati leem ära, tõsteti uut koort jälle juurde ja uus segamine algas. Ikka anumatäie kaupa, ikka anumatäie kaupa, segati ja segati, kannatati kuni viimane koor segamise-anumas ja kuni perenaise võivara käes oli.

Pool koort võis koos olla, kui perenaine pead, mis kummargile koorenõu kohale vajunud, üles tõstis ja ukse poole vaatamiseks pööris. Uksed ja aknad seisid lahti. Väline õue kuumus ning rehetoa ahju suu peal hõõguvad söed olid õhu nii toas kui õues kütnud nagu saunas. Inimesed higistasid ja pühkisid kas käise või käeseljaga otsaesist ning palet ja aluspesu oli ümber piha nagu toores nahk vett täis.

Sahvri uksel seisis, kaks esimest käppa kõrgele pakule pandud, must pruunide silmadega, lühikese karvaga koer. Perenaine jahmatas. Ku-

nas või kust koer sinna oli tulnud, ei olnud ta mitte märganud. Ei olnud Mari ennem kunagi ümberringi kellelgi ka seesugust koera näinud. Ta hakkas koera nähes alguses kartma, lõi võisegamise pöörise löömiseks ja ütles midagi ähvardavat, et hirmutada. Koer tõmbas saba jalgade vahele ja kadus.

Siis hakkas noorikul koerast kahju. Ta tõusis istmelt, võttis riiulilt suurema kooretõstmiselusika ja läks veel endiselt vähe põksuva südamega uksele vaatama. Koer oli nagu maa alla kadunud. Mitte jälgegi ei olnud kuskil. Ilus must koer, vaatas nii armsate silmadega ja kadus.

Sahvrisse tagasi tulles oleks tal koerast nagu veel rohkem kahju olnud. — Koerad jooksevad ju ikka ees kui mõni võõras kuskilt on tulemas, ja toovad sõna, et tulejat teatakse vastu võtta. Koerad on head loomad, on targad koerad, teavad kõik ja tunnevad jala jälgedest paremini kui inimene näo järgi. Kes teab, kelle tulekut käis ta teatamas, ja teda saadeti siit nii tühjalt, ainult hirmutusega minema. Võib olla, et oli teine ei tea kui näljane ja talle ei antud suutäit leibagi.

Perenaise peas jooksid mõtted nagu hagijad ja ajasid üksteist taga. Mis tarvis istutakse veel sahvris võinõu süles, kui sõna toodi, et tuleb pea.— Mistarvis kiirustatakse siin selle tööga, mida Miina ja Leeni ka võib lüüa ja lastakse tagakambris laua peal masinal ja tööl, mida peale nooriku enese ükski teine ei tohi teha, oodata. — Kui nii, siis jäägu sahvris sestsaadik ja olgu nii.

Mari tõmbas enese järgi sahvriukse kinni ja läks tuppa. — Aega on leival ja aega on koorel sahvris, aga sellel, mis tagatoas on, ei ole enam aega. Kes võib teada, millal ta tuleb või ei tule? Kes on prohvet?

Noorik istus laua taha, tõmbas kõrvalelükatud õmblusmasina omale ette ja hakkas siis kärmesti laua peal laokile olevaid riidetükke ja pesu korraldama ja üht tükki teisele külge passima. Varsti lõksatas masina jalg, käsi hakkas väntama ja terve laud värises masina võrinast.

Vähe aja pärast tekkisid nagu laest laua peale niisugused asjad, nagu väikse mehe müts, särgikene, vöö ja muud mähkmed. Ja noored naisterahva käed pistsid neile emaliku hoolega nöörikesi ning tripikesi külge, mida masin mitte teha ei osanud.

Perenaine üksinda kodus, loomakesed omapead õues; sahvris kirnus hapnes koor, toas ahjus ootasid leivad. Perenaisel oli tööd kõik sõrmevahed täis; perenaisel ei olnud enam kedagi meeles.

Masin hakkas jälle võrisema ja nooriku peas mõtted jooksma. Kes teab, missugune mees tast peaks saama? Ei tea, kas tast peaks ka tark mees saama? Kui tal ema pea peaks olema, siis vastast ei leiduks. Ema oli omal ajal ju leeris esimene tüdruk üle kihelkonna. Ei tea, kui ta pea võtaks, kas teda kooli ka palju paneks? Esimene laps, see kuluks kodu ka ära. Juhanile kuluks ka abi ära. Juhan tapab enese ka nende kividega üksinda sedaviisi ära. Või ega tea, kas Juhan tahabki teda viimaks kooli panna. Kui Juhan seda ei taha, kuidas teda ikka siis koolitad. Aga mis saab, kui viimaks ei tulegi poeg — kui tuleb tütar, tuleb Miina? Kuhu sa paned ta siis? Miina, muidu nii tubli tüdruk, aga mehele ei saa.

Õues tõsteti väravaid. Rehealuse seina najale seati raudlabidaid püsti. Labidad kõlisesid. Tüdrukud seisatasid, sügasid siit ja sealt, sihtisid üle aida katuse poole, kus see seal luuri vedas ja pidasid nõu.

Miina astus tuppa. Leeni jäi õue ootama. — Mis sinna tuppa mõlematel minna, kes teab, kas perenaine tahabki seda. Miina nagu vanem, käigu peale tema kuulamas, mis tuleb või mis saab.

Tund tunni kõrval kõik nädalapäevad läbi olid nad väljal meestega ühes lõhkunud ja tõmmanud. Kesaväli oli puhas. Kõik peenemad kivid olid Miina ja Leeni korjanud ja vedanud. Kraavid, mis mehed olid lõiganud, truubitasid Miina ja Leeni. Kuuseoksad, mis kivide katteks kraavi läksid, vedasid metsast nemad. Kuskil kohas ei annud nad meestele järele. Viimane töö, mis alles lõppes, oli kraavide kinniajamine. Peremees ise nimetas seda kraavimulla laotamiseks, aga selle kinnitallatud mulla lõikamine, tõstmine ja viskamine ei olnud maikugi kergem kui uue lõikamine.

Miina tuli.

„Lähme alla! — Ma aitan sul veed ära viia."

Leeni lükkas käega juukseid otsa eest taha poole ja kinnitas lõua alt rätiku nurki. Ei tea, kas need juuksed kippusidki nii otsa ette, või olid käed ise nii harjunud enne käima, kui uue töö juurde asuti.

Haoriidast mööda minnes prõgisesid kuivanud vitsaraokesed astujate jalgade all. Uibuheina nutid pühkisid varvastelt tolmu. Miina võttis kojast toobri, võttis koja nurganajalt toobripuu, tõi nad kaevule. Leeni sülitas pihku, hakkas tugevate raudvitsadega pange kaevukooguga kaevu ajama. Lingu tagumine osa oli pange väljakiskumise pärast, et see kergem oleks, niipalju raskemaks tehtud, et tühja pange kaevu ajamiseks tüdruk rohkem jõudu pidi tarvitama, kui täie väljavinnamiseks. Kui pang hästi sõna ei kuulanud, lõi tüdruk kuresaabastes jalad harki ja pani siis käsivarte lihased kangast kuduma. Kaevu ling kääksus ja vesi vahutas toobris. Pang tegi neli

või viis niisugust käiku mööda salvi alla ja üles, ja toober oli kuhjaga vett täis.

„Mis su noorik ise seal mäel tegi?" küsis Leeni, kui Miina toobrikõrvadest puud läbi ajas.

„Mis sa, lapsukene, sellest küsid. — Noorikul seal kõik laud ja pea asju täis."

Tüdrukud viskasid toobri õlale ja hakkasid jalgu seadima. Vesi toobris laksus.

Nii viidi täis kojas mõlemad katlad ja saunas mõlemad tünnid. Siis pandi toober jälle kotta kummuli ja puu koja nurga kõrvale õue püsti. Miina läks siis mäele jälle tagasi ja Leeni jäi katla alla tuld tegema ja sauna ahju kütma.

Mäel perenaine ootas Miinat juba enistest saadik, ega jõudnud enam ära oodata.

„Miinake, ole nüüd hea inimene, löö seal sahvris see koor, mis mul enne pooleli jäi, kokku."

Miina pühkis rätiku nurga sisse nina, oli minekuks valmis. Perenaine peatas teist veel, küsis veel peremehest ja meestest ühte ja teist ning laskis siis Miinat minna.

Mehed olid veel väljalt tulemata. Esmaspäeva hommikul läksid nad kõik sinna — Juhan, tüdrukud ja poisid. Mehed hakkasid soone kohal kraavi lõikama, tüdrukud, hobuse ja vankriga väljalt kive korjama ja kraavikaldale vedama. Mehed lõpetasid kraavilõikuse, tüdrukud kiviveo. Peremees saatis siis Kusta ja Aadu väljale kive lõhkuma, mis tüdrukutest sinna järele oli jäänud, ise hakkas tüdrukutega kraavi põhja truupi tegema. Vähemad kivid kaalusid mehed niisamuti välja, suurematele tegid nad kuivadest, kodust toodud kasepuudest valusa tule peale, mis seal tuule käes niikaua vurises kuni kivile mõra sisse kiskus. Aadu kaevas labidaga kivi maa seest lahti ja Kusta tagus terava raudkangiga mõra kohta,

kuni kivi lõhki kukkus. Nii käidi jälle terve väli läbi ja tehti puhtaks.

Nädala lõpu poole jäid Miina ja Leeni kraavi kinni ajama.

Peremees läks ära poiste juurde. Väljalt algas kivivedu. Peremehe käsi pidi esimene olema, mis igale kivile külge löödi. Kuipalju mõni terav kiviserv sõrmeotsi kriimustas või mitu korda kuskilt tükk nahka minema viidi, ei lugenud keegi. Igaüks tõstis ja tegi nagu oma tööd.

Laupäeva keskhommikuks olid kivid väljalt veetud. Kõik karjatee äär oli teisi täis. Karjateed oli palju käimist, sealt käis kari ja sealt veeti suurem osa talu vedusid. Keset teed oli niisugune soonatuse koht, kuhu kesaväljalt tuleva kraavi ots ära lõppes. See oli Juhanil juba ammu pinnuks hamba vahel, aga kunagi ei saanud ta seda aega.

Nüüd oli ometi kord nagu kogemata pool päeva üle jäänud, et kesalt veetud kive sinna matta. Nii ehitas siis Juhan meestega karjateele soone kohale kivisilda. Kui tüdrukud koju tulid, oli silla lagi juba peal. Mehed matsid parajasti okstega lage, kui peremees möödatulejaile käsku andis, et nende tulekuks saun valmis oleks.

Peremehel oli saunapäeval ainult kaks sõna sauna kohta: olgu valmis! ja — kas on valmis? Need olid nagu kirikus aamen. Ja nad olid veel rohkemgi. Ei perenaine ega tüdrukud kartnud peremehe häält kunagi rohkem kui siis, kui neid sõnu oli oodata. Niisugune jutt oli tal ainult siis, kui ta tuli oma meestega, kelle käest oli ta alati niisama mees nõudma, nagu nendele andmagi.

Perenaine vuristas tagatoas masinat täis hirmu ja ruttu. Miina keeratas sahvris võid nagu ootaks ta kedagi. Ja Leeni pühkis all sauna põrandat.

Saunaahjus hõõgusid söed. Rehealuse värava kõrvale löödi raudkangid ja labidad püsti.

„Noh, kas saun valmis on?“

Kõik õue oleks nagu kostnud — valmis on.

2.

Mehed läksid sauna. Peremees astus ees palja jalu, palja peaga, kuub õlal, valge pestud pesu hõlma all, sooja leiva otsast murtud leivatükk käes või leiva peal ära sulanud, jämedad soolaterad nagu külvatud oad niiske aiamaa peal järele jäänud. Kusta ja Aadu astusid vähe maad tagant järele, samasugune pesu hõlma all ja leivatükk sulanud võiga käes. Peremees hammustas ja mehed hammustasid. See oli õhtuoode.

Leeni tõstis kojas katlast läbi luugi lehmadele heinu ja sulpi künasse. Pikk küna koja luugi all oli pea ääreni täis leiget leent ja hautatud vintskeid heinu. Kui mehed endid kojas koorima hakkasid, kadus Leeni kojast, läks küna juurde, sulpi segama ja heinu laotama.

Mäelt toa tagant tõusis tolmupilv nagu sammas. Esimesed pistsid juba väravast nina ning rühkisid üks siia, teine sinna, kuhu said. Pea oli neid terve õu täis puistatud. Mäelt muru oli nagu lahinguväli. Miina seisis vitsaga küna juures ja jagas luba. Need, kellel mäel asja peatamiseks ei olnud, sörkisid pool sõites otsejoonelt üle õue alla küna juurde.

„Maali, säh, ole siin niikaua kuni nad söövad.“

Maali jooksis, võttis Miina käest vitsa, jäi küna juure põrsaid passima. Kusti jooksis lehmaga üle õue alla.

Kui esimene hoog üle läks, jäid juba kõik rahulikumaks. Maali läks põrsaste juurest vasikate toobri juurde. Miina läks vasikate juurest lüpsinõudega alla koja juurde.

Kui mehed saunast tulid, oli õu juba niisama vagune nagu ennegi. Tüdrukud lõpetasid oma toimetusi ja ootasid luba.

„Miina, oota sa mind kah! Ma üksinda kardan“ kõneles perenaine, kui tüdrukud minekul olid.

„Jah“, vastas Miina ja jäi lävele seisatama. Perenaine ei saanud veel minna. Perenaisel oli veel kapi juures, kummutil ja sahvris käimisi. Miina läks ja tõotas saunas oodata.

„Ei tea, kas sa lähedki,“ seletas peremees, kui nägi, et Mari tüdrukutest maja jäi.

„Mispärast ei lähe?“

„Ei tea, kas sa jõuad enam ära käia.“

„Küll sa tuled siis järele, naeris perenaine ja läks.

Enne kui perenaine veel sauna sai, olid tütarlapsed, Maali ja Leeni, juba saunast väljas. Leeni ei oleks nii kibelenudki, aga Maali ei annud järele. Mis laupäeva õhtu see on, kui kaski aidas ei ole.

Nii tehti rutem kui muidu, pandi riidesse, käidi enne minekut veel korra mäel ja lasti jalga.

Läbi aiaaluse heinamaa jooksis altväravast kuni hobustekoplini ilus sissetallatud jalgtee. Seda teerada mööda käidi kevadel koplis lehmadele heinu toomas, suvel hobuseid viimas ja sügisel pähklaid otsimas. Keset koplit oli kena kõrgem küngas. Ülevel pool künka kaldal kasvasid tihedad sarapuu-põõsad ja all ääres kased.

Seda teerada mööda lippasid tütarlapsed nagu kaks kerget hirve sinna poole, kus kased uimastavat lehelõhna õhku laiali laotasid ja neid ootasid. Jooksjatel olid riided üle põlvi üles kergitatud ja niisked kasteheina ladvad pritsisid jalgadele ning säärtele vett.

„Leeni, kas sul külm on?“

„Ei ole."
„Mul ka ei ole."
„Miks sa siis küsid?"
„Muidu ise."
Jooksjad jäid lõõtsutades sammu. Koppel oligi käes. Need mustad tummad kuused ja see mets seal ei olnudki enam nii hirmutav, nagu nad kodust vaadatuna olid. Ja õhk, mis heinamaa kohal nii jahe oli, lõi korraga märksa soojemaks.

Tütarlapsed jäid künkale seisatuma.

„Kas siit võtame?" küsis Maali.

„Jah," vastas Leeni ja tõmbas jakikäistesse nina.

„Mitu kaske me viime?"

„Ei tea."

„Kas perenaisele ka viime?"

„Ei tea."

„Viime jah. — Kas jah või?"

„Jah," vastas Leeni, astus, sirutas käe põõsasse ja lõikas.

Noor kasevõsu praksatas ja langes. Leeni viskas esimese ohvri murule.

„Võta ära!"

Maali hakkas neid, mis Leeni lõikas, korjama ja hunnikusse laduma.

„Vahest jätad juba."

„Loe ära!"

„Mis neist lugeda. Neid on siin isegi küllalt."

Leeni peatus ja äigas jakikäisega jälle üle otsaesise.

„Päris soe hakkas kohe."

Siis jäi ta seisatama ja kuulatama, mis suveöö noortele kõrvadele ja südametele tõotas ja vestis. Üle kõrgete mustade kuuskede paistis kuu nagu pleekinud kolmandiku - põhi, täis igavesi igatsusi ja unistusi. Kuused siin olid nii soojad

ja lõhnasid värskest vaigust. Noored käbid kuuse okstel olid nii ilusad lillad ja pehmed nagu kassikäpad. Kuuskedest vähe maad sinna poole, kuhu see pleekinud kuu veeres, ehtis talu magamaminekule. Tüdrukud tõmbasid aidaust kinni. Ja sealt veel edasi sinna poole haukus koer ja sealt veel edasi kostis küla noormeeste hõiskamine. Siis kuskil metsas kukkus kägu ja siinsamas kopli taga puristas kammitsas hobune.

Ja koplile ning kuuskedele vastu üle Maraniku, — sealt mäetagast naeratas eha, palged täis valgust ja soojust. Kuidas on seal nii ilus ja valge? Kas inimesed seal ka peaks praegu magama? Kas seal neiud ka peaks laupäeva õhtul käima kaski toomas oma sängi ehtimiseks, nagu Leeni ja Maaligi? Kas seal inimesed peaks armastama ka? Kui ilus peaks küll seal armastus olema!

Ja siinpool mäge, siinsamas üle heinamaa, teeb tööd Maraniku ja annab varju oma lastele. Õhtul peale sauna on nad kõik väsinud, lähevad kambrisse, aita ja lakka puhkama ja uni on kõigil nii magus. Tagakambris magavad Mari ja Juhan. Mari on juba niisugune.

„Leeni, kas lähme või?“

„Jah.“

Tütarlapsed tõmbasid kased kaenla alla ja läksid. Leeni astus ees ja Maali järel. Mõlemad hoidsid teise käega riideid üles, et kastega märjaks ei saaks. Maali astus aga sammuga Leeni jälgedesse.

„Leeni, mis sa arvad, kas perenaine pidi ka kaski tooma, kui ta tüdruk oli?“

„Ei tea.“

„Kaskede sees oli ju ikka parem magada kui ilma.“

Leeni kiitis järele.

„Leeni, mis sa arvad, kas perenaisel peaks küll halb olema?“

„Kuidas sa seda nii arvad?“

„Noh, ta on ju — — —“

Tütarlapsel tuli sõnadest puudus. Ta ei teadnud enam isegi, kuidas ta seda nii küsima oli hakanud.

Leeni muigatas oma ette. Hea oli nii ees minnes muiata, kui Maali ei näinud.

„Mis sa arvad? Kas on või?“

„Ei tea. Kõigil naistel on siis halb olla.“

„Ja, aga ta on ju veel nii noor, et — — —“

„Kui noor?“

„Ta rääkis ise ükskord, et ta oleks võinud veel tüdruk olla.“

Leeni kuulas.

„Kes see käskis nii noorelt mehele minna?“

„Ja, aga kui ikka kangesti armastama hakkad, siis — — —“

„— — — siis lähed mehele.“

„Jah!“

„Kust sa tead?“

„Kas ma ei kuulnud, kui seal, kus mineval aastas karjas olin, suured tüdrukud rääkisid.“

„Aga kuidas saad siis hoida, et ei lähe?“

„Ei tohi poisse aita lasta.“

„Mis siis, kui aita lased?“

„Siis tuleb nagu perenaiselgi.“

Leeni tõstis väravaid. Koplis oli käidud. Kased olid kodus.

„Sa, Maali, jookse toa juurde vaatama, kas teised juba magavad.“

Maali kadus ja oli silmapilk jälle tagasi.

„Seal ei olnud mitte hiirt ega harakat.“

Leeni andis tütarlapsele kolm ilusamat kaske ja saatis ta nendega uuesti toa juurde.

Tütarlaps läks.

„Käidud nagu välk," naeratas ta tagasi olles.

Alt koja juurest kostis jutukõmin. Sauna uks langes kinni. Perenaine ja Miina otsisid riiulilt pesu ja kuivatasid silmi.

„Pikale läks täna õhtu," hakkas perenaine ja pani särgiga kättekukkunud undruku kõrvale.

Miina ei vastanud sõnagi.

„Sul ka ehk külalised mäel juba ootavad, ja sa ei saa veel saunastki minema."

Miina muiatas kibedasti.

„Kes see enam — — — Miina aeg juba mööda."

„Kuidas sa seda räägid, Miinakene, et mööda. Kui sinusugune tüdruk enam mehele ei saa, mis siis nende vigastega ja santidega tehakse."

„Vigastele ja santidele antakse kaasawara," vastas Miina; „ja vigased ning sandid lähevad mehele."

Miina vaikis. Vaheajal oli ta juba riidesse saanud, koja ukse piida najale laskunud ja perenaist ootama jäänud.

Seal üleval ujus see luitunud kuu. Kui palju oli niisuguseid õhtuid juba Miinast mööda lennanud. Kui nõiduv oli nende tiibade kohin, täis kõiksugu häälitsusi ja helisid selle kuu valgusel sealt ülevalt, aga kuhu olid need tõotused ja lubadused kõik jäänud? Iga kord olid koerad haukunud, iga kord oli Miina aidatrepil kannelt mängitud ja Miina aidaukse pihta koputatud. Alati avanes nendele aida uks.

Perenaine lõpetas riidessepanemist.

„Hea küll, Miinakene, sügisel teeme sulle ka pulmad."

Miina muigas ja astus õue. Perenaine astus Miinale järele. Maraniku viimased saunaskäijad läksid saunast.

Aida nurgas tukkus vana põline vaher ja ubinheinad lõhnasid kahelpool jalgteed.

Mäel astus perenaine kambrisse. Miina jäi ukse ette põrsamollist mööda minnes sisseastutud jalga pühkima. Kambris istusid saunasttulijad laua juures, kammisid märgi juukseid ja jõid, mis perenaine sahvrist tõi. Siis seadis Miina ennast minekuks ja noorik läks teist õue saatma.

Toa ukse eest algas kitsas ahk jalgrada ja jooksis siis üle õue, nagu hiir, aida poole. Miina, valge jakk seljas ja juuksed seljapeal patsis, veeres nagu muna üle õue. Miina oli veel kaheksateistkümne-aastane.

3.

Mari pani ukse krampi, tõmbas aknad kinni ning läks taha, kus Juhan juba voodis. Seal seadis ta tütarlapse toodud kased voodi päitsesse-jalutsisse püsti, liigutas Juhanit ja asetas end siis Juhani selja taha.

Päevasest tööst ja tõmbamisest tapetud inimesed said vaevalt voodisse, kui uneeit nende peade ümber juba võrku vedas ja nad nagu leigesse vette teineteisest kinni haaramata kadusid.

Kui Juhan jälle silmad lahti laskis, oli tuba täis eredat päikest ja kärbeste põrinat. Peremees kargas voodist, tõmbas vana igapäevase halli kuue õlgadele, kaabulodu pähe ja astus õue. Esimene tee viis teda aida poole, kuhu õhtul Miina ja lapsed olid magama läinud. Seal äratas ta neid ja pööras üle õue väravast välja ristikule, kus üks hobune puristas ja kaks niisama seista konutasid.

Väljal kergitas peremees hobuste köie tikkusid, patsutas oma armsatel loomadel kaela, silitas lakka ja laudjat, ja astus siis kastese rohu sees kõrgelt ja ettevaatlikult jalgu tõstes koju tagasi.

Miina ja Leeni olid juba karjaaias. Karjased seadsid jalgu ja karjase käskjalg Sami istus esise ukse ees ja ootas Kustit.

Kui tüdrukud piimanõudega aiast tulid, olid peremehel juba karjased ja koer söödetud.

Siis seadis peremees Miina piima kurnama ja Leeni karja saatma. Ise jäi õue vaatama, kuidas suur karjapull, kuidas lambad ja kuidas vana emis põrsastega üle õue liiguvad.

Peale hommikuste talituste läksid tüdrukud jälle aita tagasi ja peremees jäi üksinda üles õue ja talu vahiks. Niisugune aeg — pühapäeva hommikupool on talus kõige hooletum. Loomad on ravitsetud, aga inimesed pole kõik veel üleski tõusnud. Seda teadis Juhan paremini kui hästi, pani uksed kinni ja läks sinna tagasi, kus teda ere päike ja kärbsed olid äratanud.

Mari magas kaskedes, higipiisad nagu kaste nina peal. Juhan vaatas ja naeratas. Viimaks viskas ta kuue uksekonksu otsa, kübara kapiäärele ja hakkas siis naise kõrvale omale maad nõudma. Juhan liigutas naist esiteks õige õrnalt, siis vähehaaval kõvemini ja kõvemini.

„Kuuled või? Kas mulle annad ka ruumi?"

„Mis?"

„Et kas mulle annad ka ruumi?"

„Tule!"

Juhan langes nagu tamme tüvi. Nii hea oli väljast hommikuse õhu käest kastest jalgadega tulla ja sooja voodi heita, kus keegi, kes sind ees ootas, voodi sooja hoidis.

„Kuhu sa siis nüüd kipud?"

„Oma naise juurde."

Mari muigas, viskas pilku Juhani silma ja peitis nina padja sisse.

Peremees tõmbas teki üle kühmu, oli tõsine, ei liigutanud ega mõtelnud midagi.

„Juhan, kas sa magad?"
„Jah!"
Mari kuulas, nagu ootaks midagi.
„Juhan, ega sa ei maga?"
„Ei maga."
„Kuuled, ütle kuidas saaks ma Härmatsile?"
Juhan mõtles.
„Juhan, ega sa ei maga?"
„Ei maga."
„Ütle siis!"
„Ei tea."
„Tead küll, ütle."
„Kas sa siis ikka tahad minna?"
„Jah."
Mõlematel magajatel oli uni ära. Mõlemad magajad vahtisid pärani silmil poolsuitsunud lakke, nagu oleks nõu, kuidas Härmatsile saada, kuskile tala vahele pistetud.

„Mis seal siis on," seletas viimaks peremees. „Lase Kustal täkk ette lüüa ja sõida."

„Aga kes ühes tuleb?"
„Kusta."
„Mispärast siis Kusta?"
„Siis võta Aadu."
„Ma Aadut ei taha ka."
„Keda sa siis tahad?"
„Sind."
„Mul ei ole aega."
„Mis sa kõneled?"

„Ei ole jah. Esmaspäeval algab sõnnikuvedu, ei oli aega."

„Mina ei taha Aaduga ka minna."
„Mispärast?"
„Sina ise tuled."
„Ma ütlesin, et ei saa aega."
„Sina jah."

„Ma ütlesin ju."

„Sina."

Mari lõi sõrmed Juhani sassis juustesse, kahmas pihu juukseid täis, väänas Juhani pead siia ja sinna poole ja naeris nagu kõgises.

„Vaata nüüd, mis ma teen! Vaata, niiviisi! Veel kord teen niiviisi. Veel kord — — — Kas nüüd tuled?"

Juhan muigas nii laisalt nagu päikese käes. Mari huuled punetasid nagu maasikad.

„Kuhu ma sind siis niiviisi ikka lasen?"

„Näed nüüd!" naeris Mari ja sasis jälle Juhani pead.

„Aga kui sa viimaks ära ei jõua käia?"

„Siis jääme teele."

„Kui seal — — —?"

„Siis jään sinna."

Kärbsed sumisesid kaskedes.

„Ma ei usugi, et ei jõua."

Päike kerkis ikka kõrgemale ja kõrgemale.

„Vahest jõuad ka."

Mäe nõlvakul ja põõsaste varjus kiikus veel kaste oraste ladvul nagu Jumala õnnistus. Inimesed hakkasid õues juba siin ja seal liikuma.

Peale keskhommiku lõid Kusta ja Aadu vana mära aiste vahele ja peremees ning perenaine sõitsid Härmatsile. Päike kõrvetas ja tee tolmas nagu rehealune. Perenaisel jäid silmad väikseks ja kippusid kinni vajuma. Juhan püüdis küll ühest kui teisest asjast juttu teha, aga kõik oli ikka nii kuiv, et ei suutnud noorikut kuigi erevil hoida.

Tee viis mäest alla. Vana mära hakkas sörkima.

Vankri rehv kõlksatas vastu kivi. Vanker hakkas kallutama. Mari tahtis nagu midagi ütelda. Juhan peatas ja hobune jäi seisma.

„Vaata, Härmatsi paistab juba," hüüdis noorik, kui jälle üle oli.

„Kust?"

„Vaata, näed vanad pajud mööda mõisa rehe otsa?" Ja Marile tuli kui elu sisse.

Siis hakkas perenaine seletama, kuidas ta, kui ta veel lapsukene kodus oli, kord seal pajude all kiigelt maha oli kukkunud ja nii õnnelikult, et haigetki polnud saanud. Aga tüdruk Miili, kes laua teise otsa peal oli, oma seeliku, nagu peerg, lõhki oli tõmmanud.

„Kas jalaluud katki ei murdnud?" küsis Juhan nagu läbi une.

„Ei murdnud. Mul jäid juhi vitsad pihku. Kui neid pihku ei oleks jäänud, siis oleks ei tea kuhu võinud lennata."

„Siis oleks võinud surmalaps olla."

„Kas sul kahju oleks ka olnud?"

Juhan hakkas vastust otsima.

„Ei oleks."

„Aga kust sa siis naist oleks saanud?"

Keegi tuli vastu ja tervitas.

„Kes see oli?" küsis Mari.

„Mine võta ilma inimesi kinni?"

Sõitjad keerasid maanteelt ära, sõitsid talu väravast mööda, mille õuest kolm koera murdes külalistele kallale tormasid.

Õues toa ukse ees seisis peremehe moodi mees, vesti väel, palja jalu ja laia õlest kaabuga.

Juhan tervitas peremeest. See võttis tervituse niisamasuguse kübara kergitusega vastu.

„Ei hakka see vanapoiss ka veel naist võtma. Enne käis teine naisevalus, nagu luuvalus; ei tea, kas nüüd on niisamagi hea elada või?"

„Keda ta siis veel võtab — sina talle ei läinud," vastas Juhan ja liigutas ohje.

Vana mära läks sõitma. Veel mäest alla üks väike sörts ja Härmatsi oligi siin.

Ema tuli külalistele vastu ja avas väravad.

„Noh, kuidas te nüüd saite ka ometi? Kui hea, et tulite. Meil teised kõik kirikus, jah. Meie isaga oleme ainult kodus."

Juhan kangutas vankrilt maha, selg ja kaabu tolmune.

„Mina ei olekski tahtnud tulla, aga kus Mari, tema kibeles juba eileõhtust saadik nagu nõgestes."

Mari jäi esialgu veel vankrisse istuma. Ema läks tütrele vastu, aitas Maraniku perenaist jalgu teki seest harutada. Mari kikkas siis murule.

Toa uksele ilmus isa tüse ja mahe kuju. Vanamees pühkis habet ja köhatas.

„Näed, sa ei tule ka välja — meil väljas külalised ja kõik."

Ema hakkas külalistega tuppa minema. Isa päästis aia küljest külaliste hobuse, viis rehe alla varju.

Toas pakuti külalistele istet, otsiti Juhanile juua ja hakati nende käest siis küsima kõike, mis aga meelde tuli; aga see, mis emal kõige rohkem hinge taga kipitas, jäeti just nagu kogemata veel ikka edasi.

Kui isa ka tuppa tuli, lõi Juhan sigaripaki, mille ta kord kirikus oli ostnud, lahti, andis sealt ühe äiale ja siis lõi omale teise näkku. Suits tõmbus meeste peade kohal rõngasse ja jutt istus rõnga servale, vibutas jalgu, lõhkus suitsu ja kiikus seal. Pea tõusid mehed istmelt, võtsid kaabud ja astusid õue.

Suvel on kõik põllud ja väljad täis oraseid ja linataimi, mida pühapäeval nii hea ja mõnus vaadata, mispärast peab siis põllumees, kes kõik nädala päevad läbi põllul rühmab ja rahmitseb,

kodus toas istuma. Ei Härmatsi iga ega Juhani tervis seda kannata.

Ema ja Mari jäid kahekesi koju. Lõuna hakkas kätte kippuma. Ema läks kööki. Mari emale appi. Ema hakkas pliidi ümber õiendama. Mari puges vahepeal sahvrisse piima, koort, võid ja mune vaatama. Mari toimetas seal nagu oma oma kodus.

Tuli vingus pliidi all hagudes. Ema võttis valge taldriku, jooksis, nuga käes, aida juurde. Mari koksis sahvris vastu kausi serva mune. Käidi ja krahmeldati nii, et kellelgi ei olnud aega enam rääkidagi.

Ema võttis lüpsinõud ja läks. Mari jäi esise uksele ootama.

Pliidi all tuli vingus ja vaikis. Panni peal liha särises ja alanes. Mari ootas uksel. Nii oli ta siin ennemgi mitu korda juba ema oodanud. Ükskord, kui Mari teda iseäranis väga ootas, oli ta laadalt tulekul. Siis oli ta Marile ilusa suure nuku toonud. Mis asja Mari siis peaks ema käest nüüd ootama?

„Ma ei saanud ennem. Lehmad siplesid kärbestega — ei seisnud paigal."

Ema läks piimadega sahvrisse, aga Mari seisis ikka uksel ja ootas. Keda pidi ta veel ootama, ei teadnud ta enam isegi, aga uksel oli nii hea seista, õue vaadata ja oodata.

Nüüd oleks siis aeg olnud emal Mari käest seda küsida, mida ta juba iseeneses ammu on lubanud.

Siis kuulduks ometi, mis Mari ise enesest ka arvab. Ta kui ema oleks seda juba ammu pidanud tegema, aga näed, ta ei ole veel sinna kohta saanud.

Aga kui Mari kähvab viimaks, et mul ei ole midagi häda, mis siis ütelda. Kui ta salgab kõik

maha, paneb niiviisi ema suu kinni, kust kohast siis peale hakata. Ja emal tuli juhtumine Mari lapsepõlvest meelde, kus ta oma esimest häda nii ema eest varjas ja salgas, et õigus jäi ikka Marile — ja tal ei olnud midagi häda.

Ema tuli sahvrist klimbitaigna kausiga, tõstis selle pliidi servale ja hakkas klimpe patta keemaläinud piima sisse laduma.

„Kas lusikat on? Ma tulen ka appi."

Mari hakkas emale appi. Pliidirauad olid valged. Tuli pliidi all lõõmas nagu murdja ja pada kukles. Kui nüüd ei saa, — siis jääbki kõik küsimata.

Aga kuidas sa ikka algad ja kust otsa kinni võtad?

Sõna ei saanud suust. Kõik oli nagu kammitsas. Ema köhatas.

„Kas sa tütreke olid ka mõtelnud, mis sust kord saab, kui need päevad kätte tulevad?" Emal lõi pea ringi. Ta ei julgenud Marile enam otsagi vaadata. Ta oli oma lapse käest niisugust asja küsinud, mida ta kunagi veel ei julgenud küsida.

„Mis seal siis saada on. Ega eest kuhugi siis minna saa."

Udu hakkas ema pea ümbert kaduma.

Mari seisis veel siinsamas kus ennegi. Tuli vingus pliidi alla ja klimbid kiikusid pajas.

„Eest küll minna ei saa, aga kas sa oled ka mõtelnud, kuidas sa sellest kord jagu saad?"

Kauss oli tühi. Mari tõstis kausi kõrvale ja läks jälle uksele jahutama.

Ema segas klimbi-pada.

„On kõik naised üle saanud, miks siis mina ei saa."

Ema kohendas tuld.

„Jah, aga esimene kord."

Õuest kostis meeste jutt.

4.

Perenaised toimetasid lõuna lauale ja kodurahvas ning külalised paluti suurust võtma. Söögiaja lõpul jõudsid ka kirikulised koju ning tõid elu ja liikumist juurde. Karla seletas, mis kirikus kuulnud. Mihkel arutas küla ja valla viljavälju ja oraseid. Elsa kutsus Mari taha tuppa ja näitas seal õele oma õmblejalt ja kudujalt koju toodud uusi jakke ja kangaid.

Vanad kuulasid pealt ja nurisesid nagu naljatuseks ehk kiitsid järele. Juhan istus laua otsas, kuulas ka ja otsustas, mis muud sõelusid.

„Ja tuleval esmaspäeval, homme nädal, algab leeriõpetus nendele, kes teistega ühes ei saanud minna, kes linnas koolis olid või muidu nii teistest maha on jäänud," võristas Karla nagu üleskeeratud kell, kui mahti sai jälle teistele midagi vahele pista.

Mari oli seda kuuldes vaheuksele ilmunud, kuulas mis kirikust üteldud.

„Kas siis Elsa ka nüüd ikka leeri läheb?" küsis Maraniku noorik, kui Karla lõpetas.

„Sinna lähevad ju need, kes talvel linnas koolis olid", õiedas Karla nii nagu ei oleks õde enne tema jutust aru saanud.

„Elsa oli ju ka õmbluskoolis," vaidles õde vastu.

Kõik vaikisid ja kuulasid.

„Ta tühi on ju veel noor, mis tal sinna siis nii kipitab minna," algas viimaks ema, kui kuskilt enam sõna ei tulnud.

„Mina olin niisama noor kui käisin. Kõik ütlesid ka et noor ja noor; aga mis ikka ära, on ära", seletas Mari nagu rauda.

Viimaks hakkas ka Mihklist vend Elsa leeri-

minekule vastu sõdima ja Mari kippus koguni kimpu jääma.

„Aga mis ütleb siis isa?“ haaras Mari sest viimasest lootuse kiirekesest, mis veel järele jäänud, kui viimasest abist, kinni.

„Mis see isa arvab. Isa pärast hakaku ta või homme juba minema,“ vastas Härmatsi vana tütre küsimuse peale ja suits lõi pea kohal rõngasse.

Karla sihtis veel kord küsimusega Elsa enese pihta. Elsa ise pidi oma otsuse ka andma.

„Kuhu ma siis ikka lähen, kui ema ütleb, et ma veel noor olen“, vastas küsitav pool läbi pisarate, ja pööras näo kõrvale.

Kõik jäid Elsa otsa vaatama. Härmatsi peretütrel hakkas halb. Ta tegi kööki midagi asja ja kadus sinna.

Mari hakkas niisugusest poiste jõbinast ja ilma põhjuseta vasturääkimisest tüdinema. Kas pidi ta siis seda nendele nüüd kohe nina peale kirjutama, mispärast tema õe leeriminekut nii soovis ja soovitas? Kas meestel ise siis sugugi mõistust peas ei ole, et aru saada, kui kaugel noorikust õde nendest juba ees on ja keda temale võib olla juba mõne nädala pärast õest tarvis läheb.

Viimaks oli nii nagu oleks keegi noorikut kurgust kõditanud ja see mis sealt tulemas, hakkas omale silmade kaudu teed otsima.

Mari tõusis istmelt, astus õue ja läks aeda. Vana Härmatsi aed oli talle juba ennemgi koht olnud, kus ta iseenesega üksinda võis olla, kus teda keegi ei seganud.

Ta tõmbas jalgvärava enese järele kinni ja hakkas siis vanade õunapuude ja rohtu kasvanud marjapõõsaste vahelt jalgteed alla aia ääre poole minema. Seal kuskil vähe lagedamal kohal oli veel alles kivi, Mari ohvrikoht, mis kunagi ta

meelest nii suur oli, et seda mitme hobusega ära ei veeta.

Seal, pool maa sisse kasvanud kivi ääre all, magasid Mari mälestused, mida ta aasta tagasi Härmatsilt lahkudes sinna oli matnud ja jätnud. Nüüd ärkasid nad jälle, heljusid rohu ja lillede ladvul ja tõttasid Marile vastu kui unustamatule sõbrale ja seltsilisele.

Mari tõmbas rätiku silmadele, et ere päike nii ei kõrvetaks, ja siis istus kivile kesk nende sekka. Need seal piirasid nooriku ümber ja kuhjasid ta kõiksugu küsimustega nii üle, et võimata oli nendele igaühele vastust anda, või sõna paar nendega kõnelda. Juba sellest ajast olid nad seal, kui Mari veel Mann oli, kaks leivatükikest käes aias jooksis, jooksust väsinud kivile istus ja sõi. Üks leivatükk oli ikka leib, aga teine oli liha. Mari uskus tol korral ise ka seda, sõi ja pakkus ka oma nägematuile sõpradele, ning need võtsid vastu mis pakuti, sõid ja kiitsid Manni kui heldet ja head perenaist. Mari küsis siis nende käest nõu, kui tarvis oli ja õpetas ise neid kui jälle seda tarvis oli. Vahest tuli nendega väikseid pahandusigi ette, kui mõni sõnakuulmatu karjane jalamaid käsku ei täitnud, või hooletu tüdruk lehmad söötmata unustanud, aga need läksid kõik jälle mööda ja majapidamine liikus edasi nagu midagi.

Mann kasvas mängueast välja, hakkas emale abiks, hakkas karjas käima. Endised sõbrad jäid kõik Mannist aeda maha kivi alla puhkama. Kui Manni vahest karjaga koju tuli, oli ta nii väsinud nagu koer. Siis oli vabal ajal juba hea, kui väheks ajaks kuskile sai heita, et silmi kinni pigistada, mis varajase ülestõusu pärast nii rasked olid. Kord oli ta oma nukuga siis aeda tulnud, aga oli sinna, peakene kivi peal, nukk süles, magama jäänud, kuni ema ta sealt oli leidnud. Ema oli seda

lugu naljatades teistele rääkinud ja Mari oli sestajast saadik nuku maha jätnud.

Pärast karjase põlve tulid ilusad suveõhtud oma meelitavate ja kaasakiskuvate koertehaukumistega, kandlemängudega, küla noortemeeste laulu, hõiskamise ja trallitamistega. Mõnigi kord oleks Mari siis ehk nende ilusate asjadega ühes läinud, aga isa oli toas kuri, hakkas tüdrukut kohe taga nõudma, kui see õhtul vähe kauemaks aeda jäi. Majas pidid inimesed isa seletuse järele kõik korraga ja korralikult magama minema ja puhkama kui puhkeaeg oli.

Mari läks leeri, oli oskamise poolest üle kihelkonna tüdruk. Leeripäeval oli vaimulik kantslist nimetanud viit last, kes igas asjas teistele eeskujuks võiksid olla; nende seas oli esimene koolmeistri tütar, ja teine oli Mari. Isa ise sõitis Mariga kirikust koju, laskis musta täkuga kõigist, kes ees oli, mööda. Peale kiriku sõitsid Härmatsile ka Mari ristiema, onu ja ristiisa. Isa tõi kapist söögilauale kollakasisulise pudeli, kallas ristiisale klaasi täis. Ristiisa tõstis: no, terviseks ristitütrele, et tuleval aastal pulmad saame! Mari istus lauas, läks üleni punaseks. Ristiema trööstis: ristitütreke, ega sa nüüd enam laps ole, nüüd oled juba tüdrukuks saanud.

Kust, kunas ja kuidas tutvus Juhaniga algas, ei mäletanud noorik enam õieti isegi. Juhan oli temast küll mõni hea aasta vanem, aga isad-emad olid jälle head tuttavad, tundsid üksteist läbi ja läbi, ning ema ütles ikka, et parem vana habeme all, kui noore piitsa all. Juhanil suri ema ära, perenaist oli majja tarvis, isa oli juba ennem surnud, mis asi pidi siis veel ees olema. Kunagi, kui Mari ristiisa Härmatsil käis, oli Juhan nagu nalja pärast ühes võetud ja tutvusel oligi sealt tee lahti.

Ükskord tuli Juhan jälle ristiisaga ja tõi pudeli kaasa.

Härmatsil hakati Mari pulmade vastu valmistama. Pulmad peeti suured ja uhked, söödi palju ja joodi palju, nii et öösel oli heinamaal inimesi ja pudeleid kõik heinasaod täis. Mari käis ja elas nagu ei oleks ta enam oma endises Maris, vaid ta oleks nagu ümber kolinud kuhugi teise inimese kehasse. Kõik inimesed vahtisid teda ja kõik rääkisid teda. Kõik klaasid tõsteti noorpaari terviseks.

Viimasel pulmapäeval, kui Mari Härmatsilt ära Maranikule viima hakati, oli ta veel kord tahtnud aeda joosta, oma kivile põlvili visata ja kõigi nende mälestustega seal jumalaga jätta, nende kaela heita, nutta ja siis minna, aga aed oli inimesi täis. Noorik jooksis siis keldrisse, keeras ukse seest lukku, valas seal välja kõik, mis tal hinge põhja järele oli jäänud ja palus andeks oma kivilt, mida ta pidi aeda jätma, ilma et oleks seda veel vaatama läinud. Sealt oli teda siis Elsa leidnud, oli Juhani kutsunud, olid kahekesi ukse taga lõhkunud, kuni ta nendele ukse avas.

Nüüd istus ta kivil. Aeg oli jälle minna. Ta tahtis tõusta, aga ei jõudnud. Nagu tuhanded käed hoidsid teda kinni ja tuhanded hääled palusid teda veel silmapilgukski jääda. Mari hakkas juba iseenese pärast kartma. Ere päike. Kui viimaks ei jõuagi enam tõusta ega ära minna. Kui viimaks jäängi siia igavesti magama. Kuidas leiavad siis jälle. Mis teevad nad siis? Kas lasevad nad siis veel Elsat leeri? Mis teeb siis Juhan? Kuhu paneb ta mind siis?

Maraniku noorik oli vaonud kivile nagu aeg. Nüüd tõusis ta nagu jõud, midagi, nagu udu või suitsu silmist pühkides. Enne minekut vaatas ta

veel kord kohta ja kivi, kus ta oli istunud. Kui väikseks ja madalaks oli see nüüd jäänud.

Rätikusse silmi pühkides ja juukseid korraldades hakkas ta tuldud jalgrada jälle mäele liikuma.

Õuest kostsid meeste hääled. Juhan seadis hobust.

„Noh, kas hakkame nüüd koju minema? Või jääd siia?"

Juhan naeratas. Isa naeratas ka. Mari oli tõsine.

Enne ärasõitu käis Mari korra veel toas. Ema kutsus tütart tahatuppa, rääkis midagi, et teised ei kuule, pistis Marile rätikusse sõlmitud kompsu kätte ja pühkis põlle sisse nina. Mari jättis ema jumalaga ja läks õue, kus mehed ootasid. Ema pühkis jälle põlle nurga sisse nina.

Maraniku rahvas sõitsid õuest välja. Juhan istus vankri serva peal, laia turjaga, must äärtega kübar peas. Mari võttis oma alla peaaegu kogu vankri. Härmatsi omad jäid õuest sõitjatele järele vaatama.

„Sa kadusid enne toast ära?"

„Mis ma seal siis enam tegin?"

„No, ei ole midagi. Tuleval esmaspäeval on Elsa niisama leeris nagu teisedki."

„Minu pärast saatku või ärgu saatku."

Kust Mari niisuguse tuju oli ühes toonud, ei teadnud ta isegi. Võib olla olid põhjuseks mälestused Härmatsi aiast. Aga võib olla ka, et olid käimas juba tulevased lood ja tegid sõidu ning külaskäigu nii mõrudaks.

Teel lõppes sõitjate jutt ja Juhan kartis halvemat; ta andis vanale märale mõista, et tarvis on tõtata.

Hobune kuulis peremehe sõna: kus tasasem

tee või mäekünkalt allaminek, sörgiti sõitu, et ikka ennem ja ennem saaks.

Hiljuti halvasti kruusatud tee ja teele jäetud peened kivikesed kõlksusid vastu rattarehvi ja panid vankri kiikuma. Vanker hõljus nagu lainetel ja varsti oli Mari merehaige. Juhan kohkus alguses ära, kui nägi, mis perenaist tabas, aga kui see tasasemal teel jälle järele andis, kogus peremees julgust ja usku, et terve koormaga ikka koju jõuab.

Kodus jooksis Leeni külasttulijaile väravaid avama.

Vana mära astus sammu õue. Leeni naeratas, Juhan peatas rehealuse värava ees.

„Kus Miina on? Tulge natuke nõusse."

„Oh, ega see asi nii halb olegi. Ta ise hakkas teel hobusega ajama."

Nüüd alles märkas Leeni, kui perenaisele appi tahtis minna, missugune perenaise poolne vankri tiib oli.

Mari astus Juhani najale toetades vankrist maha ja läks oma jalaga tuppa. Leeni võttis perenaise rätiku, viis kambrisse järele.

Hobune õues jäeti poiste päästa ja Leeni saadeti ka kambrist minema. Peremees jäi ise perenaisega üksinda kambrisse. Juhan tahtis küll Kustat teise hobusega kohe Härmatsi emale järele saata, aga Mari ei lasknud.

„Heida siis voodisse! Küll tüdrukud saavad väljas isegi toime," nõudis Juhan, ega läinud enne jalaga kuskile, kui ta käsk täideti.

5.

Õues ootasid peremeest sajad sekeldused ja sõdimised. Homme hommikul algab vedu: vankrid tarvis jutti seada, et nendega hommikul jan-

damist ei oleks. Hobused tarvis ööseks koju tuua. Mis sõnnikuvedaja oleks noore vesise ristiku peal tukkuv hobune, kui iva ega head vana ristikut või aruheina pole saanud.

Juhan pani Aadu vankreid määrima ja Kusta redeleid ning põhilaudu korraldama. Ise käis ta aga sahvri, aida ja talli vahet. Alt kodu poolt tuli Miina vahutavate piimanõudega ja Leeni ning Maali rähklesid loomadega, ning seadsid aialaideid.

Pühapäeva õhtu on kiirem tulema kui laupäeva või mõne teise päeva õhtu. Olid kõik õhtuse korra kätte saanud, läksid igaüks oma poole. Miina astus õue, tõmbas enda järele esise ukse kinni ning hakkas siis aida poole tütarlastele järele minema.

Maraniku õu jäi vait. Määritud vankrid, põõnutatud põhilaudadega ja redelid peal veel puhtad, nii et kas sõida või kirikusse, ootasid õues tööd. Ning lõõmav valgus seal kaugel taeva serval kiskus ikka ida ja ida poole. Puhkuse aega oli ainult üks öökene, veel üks lühikene öökene, siis algas jälle töö, raske ja higine töö. Seal teiselpool mäge ta ootaski juba ja oleks nagu kaela sirutanud, et vaadata, kas juba tullakse.

Kui Juhan ärkas, rägises vana roostetanud ratastega seinakell ja lõi parajasti kaks. Peremees kahmas mis kätte sai, tõmbas õlale, lõi pähe, võttis aida võtme ja kadus õue. Varsti kriiksatas seal aida uks, kääksatas talli uks ja teramatid sahisesid künasse vanale Miirale, ruunale ja täkule.

Juhan ise jäi rokatünni najale talli najatama ja kuulama, kuidas hobused kuivi ilusaid kaeru, mida iga mees maha külvatagi ei saa, purustasid. Kui kena muusika on põllumehe kõrvale hobuste äge hammustamine tallis küna juures! Kui Ju-

hani käest oleks küsitud, siis ei oleks ta vist kohe isegi teadnud ütelda, kumba ta parema meelega oleks kuulanud — kas metsas põõsas ööbikut või tallis hobuste söömist. Seal kurdab see oma valu ja kaebab seda tervele ilmale, siin koguvad need jõudu, mida viivad põllule, et see paremaks saaks ja oma tallajat paremini kannaks.

Keegi vilistas õues nagu karjapoisike. Juhan ärkas mõtetest. Hobustel olid kaerad söödud. Õu ja tall olid juba täis valgust, mis selle eel käib, kes seal üleval ikka hommikust õhtuni nagu luuri veab. Peremees astus õue. Vahtra oksal istus kuldnokk ja vilistas jälle.

Juhan viis kaeranõu aita, keeras ust ja hüüdis lakast ja aidast inimesi.

„Kusta! Poisid, tulge ära! Kusti tule sina ka!"

Keegi vastas midagi ülevalt. Heinad sahisesid lakas.

„Miina! Tüdrukud, tulge ära! Karjalaps, tule sina ka!"

Keegi vastas aidast niisama nagu lakastki.

Varsti avanes aida uks ja ülevalt hakkas keegi oma sääri lakast redelile ulatama. Inimesed on nagu masin: kui üks ratas juba liikuma hakkab, siis kisub nagu iseenesest kõik teised enesega kaasa. Seal ei küsi siis enam keegi, et kas tahad või ei, aga sa pead minema.

Peremees istus veel aida trepil ja lõpetas eile pooleli jäänud sigari suitsetamist. Keegi astus hark õlal väravast õue.

„No, küll sina oled ka varane! Juba platsis!"

Endrik naeratas.

„Ei ole midagi parata, peremees. Lutikad, vaenlased, ei anna rahu."

Miina astus aidast õue, tõstis käe silmade kohale, otsis päikest ja läks aida nurga taha. Päike

oli, ei tea kas mäe või metsa taga, aga mitte veel silmapiiril.

Kusta hõõrus käte vahel porist ja mullast kuivanud jalarätikuid ja mähkis jalgu. Tolm tõusis mähkijale ninna. Kusta aevastas.

„Täkk visake siis raudtelgedega vankri ette!"

Muud meestele ei öeldudki. Muud teadsid nad isegi, mis teha tuli.

Ise hakkas peremees siis toa poole minema, et näha, kuidas kambris lood.

Mari oli juba voodist väljas, kui Juhan sisse astus.

„Sa juba üleval?"

„Mis sa mõtlesid siis?"

„Ise olid eile — — —?"

Mari naeratas ja hõõrus silmi. Esimene kiir kargast aknast sisse. See, keda need seal aida juures otsisid ja ootasid, oli ka platsis.

„Kuuled, ma tahtsin sulle midagi ütelda."

Juhan lükkas tagakambri ukse kinni ja vaotas riivi uksele ette. Ta tahtis Marile midagi ütelda."

„Kuuled, ma jätan sulle Miina ka abiks. Sa üksinda ei jõua vahest siin valmis saada."

Mari jäi mõttesse. Ei jõua valmis saada. Miks siis nüüd enam ei jõua, kui ennem alati on üksinda läbi tulnud. Terve aasta, mil ta Maranikul majapidamist on juhtinud, ei ole kunagi ühtegi abi sellepärast kodu jäetud, et ta üksinda toime ei saa. Kui laupäeva õhtu eel Juhan mõnikord tüdruku ennem väljalt või heinamaalt nii natukeseks koju saatis, siis oli seda juba isegi küllalt. On ta siis sellest eilsest käigust nii nõrgaks jäänud, et Juhan juba esmaspäeva hommikul tahab tüdrukut koju jätta. Ei. Maraniku noorik ei tarvita veel ühtki abi. Maraniku noorik tuleb ise kõigega välja.

„Aga kui sa — — —?“

„Siis kukun kuhugi maha ja asi sellega.“

Juhani hääl värises. Siis nii — Mispärast siis nii? Mis on Juhan talle teinud, et ta Juhani abi vastu ei võta. Et ta nii vara hommikul ta kõrvalt ära kadus ja nii hilja tagasi tuli, oli see siis ülekohus? Et Juhan mõnikord, kui ta jälle nii hommikul käis aidas ja tallis, tagasi tulles talle naljatades veel voodisolekut ette heitis, oli see siis süüd? Ei. Juhan ei olnud talle midagi kurjaga ütelnud. Ei. Või kartis ta inimesi ja ilma, et ütlevad: näe, ei jõua enam, näe, Maraniku noorik hakkab jääma. Kes näeb nooriku südamesse? Kas ulatavad Juhanigi silmad sinna? Ei tea. Niisugune aeg ja niisugune õhk. Kõik püüavad ta'ga ümber käia nagu inimesega, nagu perenaisega, aga kas kannatab ta veel seda koormat välja, seda kodust talitust, kui ta juba isegi koormatud on.

Juhan seisis ta kõrval nagu esimese lõikuse ajal väljal, esimese rukkihaki kõrval, kus painduvate kõrte otsas tungil täis teri, pead mööda hakkjalga alla ripnevad ja peremehele uudselõikust teradena pakuvad. Kõik on üks ja seesama nii seal kui siin, ainult üks vahe on veel siiski. Seal silitad sa neid päid, süda täis tänutundeid, — nad on sul niisama kui käes; neid ei lõhu enam ükski torm ega rahe. Aga siin seisad sa ja hoiad seda omal käel, aga ta ei ole veel sul käes, siin võib veel iga silmapilk rahepilv taevapiirile kerkida ja sulle sest ehitusest ainult varemed järele jätta. Varisemine ei ole veel mööda; ei tea veel midagi, kuidas ta läheb.

Aasta tagasi oli ta veel oras, õrna punase harjaga, alles maa seest tulnud. Siis käis ta sageli Juhanile kaebamas, et ilma Härmatsita on nii igav, et ei näe ema ega neid vanu paiku, kus kiigelt kukkus. Aga aasta jooksul kasvas ta ikka

kõvemaks ja kõvemaks ning harjus kõigega ära. Talvel oli ta juba hoopis teistsugune kui suvel. Kõik kuulsid, mis ta kõneles. Koerad ja kassid hoidsid teda taga. Kevade tulekuga tuli ka noor oraseke lume alt välja ja hakkas kõikide silmanähes võrsuma ja sirguma. Igal pool tuli ta ilma tüdrukuteta läbi ja tüdrukud käisid siis tööl, seal, kuhu peremees neid saatis.

Juhan lükkas uksel riivi eest ära, astus ette. Mari otsis käsirätikut. Juhan oli niisugune ja rääkis niisugust juttu. Looda Jumala peale, küll ta aitab siis kõigest üle ja juhib kõik mööda. Midagi oleks ka nagu tal enesel üle palge veerenud ja Marile käe peale kukkunud.

Aga kuhu ta kadus siis? Mari tahtis talle veel uksele järele joosta, tahtis minna teda saatma, aga ei saanud, — käsirätt oli kätte jäänud — teised näevad, saavad aru. Ta oleks tahtnud Juhanit veel tagasi kutsuda, oleks veel ta käest midagi küsinud, aga ei näinud enam kuhu ta kadus.

Juhanit ei olnud enam; ta astus kambrisse tagasi. Päike kiirgas nii eredalt, et tagakamber oli täis heledat valgust, aga ta oli siiski nii pime, et noorik käsikaudu pidi kobama, kuhu käsirätti riputada. Ikka enam ja enam hakkas ta Juhani sõnu eneses kordama ja mõtlema nende mõtet. — Looda Jumala peale, küll siis läheb kõik ilusasti mööda. — Juhanil omal oli siis ka käsirätiku ots pihus.

Kas niiviisi hakkavad siis terad varisema? Kas siis oma jõuga nendest enam jagu ei saa? Kas see viimane osa sellest asjast pidi tõesti nii hirmus olema? Aga ometi on kõik naised talle niisama samm-sammult ligemale astunud ja tast üle saanud, mispärast ei pea siis noorik sest üle saama?

Noorik seisatas keset tuba, ohkas ja riputas käsirätiku nagi otsa. Tarvis oli minna.

Toimetused ootasid. Majast kostis Maali koera kutsumine. Karjased ootasid hommikulist. Tüdrukud olid karjaaiast piimaga tulekul. Keegi naisterahvas astus ettekambrisse, kõneles tütarlapsega. Endriku naine tuli mehele tagant järele, appi sõnnikut laotama.

„Tere hommikust, perenaine! Ega sina ka mitte üks Jumala õhk ei läbe hinge haarata, et laseks ka tüdrukutel või teistel olla või teha. Tule kuna sa tuled, ikka on ta ees ja taga."

Perenaine võttis tervituse vastu, palus Madlit ka karjaste seltsi hommikulisele. Madli istus.

„Mina tulin jah vaatama. Mõtlesin, et niisugusel ajal ehk perenaisele ka kodu abi tarvis, või lähen väljale laotama, või ükskõik mis saab."

6.

„Masin" õues oli juba käimas, kui peremees õue astus. Vana Miina seisis koormaga lauda ukse ees ja ootas peremeest väljale viima. Täkk näris lehmade poluti nurga külge seotult suuraudu, vanker taga veel tühi ja puhas, ootas lauta viimist. Ruun seisis laudas, mokk ripakil, pahemale tagumisele jalale toetunult, kuulas kuidas mehed koormat heitsid.

Mehed eilne päev puhanud, käed veel villi tõstmata, võtsid hargiga nagu kahvliga, viskasid koormasse ja lõid, kui koorem täis, koorma harja kinni. See oli siis jälle täis ja võis minna. Kusta või Aadu või Endrik, kelle hobune aga ees oli, võttis ohjad ja koorem vajus õue. Värskelt pealt võetud kinnitallatud sõnnikule jäid järele kaks vankrirehvi jälge nagu roobast.

Toast tulles tõmbas Juhan värava eest, kus

labidad ja raudkangid seisid, sõnnikukiskumise konksu õlale, lõi selle lauda ukse ees seisvale koormale külje sisse, võttis ohjad ja esimene koorem astus väravast välja. Põuast põletatud kesaväli muheles. Kui igav oli eilne päev küpsetava päikese käes, mitte lindu ega looma ei olnud liikumas näha. Nüüd tuleb peremees jälle tagasi ta palet katma ja sealt ülevalt selle lõpmatu lõõmava kuumuse käest pöörama.

Koorem seisatas taga väljaserval, kust järjekorraga peale ja kodu poole tulema hakati. Juhan kergitas nagu tervituseks kübarat, sülitas pihku ja lõi sõrmed raudpulkadena ümber konksu varre. Koorem pudises. Hunnik kukkus hunniku järele ja seal all väljaserval oli esimene maas.

Värisedes veeres vanker niiskel põhilaual püstiseisva valgeis linastes pükstes peremehega üle kesa kodu poole ja kuulutas Maraniku sõnnikuveo, kõige raskema töö, algust, metsale, soole, Põnamäele ja kõigele külale.

Peremees käis teisel koormal ka veel kodus vastas, siis kruviti masinale rattaid juurde ja töö seati teist moodi käima. Miina hakkas kodust koormaid peremehele vastu kärutama ja Leeni vana Madliga saadeti laotama. Töö tahab teha. Aeg jookseb niisama jumalamuidu. Peab rühkima. Perenaine saab isegi kodus valmis.

Nii töötati, veeti ja laotati hommikust keskhommikuni ja keskhommikust lõunani. Ja igalpool, olgu laudas või väljal, oli inimestel, kui suukene lahti läks, paremaks jutuks see, kuidas Maraniku noorik kord külje keerab. Igaüks arutas asja oma moodi ja tegi otsuse nagu ta õige tundis.

Peale keskhommiku, kui kari koju tuli, saadeti Kusti koormaid peremehele vastu ajama ja Miina läks teiste naistega väljale laotama. Mis juttu sõnnikulaotajad enne Miinat seal rääkisid,

ei tea, aga pärast Miina juurdetulekut, ei osanud Leeni vana Madli käest nagu muud enam küsidagi kui seda, mis meheleminekuga ja pudenemisega seotud olid.

„Mis siis mees teeb?“ huvitas Leenit enam kui kunagi ennem.

„Mis ta teeb? — Midagi ei tee. — Mis tal seal teha ongi,“ vastas vana Madli.

„Kas vaatama ka läheb?“

Madlil oli selle peale nagu halb vastata. — Hakka nüüd kohe kõigi juuresolekul kõike välja puistama. Aga naised on ju niisugused, et kui korra hakkavad, siis ikka põhjani läbi.

Miina kuulas ja kuulas. — Aga kaua sa siis ikka kuulad? Kord saab kuulamisest ka isu täis.

„Mis sa lapsukene nõuad niisuguseid asju. Mine mehele, küll siis näed, kui hea on.“

Muidugi nii. Kui Endrikut nimetatakse, siis puutub see ka ju Miinasse. Kord pidid ju kirikust tulema — Endrik ja Miina, aga Miina ise oma turtsaka tooniga pani selle soola. Nüüd, kui keegi Endrikust sõnake peaks kõnelema, siis on Miinal kui tuli takus.

Leeni kannatas kuni tuulehoog üle läks, hakkas siis teisest äärest jälle peale.

„Kui kaugele meie noorik veel peaks minema?“

Küsiti jälle Madli käest. Ja vastama pidi ka Madli.

Aga Madli jäi alguses ootavale seisukohale, et näha, mis näo jälle Miina teeb. Nii kuidas ta Endrikuga nüüd Maranikule appi sõnnikut vedama ja laotama oli kukkunud, pidi ta sellega rahul olema. Ta teadis ise ka enne tulekut küll, missugused sõbrad kunagi Endrik ja Miina olnud, ja mis Miina hingekeses veel nii kaua seda tuld alles hoidis. — Ja, aga ega siis nooriku asjad enam

Endrikusse puutu. „Kes seda noorikut nüüd nii näinud on, või teab kohe mis ta on või ei ole."

„Sa hommikul ju nägid."

„Hommikul küll, aga keskhommikul ei olnud teist kuskil liikvel."

Peremees tuli tühja vankriga koormale vastu, sõitis laotajatest mööda. Laotajad viskasid, ei läbenud higigi pühkida.

„Vaadake, lapsed, et nüüd tükki ei jäta."

Peremees nõudis ikka, et sõnnik olgu laotatud nagu läbi sõela aetud.

„Ega ta kaua vahest enam vastu löö," mõtles Leeni, tõstis pead ja seadis rätikut, kui peremees koormaga jälle kaugemale oli läinud.

„Ma arvan ka, et kui ta tuleb, siis tuleb ta äkki," kinnitas Madli sedasama tehes mis Leeni.

Miina kuulas.

„Siis on Miina perenaine," sähvas, nagu vallatades Leeni alt rätiku Madli ja Miina peale silma visates, mis pidi ühtlasi küsimine, tõendus ja kahtlus olema.

Mõnikord naised ja lapsed räägivad niiviisi — teevad ja söövad korraga, nii et järele ei jää midagi.

Juhan lõpetas seal otsas rea ja tuli siis tühja vankriga sõites üle välja kodu poole. Naised vaikisid. Naiste selja taga vahetas Kusti ohjad, võttis peremehe käest tühja hobuse omale vastu, kekkas vankrisse ja sõitis mürinal kodu poole. Lauda ukse ees peatas poisike hobust, andis selle meestele üle ja hakkas koormaga jälle värava poole minema.

Mehed tõmbasid hobuse lauta, sülitasid pihku, võtsid siis nagu kahvliga ja viskasid, et vankri redelid värisesid. Õues seisis päike kõrgemal, kuhu ta üldse omas elus veel ronida oskab, ja kõrvetas siis käredamini, mis ta veel iialgi jõuab.

Laudas oli aga sõnnik juba nii madalale tõstetud, et hobuse look ega mehe käsi enam laele ega talale ligigi ei ulatanud. Alusmüürid, mis üle poole juba sõnniku seest väljas, hõõgasid külma ja jahutasid keetva õhu nii leigeks ja pehmeks, et seda isegi vaikse metsaaluse leitsakuga kuidagi ei oleks tahtnud vahetada. Sellest siis see tuligi, et mehed palja peaga, särgid rindade eest lahti, tõstsid sõnnikut kui heinu ja lõid koormaid nagu käkke ning saatsid neid väljale.

Töömehel on teinekord ka kõige raskemal tööl ja kõige kibedamal silmapilgul oma terakene nalja sees, millega unustatakse vaeva ja kannatust ning mille abil üle astutakse soonatusest, mis muidu silmale nii lai näitab.

Hargivarred raksusid, aga sellest ei küsitud. Kõik kolm meest lõid nõu ühte ja ajasid sitket lambasõnnikut nagu nahast kokku keeratud rulli vankrisse, mida väljal ükski konks ega käsi pidanud muidu laotama, kui vankrit küljeli ei aetud. Sellega taheti peremehe jõudu proovida, kes alati juba enne kui koorem veel peale sai, hobuse lauda ukse ette saatis.

Niiviisi murdes hakkas lauda põhi taga nurgast hargiga lüües juba rägisema. Kivid ja kruus ei võinud enam kaugel olla. Lauda põhi ja perenaine käisid meeste peast läbi. Hobused juhiti kõik sinna nurka, kust see nii oodatav põhi tõotusi andis ja mõne koorma järele naerataski ta meestele vastu.

„Võit on meie!“ hõiskas Aadu koorma harja kinni lüües.

„Meie, meie,“ kiitis Endrik ohje võttes.

See murepilveke oli meestel nüüd sedapuhku mööda, aga uus hõljus jälle väljavaate silmapiirile. — Kus peaks nüüd perenaine olema, kui teda

ei näe. Saaks ta ka seda näha, mis laudas on, enne kui viimaks veel ei tea kuhu jääb.

Esise ukse link lõksatas. Meeste südamed hakkasid haamerdama. — Ometi kord. — Õue astus karjalaps Maali, võttis aia otsast lüpsiku ja hakkas üle õue karjaaia poole astuma. Tühi kõik. — Kedagi ei olnud. — Viimaks on niikaugel, et jääbki tulemata.

Sealsamas ilmus esisest perenaine, lüpsik käes, hakkas tütarlapsele järele tõttama.

„Aadu, vaat's tuleb!"

„Endrik, ütle sina!"

„Lase Kusta ütleb!"

‚Endrik võib ka... Ta nagu naisemees juba, teab mis võib."

Olgu — mõtles Endrik, võttis piibunosu suust, sülitas, köhatas ja astus lauda lävele.

„Perenaine, tule meile natuke nõuks. — Vasikas, kurjategijas, tuli välja."

Noorik jäi silmapilguks seisatama, nagu mõtlema. — Jah, see vasikas jäi oma aedikuga sinna nendele ilmaaegu ette. Juhan pidi juba teda ennem sealt ära toimetama.

„Ega teda enam sinna jätta maksa. Ta tuleks sealt ära rehe alla viia," seletas perenaine eemalt ja hakkas meestele appi minema.

Mehed muhelesid ja hoidsid ukse kõrvale.

„Kus see mu muunik siis jookseb?" küsis Mari lauda uksele seisma ja vaatama jäädes. Ta ei märganud meeste tükkidest veel midagi.

„Siin, perenaine, näed, siit on väljas," näitas vana Endrik ja lõi hargiga lauda nurgas paljasse põrandasse.

Perenaine läks kõrvuni punaseks ja naeratas.

„Ah teie küll. Mina mõtlesin, et see sealt aedikust välja on hüpanud, aga nemad ikka tükkidega."

„Näed, ära sai," rõõmustas Aadu.

„Ära, ära," kiitis Endrik.

„Eks näe, kas lõunaajal nüüd tuleb," arvas Aadu.

„Eks näe," kinnitas Endrik.

Kusta tõstis ja nohises. Kõik mehed tõstsid ja viskasid. — Meestel oli nii tunduvalt kohe jõudu juures, nagu oleks nad lonksukese kuskilt muinasjutulisest ämbrist rüübanud, või oleks nad käed kuhugi rammuastjasse pistnud. Hobused jooksid, vankrid mürisesid ja aeg kadus.

Siis ilmus lauda uksele uus perenaine, kes Maraniku noorikut oma kõne toonis kui ka vähemas kui liigutuses järele püüdis aimata. Aadu võttis ta aga juba enne kui see suud sai avada, oma küsimustega vastu, ega läbenenud väikese perenaise soove kuuldagi.

„Mis siis Maali räägib?"

„Perenaine käskis hobused lahti võtta."

„Soo, — või perenaine käskis."

„Jah!"

„Kas perenaine siis ise ei võinud ütlema tulla, et sind saatis."

„Ei."

„Mispärast siis nii?"

„Te olete halvad mehed — petsite perenaist."

„Ja kas siis sina oled perenaise akutant?" *)

„Jah!"

„Mis ta sulle selle eest siis palka maksab?"

„Tehke ruttu — ei ole aega."

Akutant kadus.

---

*) Akutant — rahvakeeles adjutant.

„Vaata, Aadu, ja pea meeles — sest saab teine Maraniku noorik,“ tähendas Endrik ja sülitas pihku.

Mehed tõstsid veel, lõid koorma harja kinni ja hobused võeti lahti.

7.

Vana Miira, ruun ja täkk viidi talli ja mehed kutsuti tuppa. Perenaine tuli tagast kambrist pudeli ja klaasiga, kallas välja ja pakkus meestele.

„Võtke alust, siis on parem isu!“

Kui kord läbi oli, pakuti meestele teise jala jaoks veel. Endrik kiitis, võttis ja tahtis perenaisega kokku juua, aga perenaine ei joonud.

„Mispärast siis perenaine ise ei võta?“

„Nõrk naine ei tohi meestega kokku juua. Mehed on tugevad ja meeste jook on ka nii kõva.“

Endrik viskas ise ja pigistas silmi.

Maali vaatas ja naeratas. Kui temale peaks pakutama, ta ei võtaks ka.

Peale söögi läks Kusti kambrist õue minema, aga vööruses sai ta toobi täie vett Maali käest kaela.

„Et koorma kõrvale magama ei jää,“ naeris tütarlaps ja jooksis tuppa.

Aadu kargas lauast kohe Kustile appi, et ühisel nõul veeviskajale kätte tasuda. Seda ei kannatanud aga vanemad tüdrukud välja, ning jooksid siis omakorda Maalit päästma.

Lahinguväli laienes. Kui mehed kimpu jäid, tuli meeste väge juurde, kui naised kimpu jäid, tuli naiste väge juurde. Viimane, kes lisaväge tõi, oli vana Endrik.

Ta tuli ja kuulutas sõda kohe Miinale. Esimene nõue, mis ette pandi oli, et lahkugu Miina

lahinguväljalt, vastasel korral viiakse ta kaevule, või kaugemale kui kaevule.

Miina aga ei mõtelnudki alla anda, vaid pidas paremaks ennast põgenemisega päästa ja põgenedes, kui võimalik, vastasele veel vastugi panna.

Põgenemine algas, naised ees, mehed järele mäest õuest alla koja juurde, kus rohkem vett teati käepärast olevat, nii, et kõigile jätkuks. Kavatsus aga ei läinud täide, — vett ei olnud enam mujal kui ainult kaevus ja kaevust kiskumiseks ei olnud enam kellelgi aega.

Miina tahtis alt väravast välja põgeneda, et ümber aia üle odrapõllu ja läbi ristikheina mäele jälle tagasi jõuda, aga kukkus Endrikust tagaaetuna jalgteele, mis väljaalust heinamaad mööda allikale ja linaligudele viis ning sai kohe allika kohal tabatud.

„Nüüd pole muud kui allikale."

Miina hakkas paluma.

„Siis linalikku...?"

Miina hakkas hirmutama, et naine näeb.

„Mis, kurat, nähku kui tahab."

Linaleos vesi vahutas ja poripöörded ning mullid tõusid veepinnale.

„Maalike, tule appi!"

„Tütarlapse konn, mis sa kähvid."

„Kalla, kalla! — Kalla nii palju kui jõuad!"

Maali, väikene kapakene käes, oli Miinale järele joosnud ning ammutas leotusest Endrikule vett nagu oinale kaela.

„Seisa, konn! — Või ma toon sinu ka sisse."

Tütarlaps kargas leotusest paar sammu eemale.

„Pai Endrik, nüüd saab küll, lase nüüd lahti!"

„Kas teinekord veel lähed appi?"

„Ei enam!"

Sõnnikuvedajad ronisid linaleost välja ja hakkasid kodu poole astuma. — Miina ees, juuksed lahti ja märjad, Endrik järel, piip kadunud, ja Maali kõige taga, kapakene näpu vahel.

Kui nad väravast õue astusid, tulid Aadu ja Leeni kojast, kuivemad ja puhtamad kui leotuses käijad.

Söögiaeg ei olnud veel otsas. Kusta, Endriku Madli ja Kusti puhkasid aias vahtra varjus. Kastjad, kes läbimärjad ja kes veel poolkuivad olid, läksid ka aeda ja heitsid nii varju või päikese kätte, nagu keegi soovis.

Alguses, kui nende märu ja mäsu algas, olid perenaine ja peremees ka uksel, vaatasid, naersid teiste nalja, aga kui sõit juba mäe taha ligudeni ulatas, kadus peremees ukselt, läks taha ja viskas voodisse selga sirutama. Perenaine oli veel noorik, käis ees läbi esise kambri ja sahvri vahet, ja kui kõik korras oli, läks istus ka Juhani kõrvale sängi äärele.

Seal istuti ja lamati, kuulati kella tiksumist ja räägiti jälle. Kärbsed sumisesid kuivanud laupäevastes kaskedes ja aeg lendas ühes sumisevate kärbestega, ja tõttas tiksuva kellaga. Juba oligi ta nõnda kaugel, et tarvis oli tõusta, neid kutsuda ja hobuseid rakendada.

Töö jagati jälle ümber ja masin hakkas jälle liikuma. Karjased läksid karja ja Miina jäi koormaid väljale vedama. Leeni ja vana Madli läksid laotama, ja mehed lauta tõstma. Mis seal siis on — perenaine ajab ehk õhtupoole ka veel läbi.

Mehed saatsid koorma laudast välja ning seisatasid hargivarre najale laskunult lauda lävel ja ootasid järgmist vankrit. Noorik läks üle õue alla koja poole.

„Jookseb veel nagu tütarlaps," rääkis Endrik.

„Jah!" kinnitas Kusta.

„See lööb veel jaanipäevani selja taha... Ei see niipea tule," arvas Endrik.

„Jah!" kinnitas jälle Kusta.

Uus hobune sõitis kolinaga üle õue lauda ukse ette. Mehed seisatasid kõrvale. Miina laskis hobuse lauta, seistes vankris nagu post.

Koja korstnast keerutas suitsu nagu kotist. Perenaine toppis hagu katla alla. Isunenud tulekeeled libisesid hagudes nagu orava sabad. Katlast tõusis kaane vahelt auru ja tossu.

Äkki läks koda pimedaks. Päike kadus ära, nooriku kehast käis võpatus läbi, mis ta hinge ääretu hirmu ja ahastusega täitis. Oleks nagu mingisugune hiiglajõud tervet ta jalgealust koos kõige koja, katla, tule, veega, õues kaevu ja kõigega, mis perenaisel sel silmapilgul silma puutus, liigutanud.

Karjakoda oleks siis koht, kus Härmatsi peretütart, kes omal ajal üle kihelkonna tark ja kuulus oli, tabatakse. Üksinda, nagu ta ikka on olnud, ilma abita, peab ta teda vastu võtma. — Oh Jumal! — Kes viiks ometi Juhanile sõna, et temagi teaks. Oh Jumal! — Oh ema! Kes oleks, kes aitaks!

Kui esimene rahehoog vähemale jääb, püüab ta oma jõuga kojast õue astuda ja, kas või tugede najal, koja juurest mäele pääseda. — See oli ta viimane ja ainsam soov, niisugusel tunnil, kus ta ülesande lahendamisele astuks, mis küll kõigile naistele peale pandud, aga millest siiski kõik ühesuguse vaevaga jagu ei saa.

Imelikul kombel ja arusaamatul viisil jõudis ta koja juurest üle õue mäele, ilma et ükski teda oleks näinud või tähele pannud. Keegi ei teadnudki, kus perenaine oli.

Õues müras vanker. Miina vahetas lauda ukse ees ohje. Koorem hakkas üle õue liikuma. Ho-

bune vedas, uued rangipalimed krudisesid. Vankritelje otsalt tilkus päikese käes vedelaks sulanud määret. Miina keerutas ohjapära nagu poiss.

Miinat hüüti esise ukselt, aga Miina ei kuulnud sõnagi. — Oh Jumal, Jumal! —

Õues müras vanker jälle uuesti. Jällegi ilmus ta esise uksele.

„Miina! — Miina! — Lase ometi peremehel koju tulla."

Miina peatus. Hobune seisatus. Õu kuulatas.

Vana Endrik seadis laudas vankrit.

„Peremees tuleb, poisid. — Juba käsk läks."

8.

Õu mürises jälle. Juhan peatas juba toa nurga juures hobust, viskas ohjad vankrile, saatis hobuse omapead lauda poole ja jooksis ise kambrisse. Vaevalt sai hobune lauda ukse ette, kui peremees tal juba järel oli.

„Sõnnikuvedu jääb katki. Perenaine on haige. Kusta, sina viska täkk sõiduvankri ette ja sõida tohtrile! Aadu, sa tõmba vana märaga Härmatsile, too ema siia! — Laske aga kibedasti!"

Tööl, tõstmisel ja vedamisel oli hoog otsas. Masin oli nagu jätkudest lahti löödud. Vana Endrik viis ruunaga veel paar koormat väljale, kiskus seal maha ja sõitis jälle koju.

Väli oli inimestest lage. Naispere oli kõik kodus jooksmas. Kui Endrik vankriga üle õue sõitis, oli õu nagu tumm. Vanker võis mürada niipalju kui tahtis, aga õuest ei kostnud vähematki kaja.

See seal üleval, kes enne nii oli kõrvetanud, hakkas oma palet varjama ja kadus siis nagu sapi sisse. Viimaks ujus ta seal veel nagu nõgistunud

ja kadus siis metsalatvade taha. Siis tormas sealt mäelt väravast igaõhtune kära tolmupilvega, nõudis perenaist ja tungis tüdrukute kallale, ega annud enne kellelegi rahu, kui Leeni ja Miina nad ära toimetasid.

Maraniku õu jäi vaikseks. Aias mäletses mullikas, kelluke kõlises kaelas. Laudas körisesid sead, kui mõni neist liigutas pesakonnas, ja vaikisid jälle, kui see rahu jäi.

Teises laudas mägises talleke, kui unes juhtus nägema, et emast maha oli jäänud, ning jäi jälle kohe rahu, kui leidis, et ema käes oli.

Õues aianurgas valvas vana vaher nagu maja kaitsevaim selle järele, mis kambris tehti ning keda oodati. Ja vahtra otsas kuldnoka karbikeses piuksusid linnupojad.

Öö laotas oma tumedaid tiibu üle talu ja õue ja lehk, mis päevasest higistamisest järele jäänud, hõljus õhus teekäijale juba paari versta taha ninna.

Inimesed toas valvasid ja ootasid, aga need, kelle abi oodati, tulid nii aegamööda, nii päratu aegamööda.

All koplis kurtis ööbik ja ristikheinas laulis rääk. Heinamaa, kus enne Endrik ja Miina allikale jooksid, oli nagu pilvedesse peidetud.

Teelt kostis vankri võrin. Leeni jooksis väravaid avama. Kusta sõitis ees, täkk halliks aetud. Aadu tuli emaga taga. Maanteelt ära keerates oli Kusta nendele järele sõitnud ja mööda tõmmanud.

Peremees astus õue külalistele vastu.

Ema jooksis kohe kambrisse. Esimese vankri peal võõras jäi alguses veel istuma.

„Noh, kuidas tõbisega on? On mööda juba või?“

„Ei ole tohtrihärra, halvasti on.“

„Siis lähme vaatama.“

Sõbraliku ilmega hall vanaldane härra astus Juhani järel kambrisse, võttis tolmunud ülikuue, andis Juhani kätte, seadis end ametiriidesse ja astus nii haigevoodi juurde.

Enne tegevusse asumist peatus ta vähe, küsis haige käest üht ja teist ja hakkas siis korraldusi tegema. Juhan ja ema pandi ka ametisse. Haigevoodi kergitati endiselt kohalt teisiti, haige enese asegi seati ümber. Lahke härra, kes enne ukse ees Juhaniga nii sõbralikult rääkis, muutus tõsiseks ja kohati isegi karmiks. Keegi ei tohtinud talle sõnakestki vastu rääkida. Kõik pidi täpipealt nii täidetama, nagu ta nõudis.

Töö venis pikemale, kui alguses oli arvatud. Tõbine pani visamalt vastu kui usuti. Juba ilmusid haige voodisse kõiksugused nägematud abilised ja vaimud, keda ainult perenaine üksinda nägi. Ja neid oli nii palju seal, et Maraniku noorik üksinda veel põgenemisel abil ennast lootis päästa.

„Tehke aken lahti! Hoidke eest, ma hüppan kaevu! Laske läbi! —"

Aken oligi lahti. Kamber oli täis kanget kuuma ja pisut lämbunud õhku. Arst seisatas akna juures, vaatas, kuidas udu seal all heinamaa kohal heljus ja kuulis, kuidas rääk ristikus noort kapsast lõikas. — Seal all udupilvekese äärel istus noorik nagu tütarlaps, püüdis pilveäärelt mahakukkuvat nukku päästa. Tema, vana härra, kõndis seal all, haaras nukukese enne kui see kukkuda sai, kinni ja ulatas tütarlapsele ta jälle kätte. — Nii jah! — nüüd on ta käes. —

Arst astus jälle vaigevoodi juurde.

„Lugege ühest kümneni!"

Haige luges.

„Lugege kümnest alates — üheni!"

Haige luges.

Arst kannatas, vaatas tuiksoont ja mõtles.

„Lugege Meie Isa palve!"

Haige luges, aga jättis viimase lause — sest sinu päralt on riik — ütlemata.

Juhan ja ema lugesid oma ette, käed ristis, ka haigega ühes. — Nii hea on, kui ta'ga ühes palvetadagi saab. — Juhan ütles nooriku asemel aamen. Arst vaatas Juhanile otsa.

Öö oli juba üle kesköö. Idataevas lõi veretama. Kamber tõmbus nagu valgemaks.

„Jätke meid haigega üksi!"

Juhan jäi arstile silmi vahtima. — Mis see oli? Mis ta ütles? — Teda aeti ta oma naise juurest välja? Ei, see ei ole õige. Mõrtsukas! tahab vist haiget ära tapma hakata! — Ei! Juhan ei lähe oma naise juurest kuhugi! „Jätke meid haigega üksi! — Te näete küll, et siin vahtimine enam midagi ei maksa. Mis te ootate veel?"

Ema kukkus Mari voodi äärde põlvili.

„Tütreke, tütreke, mis nad sinuga nüüd küll ei tee. Oh Jumal, Jumal! Mispärast pead sa, lapsuke, küll niisugust valu kannatama? Oh Jumal küll!"

Juhan seisis ja vaatas. Kui ema üles tõusis ja ukse poole seisatas, laskis Juhan omakorda voodi ette põlvili.

„Jää siis jumalaga! vist ei näe me enam..."

Rohkem tal sõnu enam ei olnudki. Need, mis pidid veel tulema, jäid silmi pühkides kurku kinni.

Arst seisis akna ees, seljaga nende poole, et teiste nutt ja kaebed teda ei segaks. Alles siis, kui Juhan ja ema ette astusid, pööris ta ümber ja lükkas uksele riivi ette.

Alguses jäi taga kõik vait.

Miina ja Leeni tukkusid toas uksepiida najal. Tuluke hingitses katla all ja silmale märkamatu nõrk aur kees alles katlas kaane all.

Ema istus esise uksele, pea käte najale toetunult, pühkis põllenurga sisse silmi ja nina. — Kui palju kordi oli ta sellest kõrgest uksepakust üle astunud, aga nüüd sellest ei saa ka arsti abiga enam üle. Oo Jumal!

Tagakambri uks läks lahti. Arst astus ette.

„Kumba sa tahad — kas naist või last?"

Kumba? — Kas siis niikaugel juba? —

Juhanil jooksis nagu tinalaine üle kogu keha.

„Kas siis mõlemaid ei saa, tohtri-härra?"

„Ma ütlesin."

„Tohtri-härra, palun ikka mõlemaid?"

„Kuulsid küll, kuidas on."

„Oh Jumal, tohtri-härrakene, siis ikka — Mari."

Arst oli juba kadunud. Uks oli jälle riivis. Juhan tahtis talle järele joosta, aga maa hõljus, ei saanud. Ta kukkus istmele tagasi.

Juhan vaatas, pea käte najale toetatud, lahtisel aknal ja vaatas õue, kus kuldnokk juba vahtras oma karbikese ees varval istus ja vilistas. Aias kõlksus kelluke mullika kaelas, kui see pead liigutas, ja hobune puristas tallis. Seal üleval vahtras oli kuldnoka-paari pesakene, aga Juhani pesakene oli terve see elu siin...

Ja nüüd, kus aeg juba niikaugele on jõudmas, et tema ka võiks oma karbikese ees vilistada, kui Mari nendega seal sees on, tõuseb Maraniku kohale niisugune must pilv, et Juhan enam jala ette ei näe.

Taga kostsid üksikud tohtri sõnad.

Mari heal. Ta hüüdis niisuguse valju heleda läbilõikava häälega, mida Juhan polnud veel kuulnud.

Tukkuma jäänud tüdrukud kargasid püsti. Ema hakkas hädaldama ja palvetama. Juhan tahtis tõusta, aga ei saanud. Silmade ees oli kõik

pime. Siis tahtis ta hüüda, tahtis karjuda, et Mari jäägu, aga suu oli kuiv, häält ei tulnud. Siis jäi tagakambris kõik vait.

Ei tea, mis see oli. — Kas tohter viimaks... Juhani peas hakkasid rasked mõtted käima. Ta seadis ennast iga sõnumi ja juhtumise vastu valmis, nii raske kui see ka ei olnud.

Vaheuks avanes.

„Peremees, tule võta troonipärija vastu!"

Juhan tahtis tõusta, aga ei jaksanud.

„Tule võta poeg vastu!"

„Mis? Kas elab või?"

„Jah, päris elus."

„Kas Mari ka või?"

„Jah, Mari ka."

„Mõlemad?"

„Mõlemad jah."

„Terved?"

„Nagu purikad!"

„Oh Jumal! ema, tohtri-härra!"

„Oh Jumal, tohtri-härra!..." kostis esisest.

Esimene päikese tera kargas tagast Juhanile läbi ukse silma. Pilv oli kadunud. Tuba oli täis heledat valgust.

„Mari, kus sa oled! — Mari!"

Amadea

1.

„Härra Aamos!"

Tuttav hääl. — Aamos peatus.

„No-noh! Kas te siis enam ei tunne? Kas tohin ka kätt pakkuda?"

Tervitaja pistis kindaga käe Aamose pihku, seda nii sõbralikult-sõbralikult pigistades.

Aamose seisukord oli raske. Ta ei oleks seda kätt siin tänaval rahvavoolu silma all mitte vastu võtnud, aga naine oli selle temale juba pihku sopsanud.

Aamose, Sadumaa koolihärra, peas oli kõik ringi. Kõigist naistest siin hilisel tänaval oli ta möödunud, kõik oli ta maha jätnud, — aga see andis käe pihku ja tervitas... See peatas teda...

„Amadea!" imestas Aamos jõuetult.

„Jah!" vastas naine, lastes lahti Aamose käe. Naise hääl sädeles veel endiselt hõbedat ja tuld. Ta kõrged kulmud kerkisid veel endiselt kenasti, kui ta Aamose silmadesse puuris.

„Teie!" otsis Aamos.

„Ikka sina," parandas naine. „Tundsite ikka ära?"

„Ikka tundsin."

„Oma endine õpilane, miks ei peaks tundma," täiendas Amadea mingi tagasihoidliku etteheitega.

Miks see toon nisukene oli, ei teadnud Ama-

dea isegi, — aga meeleolu kutsus, — ning koolmeister kannatas.

Kas oli see siis Aamose süü, et Amadea, koduses keeles Dea, tänavale on tulnud? — Ta oli tol ajal teinud kõik, et nendest noortest tütarlastest oleks inimesed kasvanud, aga ümbrus, ja Amadea loomus — rabe materjal. Ühed sõjamehed läksid ja teised tulid ning tulihing Amadeat tuulutati kõikidest osakene. Või oli see Aamose süü, et aastate rida tema ja Amadea vahel nii pikaks oli sirgunud. Jaan Aamos oleks kõik teinud, mis ta tegema oleks pidanud, aga Amadea ise hindas olukordi teisiti...

Ja milleks siis nüüd siin tänaval — temale niisuguses hääles ja toonis jagatakse.

„Üle hulga aja..." kogeles koolmeister ja otsis sõnu.

Hea meelega oleks ta jätnud selle naise ja läinud, aga ei saanud. See oli ju Amadea, ta endine Amadea.

„Üle hulga aja, jah — no siis ometi ka üks musu," naeris naine, tahtes näidata, et ennemini oleks Aamos ikka nii kõnelnud.

„Dea!" segas Aamos, ega annud naisterahvale seda enam jätkata. „Siin tänaval — kõik tuntud ja tundmatud käivad — näevad — kuulevad."

„Mis see siis mõni ime, härra Aamos. Vanad endised head tuttavad saavad üle hulga aja kokku, kes see tunneb või teab."

Aamosest läbistus mingi võbin.

„Säärasel puhul ei imestaks ma midagi, preili Dea, aga praegu ärge olge siiski nii südametu."

„Kuidas südametu?" päris naine. „Ma ei leia siin midagi südametut."

„Teie ärge hakake nüüd siin seda endist mulle nii hoolimatult kätte tasuma."

„Mida nimelt?"

„Seda endist Sadumaa aega ikka."

„Missugust endist? Ma ei mäleta midagi."

„Ikka seda, kui ma vahest...?"

„... nii palavalt..."

„Dea, ma palun — jätke!"

„No küll teie olete ka mees! Nüüd ei julge enam... aga kui kuumalt ja tuliselt te ennemini võisite..."

„Mäletate veel seda?" küsis Aamos ruttu vahele, et mitte Amadeal lasta kõike, mis meelde tuleb, välja lobiseda.

„Miks mitte? Väga selgesti!"

„Sellest juba hulk aastaid mööda," arvas Aamos, tundes jäätise korda enese ümber sulamas.

„Viis aastat!" leidis Amadea tooni langedes.

Mõlemad nagu otsisid aega, kuhu see nii kiiresti kadunud.

„Kas mitte rohkem?" arvas Aamos.

„Kui esimese klaveritunni mulle andsite — ei ole."

„Mis ühtlasi ka minu poolt teile viimane oli."

Amadea ärkas.

„Jätame selle. Rääkige parem midagi muud!"

„Mida nimelt?"

„Kuhu lähete praegu?"

Uus küsimus tõi kopsudesse uut õhku.

„Mõtlesin kontserdile minna."

„Ah seda suurt venelast — mis ta nüüd oli — Basarovi kuulama."

„Kavatsesin."

„Härra Aamos, olete täna rahamees?"

„Mis preilid siis mõtlevad?"

„Viige mind ka kontserdile!"

Piste.

Kui halastamatu võib ikka Amadea olla. Alles praegu kinnitas ta, et temal Aamosele midagi kätte tasuda pole, aga siinsamas tahab ühes kont-

serdile. Olgugi ta endine Aamose õpilane, siis temaga — avaliku naisega — ühes kontserdile minna, kus kõik teavad ja näevad. Ei. Seda mitte.

Aga siiski. — Amadea on ju ta endine õpilane. Amadead haavata ta ei suuda.

„Miks mitte, kui soovite," ütles Aamos ja mingi külm juga jooksis südamest mööda.

Amadea mõistis.

„Olgu. Ma ei hakkagi teid niipalju kiusama" seletas Amadea. „Parem ütelge mulle, kus teie linnas praegu korteris olete?"

Aamos nimetas võõrastemaja.

„Number?"

„2".

„2. Tean seda numbrit."

Amadea vaatas korraks kahele poole piki tänavat ja kehitas õlgu.

Puud ja põõsad aedades härmaehtes. Õhtu nii jumalikkena. Voorimehed istuvad peatuspaigal pukis. Hobused konutavad ja kuulavad tänavalkäijate juttu. Inimesi voorib üksteisele vastu ja mööda. Püütakse armastust ja ostetakse. Aamos seisis laternapostina Amadea vastu, käed sügavas kasuka taskus.

Kaks naist läksid mööda suitsud suus.

„Mis sa endast nii palju pakud?" räuskas üks. Teine naeris irvitavalt.

„Kas tohin pärast sinna tulla?"

„Olge nii lahked!" lubas Aamos, aga vastu tahtmist.

„Härra Aamos!"

„Olge head!"

„Te laenake mulle mõni mark. Pärast tulen — tasun ära."

Kunagi ennem, olles õpilane, oli Amadea laenamas käinud, oli teine nädal maksnud. — Nüüd

tahab Amadea jälle laenata, aga kes teab, kas ta enam nii ruttu maksab.

Siiski...

„Kas te oma kavaleridelt siis ei saa?...“ naeris Aamos nagu jutu jätkuks.

Amadea muigatas ka.

„Mida te veel küsite? Näete isegi.“

Amadea oli kannatamatu. Silmad välkusid kord ühele, kord teisele poole piki tänavat.

Aamos mõistis.

„Teile ei või raha anda. Te kulutate raha ära.“

„Kulutamiseks raha ju ongi,“ muigles Amadea ja ootas, mil Aamos käe põue saadab.

Aamos peatus veel. — Päris hea, et ta teatrisse ei kipu.

„Mis te praegu rahaga teeksite, kui ma teile otsiksin?“

„Otsige, otsige — mis te sest enam niipalju küsite.“

Aamos otsis.

„Ärge nüüd niipalju andke. Ainult mõnikümmend marka — on küll.“

„Ehk saate sellega esialgu läbi.“

„Viissada marka. — Oi taevakene — sellest mereni. — Aitäh! Ma lähen seniks kohvikusse, teen omale klaas teed, kuni teie Basarovi naudite. Siis tulen ja olen kõik selle õhtu teile.“

Amadea ulatas Aamosele käe, tänas veel kord ja läks. Aamose süda nõksatas nagu väike tütarlaps tervitades põlvist. Kõik oli lagunemas, — kõikjal jääminek. Püsi polnud enam ei hinges ega mujal.

„Kaua kontsert peaks kestma?“

„Ei tea. Ehk tundi paar.“

„Mitte rohkem.“

„Ei usu.“

„Hüva! Siis paari tunni pärast jälle." Amadea andis veel kord käe, pigistas veel kord, laskis lahti ja läks.

Aamos oli üksinda. Ka tema läks, aga peatus pea, vaatas tagasi, et näha veel Amadea hoogu ja sammu. —

Uhke ja ilus oli Amadea. Niisama samm julge ja kerge nagu viis aastat tagasi. Kaks purikatena pildlevat paksu patsi mängisid seljal — punased tutid otsas.

Kõigist mööda. Keegi ei peatanud teda. Keegi ei tohigi teda peatada.

Kahe tunni tagant tuleb ta tagasi, siis on kõik selle õhtu Aamosele.

Aamos läks ja vaatas jälle üle õla. —

Inimesi läks ja tuli. Amadea oli sinna uppunud.

Aamos tõttas edasi.

Juba teater. Ukse ees kätt taskust võttes ja külmast käepidemest kinni haarates tundus nagu oleks Amadea soe käsi praegu ta pihust lahti läinud.

Kassa ees päratu pikk rodu rahvast. Aamos seisis sinna lõpu otsa. — Pääsetähed olid läinud. — Veel mõned üksikud hinnakamad olid saadaval.

Maa Sadumaa koolmeistri jalgade all küdenes kordkorralt ikka kuumemaks ja kuumemaks. — Ootamine näis otsatu.

Kes teab, kas Amadea on tee juba joonud...

Uksest tuldi ja mindi. Mitmed lahkusid reast. Aamos ei püsinud enam. Ta kadus järjest.

Sadumaa koolmeister hingas jälle õues uut karsket õhku. — Seal jättis ta maha inimesi ja tänavaid, aga Amadead polnud enam endises kohtamiskohas ega ümbruses.

2.

Aamos võttis tahtvlilt numbritoa võtme. Tahvel klobises. Teenija vaatas.

„Ah meie oma härra. Ma mõtlesin mõne teise olevat."

Aamos läks tuppa, keeras elektri lahti. Põrand ja seinad lõid valgeks.

Koolmeister korraldas kardinaid akendele. Kui ta nüüd tuleks. Kui ta nüüd ennem...

Ajaviiteks hakkas ta seintelt sinna kirjutatud nimesid ja sõnu lugema.

Ühest kohast leidis ta: Amadea ja Arthur.

Sääl vaotas Aamos kella nupule ja jäi kutsutut ootama.

Teenija tuli.

„Mis härrad soovivad?" küsis ta.

„Mis nimed need siin seintel on nii?"

„Ah need! Need on niisama kavalerid oma preilidega maalinud. On teised niisugused, käivad vahest ja määrivad muud kui seinu. Mõnikord päris hirmus kohe vaadata."

„Ja siin see Amadea ja Arthur?"

„See on ka, üks preili — käib punaste pükstega ohvitseriga, või mis ta teisel on."

„Amadea olla üle linna preili. „Dea" nimega olla ta kõigile ööelu kohtade tarvitajatele tuntud. Amadea käivat korralikult riides ja andvat teenijatele helde käega jootraha. Amadead ei saavat iga mees kättegi."

Nii korralik! Ikka nagu ennemgi.

Nimesid oli seintel palju. Mõnedel nendest olid noolega läbilastud süda(med), mõnedel vene ja saksakeelsed laulusalmidki all.

Aamos uuris neid kõiki ja võrdles millegi pärast siis Amadea ja Arthuriga.

Siis silmas ta laes mingit pilti. — Alasti naisterahvas istus tagant vaadatuna ja kehaosast nool läbi lastud. Küll on ka!..

„Mis härrad siis soovivad?“ küsis teenija juba teist korda, aga vastust ikka veel saamata.

Aamos nõudis midagi sooja söögipoolist, mida polnud enam hilise aja tõttu saadaval.

Teenija lahkus.

Aamos astus jälle Amadea ja Arthuri ette. Seal seisis ta ja uuris nende siinkäiku, nagu ettekujutus seda talle suutis selgeks teha. Kõik asjad toas võtsid Amadea külaskäigust osa: ei jäänud siis sel vanal sohval istumata, ei jäänud sängis lamamata, ei jäänud pesukauss ja pang tarvitamata, ei jäänud käsirätt pühkimata.

Ja ei jäänud punaste pükstega ohvitser või allohvitser, mis ta oli, ka sellest osata. Sõjamees, kellega ta enne Amadead võis läbi käia — ja seda kõike pesi ta siin ja pühkis siia. —

Aamos seisis seljaga vastu sohvalauda toetunult. — Istumiseks ei olnud mingit himu. —

Mõtted libisesid koolmeistril tagasi endistesse aegadesse ja uppusid sinna.

Amadea oli viimase klassi õpilane. — Ta käis sirgelt, rind ees, pää püsti. Ta paistis teistest oma kaaslastest igast küljest välja. Kord juhatajaga õpilastest ja naistest juttu tehes, oli see Aamosele tähendanud, et Amadeast saaks vist küll perenaine kes Aamosele kohane oleks. Aamos oli vastu punninud, näidates aastate vahekorda. Seda oli juhataja just kõige parajamaks pidanud. Naised tahavad mehi, kes nendest vanemad on. Vanema mehe hoole all on nendel ju palju kindlam elada. Oma väite tõenduseks oli ta ise ka lubanud kingissepa tütart kosida, kes tol ajal kõigest kuusteistkümmet täis saamas oli.

Aga ära sa siis enne kooli lõpetamist temaga tembutama hakka — oli ta küll hoiatuseks juurde lisanud, kuid see ei aidanud enam.

Kord õhtul puudus lampides õli, puudus kooliski. Ja kuni poe juurest seda toodi, käskis juhataja Aamosel õpilastega pimedas klassis midagi mängida. Suuremad õpilased, veel sõjaaegsest olukorrast pärit, oskasid mängudes nii mõnesuguseid võtteid, mida oleks Aamos praegu küll kohe keelanud, aga siis laskis ta nad ometi läbi. Seal seoti siis Aamosel silmad kinni ja kästi otsida. Aamos otsis ja leidis Amadea. Kuidas oleksid teised päeva valgel naernud, kui Amadea Aamose süles püsis ja kuidas oleks Aamos ise ka ehmunud, — aga videvikus oli nii päris armas. Siis tuli pantide lunastamisel mingi lindude söötmine. Amadea linnud sõid, nagu näha, väga heameelega Aamose teri. Ja videvikus — nagu maskipeol — ei keegi näe ega tea — oma südame asi.

Siis teine kord — Amadea oli korrapidaja. Ta tuli loodusloo tunniks mingeid pilte saama. Need olid kooli sahvris, mis kolikambri aset täitis. Aamos läks andma, aga ei ulatanud ülemiselt riiulilt kätte saama. Aamos võttis Amadea sülle, upitas üles. Amadea laskis ennast tõsta ning naeris kättekukkuvalt.

Lõpuks tuli veel esimene õnnelik-õnnetu klaveritund, mis oli tal Aamose käest esimene, aga jäi ka viimaseks.

Sest ajast lõi Amadea tema vastu külmaks. Nagu Aamose kiuste hakkas ta teistega, koguni väljastpoolt kooli sõbrustama. Amadea sai iga postipäev kirja, mõnikord isegi kaks. Kadri ajal oli ta kellegi õpilase pool sandiks käinud ja sealt oma endisele lisaks veel uue sõbra saanud.

Amadeal oli austajaid hulk. Õhtutel, kui õpilastel veel vaba aeg, sõideti sagedasti täkkudega

treppi, võeti mõni tütarlaps kui tädi- või onutütar ehk õde ühes ja mindi sõitma. Kunagi ei puudunud aga Amadea kui kooliõde lapsele, kaasavõetult.

Iga vähem kui kelladega koolimajast möödasõitmine pani Aamose südame sees värisema.

Pidude puhul kohalikus seltsimajas käis Amadea kui daam. Ema ohverdas oma viimased veeringud, et tütar oleks ilus.

Ja Amadea oskas ilus olla.

Amadea ei tantsinud iga tolkusega. Kord oli ta oma „kavaleri" oodates isegi Aamosele korvi annud. — Sel õhtul Amadea ei tantsi. Aamos peaks isegi aru saama — miks. — Aga kui tuli, keda oodati — tantsis Amadea, et õhetas.

Nii oli ta kord kohalikule rätsepale, kes vahest näitemängus mõne osa kuidagi maha käperdas, tantsule kutsumisel nina mööda annud, ja see oli siis oma viha lohutamiseks Aamosest ning Amadeast „laulu" teinud ning seda küla simmanil laulnud.

Aga Amadea oli siiski õpilaste ja õpetajatega osanud hästi läbi ajada, oli kevadel lõputunnistuse saanud ja kadunud. Alguses läks tal tutvus veel suurema hooga lahti, aga kustus siis pea. Amadea kadus maalt linna.

Aamose süda valutas tagant järele, ega leidnud rahu rännakutest ega surnuaedadelt. Söögiisu oli kadunud, uni oli võetud. Sõpru ega tuttavaid polnud — Aamos oli üksinda.

Rätsep oli tahtnud oma laulu seltsimajas ette kanda, aga esimees olla tütarlapse ema pärast ära keelanud. See vaenekene nutab siis oma silmad peast.

Aamosest ei küsinud keegi.

Ja see, kes asja käigule aluse lõi, jändas oma kingissepa tütrega ning irvitas teistele kaasa.

Rätsep oli talle oma mees — ei mõtelnudki temast laulda.

Aegamööda kustus tuli ja Aamosele jäi ainult mälestus ilusast ajast, mil õitsesid lilled. Kuigi nad õitsesid keset karuohakaid, — seda armsamad nad olid.

Ja Aamosel tuli kerge muiatus huultele. — Vaene rätsepakene, kui närune sa olid. Paremat lõbu ei leidnud sa elust kui nina täis tõmmata ja üles astuda teiste inimeste materdamisega, arvates, et hävitad lilled teise aia peenardelt. Aga ei. Eksid. Ei neid lillesid talla sinusugune tuisupea...

Aamose südamesse asus mingi andeksandmise tunne. Ta naeratas, naeratas kõige üle, mis selja taga.

Aamos astus korraks akna juurde, lükkas kardinad kõrvale. Voorimees sõitis — kuljused kurisesid.

Keegi tuli alt uksest, tuli kergete sammudega trepist. Ooteruumis oli teenijaga väike jutt. Siis astusid sammud nr. 2 ukse ette.

Koputati.

Aamose süda lõi trummeldama.

Ta palus sisse.

„Kas ma ei pidanud sõna?"

Aamos kohmetus. Ta ei tea mida vastata.

„Istuge!"

Amadea tänas. Ta oli paksu kraega talvepalitus, mingi loor silmade ees, ja üldse nii riietunud, et raske tunda.

Mis hakata temaga peale. Kas üldse võttagi vastu, või avada uks ja saata tagasi sinna, kust ta tuli. Siin niisugused pildid seintel ja tema tuleb veel neid oma endisele koolmeistrile ja õpetajale näitama.

Aga sealsamas oleks nagu keegi kõnelnud: Ära ole narr. Linnaelu. Ja tütarlaps on tütarlaps. Meelitajaid kõik nurgatagused täis. Kaua see inimeseloom siis ikka jõuab vastu panna. Ole mõistlik.

Aamos jäi kuulatama seda viimast.

Amadea algas:

„Kas te mind ootasite ka juba?"

Koolmeister ei teadnud mis vastata.

„Ei, ma mõtlesin..."

„... et ma ei tulegi."

Väike vaikus.

Amadea korraldas.

„Oh, kui soe! Päris palav kohe."

Amadea lükkas loori silmade eest ja laskis üliriided lahti. Paistis nii, et Aamost on tarvis kütta.

„Teil on, härra Aamos, viimasel ajal vist väga palju tööd."

„Millest te seda leiate?"

„Olete jäänud niisuguseks, et kümnendat osa pole enam endisest järel."

„Arvate."

„Ennem naisterahvaste seas nagu põlesite..."

„Ah, vabandage — unustasin teid palumast üliriided maha võtta!"

Amadea tänas ja tõusis. Aamos riputas riided varna.

Jälle vaikus.

„Nii!" tähendas Amadea: „Nüüd istume siia ja rääkige kord ka, kuidas elate."

Amadea istus sohvale ja näitas käega enese kõrvale sinnasamasse.

„Kas te mäletate, härra Aamos, kui ma teie all veel koolis käisin?"

„Miks ei? Mäletan."

„Ja vaadake, kui suureks ma nüüd olen kasvanud.“

Aamos vaikis, nagu oleks ta kuskilt midagi oodanud.

Viimaks vastas ta: „Linnas...“

Amadea ei lugenud sellest paljut. Ta püüdis endiselt Aamost kütta, aga asjata.

Aamos oli püsti tõusnud ja seisis nimede juures: Amadea ja Arthur.

„Kes need peaks olema?“ küsis ta.

Amadea viskas vaate ainult korraks altkulmu sinna poole, vahtis siis jälle oma ette põrandale.

Pea oleks ta karanud, tõmmanud oma palitu ja kadunud, aga ta ei suutnud Aamosele siiski seda teha. Olgugi et ta polnud ammu enam Aamose õpilane, siiski pidas ta sellest mehest veel endisest ajast niipalju lugu, et valitses ennast.

Jälle püsis toas endine vaikus.

Aamos astus oma kohale tagasi.

„Rääkige siis ka nüüd mulle, kuidas teile see linn meeldib?“ algas Aamos ja ootas vastust.

Amadea ei vaikinud kaua.

„Mitte põrmugi.“

„Tõesti!“

„Iga silmapilk kaoks siit, kui aga saaks.“

„No miks te siis ei kao?“

„Otsa teha ka ikka veel ei taha.“

„Ei ole tarviski. Astuge kuhugi teenistusse!“

„Kuhu?“

„Kas linnas kohti siis enam ei ole?“

„Kus?“

„Siis pöörake maale tagasi. Teie olete ju maalaps — tunnete maa elu ütlemata hästi. Maale! Maal on jälle teie koht.“

„Aga kuhu ometi? Endisse nurka tagasi enam ka ei taha.“

„Sinna pole hädagi... Mul siin linna ligidal tuntud taluperenaine — ja tüdrukut iga tund tarvis. Ühtki tüdrukut pole ta enne ära lasknud, kui mehele pole pannud. Ma annan aadressi — minge kas või homme päev.“

Siis seletas Amadea oma linna tulekut. Ta oli siia tulnud mõttega, et siit linna, nagu ta ema tol korral oli arvanud, peenemaid kombeid õppida, ja siis maale jälle tagasi pöörata, — aga kõik kujunes teisiti.

Esimese aasta oli ta olnud söögimajas ettekandjaks, teise aasta kõrtsis kelneriks — ja säält kukkunud tänavale, kus iseseisvat korteri pidades püsinud tänini.

Nüüd oli Aamosele kõik selge.

„Maale jah! Maale jah!“ kinnitas Aamos kirjutades Amadeale aadressi.

„Siin talu ja pererahva nimi ja siin paar niisugust veel teerahaks. — Saage aga endiseks Amadeaks, siis saate kõigest üle, võidate kõik ja pääsete siit porist.“

Amadea tänas.

„Aadressi võtan ma küll vastu, aga selle... Kunas ma selle teile ära tasun?“

„Ei ole midagi. Võtke aga vastu. — See on võlg ja võlga on praegusel juhtumisel aega tasuda.“

Mõlemad tõusid.

Aamos aitas Amadeale üliriided selga ja heitis päris ülemeelikut nalja. Amadea naljatas ka, aga tõsisemalt.

Ta läks.

3.

Aamos käis paar korda üle toa, peatus hetkeks Amadea ja Arthuri ees ning hakkas kaelasidet päästma. — Amadea ja osa tema oma elust jooksis nagu kinolinal ta silmade eest mööda. Täienduseks sellele, mida juba teadis, lisandus nüüd veel Amadea linnatulek ja elu siin, iseseisva korteri võtmine ja tänavaleminek. — Ta rääkis küll, et need tänavad talle „mitte põrmugi“ ei meeldi, aga kas ta siiski tahab säält lahkuda? Kas jätkub Amadeal jõudu sellest solgendusest väljarabelemiseks? — Kui Amadea nüüd veel linna jääb, siis on tema, Sadumaa koolmeister, oma helde käega Amadeale ta praegust seisukorda ikka veel meeldivamaks ja armsamaks teinud. — Kui igapäev niisuguseid mehi leitakse ja iga tund niivõrt viiesajalisi lõigatakse, siis pole mingit himu tal siit maale raskele talutööle minna.

Kuub tooli leenile riputatud ja kell vesti taskust toolile taskulambi kõrvale seatud, et ärgates kõik käepärast oleks — kustutas Aamos tule ja läks voodisse.

Seal ununes endine kibedus ja ühes sellega ka kõik halvad arvamised Amadeast. Uued ja meeldivamad mõtted asusid endiste asemele ja võtsid Aamose oma hõlma nagu oleks seda teinud Amadea ise, et uinutada temas kõike kurja ja paha...

Vaiba all pigistas ta silmad ja säädis end magamisele, aga oodatud uni ei tulnud. — Hiirte krõbin, tornikella löömine, voorimehe hobuse puristamine tänaval — kõik segasid teda, ega lasknud uinuda.

Paratamatult tekkisid uued mõtted, mis aitasid aega viita ja ööd mööda saata. — Aamos vajus nagu unne ja uus pilt ta silmade ees hakkas hargnema.

Amadea läheb tingimata maale Aamose poolt juhatatud perenaise juurde teenima. Seal teenib ta meheleminekuni. Tal on maatüdruku kohta küllalt hää haridus — oskab keeli, mängib klaverit ja tantsib. — Ta läheb küll ruttu mehele, aga ei lähe mitte lihtmehele. — Amadea võtab kellegi peenema mehe. — Talus pekstakse reht. Seal tutvuneb ta masinistiga, korraliku maasepaga, nad saavad häädeks sõpradeks ja teevad pulmad. — Aamos kutsutakse ka pulma. — Ta läheb sinna kui Amadea endine õpetaja ning pererahva hää tuttav. Aamos viib ühes korraliku pulmakingi. Amadea on ütlemata õnnelik ja ütlemata ilus valgeis rõivais ning rohelises pärjas altari ette minnes. — Pärast tantsib ja jutleb ta vabalt ning tagasihoidmatult ka Aamosega. — Keegi ei imesta seda. — Aamos, endine Amadea õpetaja. — Mees on mõistlik — ei märka ega märgi mingit kurja. —

Aasta pärast palutakse Aamost jälle sepa poole. — Sadumaa koolmeistrile pakutakse ristipoega. Aamos ei mõtlegi vastu ajada. Ta läheb. Ema on terve ja priske — laps terve ja tubli. Poiss karjub koolmeistri kätel nagu pasun — keegi ei kuule, mis räägitakse. Kõik maja on täis kära. Aamos muigab. Las poiss karjub. Poiss on Aamose kätel, on Aamose ristipoeg. Ristiisa nagu vaigistaks poissi, aga siiski — las karjub. —

Poiss ristitakse Tammiks. Tammi on Amadea poeg, aga Aamose ristipoeg. Teised ei tea muud, ja teistel pole tarviski muud teada. Kõik jääb nii.

Aamos ei saanud küll Amadeast omale naist, aga ristipoja sai ta pojast siiski. Ja seda võib ta armastada nagu oma poega. Mida ema omal ajal pole vastu võtnud, jääb pojale.

Aamosel on päritud ja on ka natuke omal teenitud seda, mida inimene vanas eas igapäevases elus nii hädapärast tarvitab. Mis ristiisast järele

jääb, pärib Tammi. Ja see aidaku tal teed tasandada ellu.

Jah, ja jah! — Tammi ristitakse nimeks...

Tammi on ema nägu. — Ei. — Isa nägu on poeg ikka. —

Õigus. — Tammi on — on tema...

Mõttelõng kadus Aamose käest. Ta uinus.

Amadea oli tal juba jaamas vastas, oli sääl Aamoselegi sõidupileti valmis võtnud.

Ta oleks muidu sõidust kindlasti maha jäänud. Nüüd jõudsid nad veel viimase vaguni trepile.

Amadea kõneles palju ja naeris. Tema ise naeris Amadeaga ühes. Ah, kui hää oli vaguni viimases sopis istuda teineteise ligidal ja närida maiustusi ja jutleda kõigist kavatsusist ja mõtetest.

Esimeses jaamas pidi Amadea sõidult lahkuma ja soovitatud uut kohta vaatama minema. Aamos ei lasknud — viis Amadea omal vastutusel veel ühe jaamavahe edasi. Säält lubas ta Amadead omal kulul ka vastu tuleva sõiduga tagasi saata.

Amadea naeris — oli nii õnnelik. Ta riputas üliriided seinale ega mõtelnudki rongilt enne Tallinnat maha minna. Rongijuht uskus. Mõlemad rõõmustasid kordaläinud pettuse üle.

Rong oli jõudnud uude jaama. Jaama kell helises.

Mõtle! — Siin jaamas on veneaegne kell jälle üles säetud — rääkis Amadea.

Aamos pistis pää läbi akna välja. Juba enne jaama jõudmist tuli teine rong vastu ja kihutas nendest pöörase ajuga mööda ega mõtelnudki peatuda.

Jaama kell helises ikka ägedamini ja ägedamini. —

Aamos ärkas.

Teisest toast kostis jutt, klaaside kõlin, jalaastumised kannuste kõrina saatel ja isegi mõned joobnute räusked.

Naisterahvas laulis:

Любила я, страдала я,
А он уж, черт, забыл меня.

Aamose uni oli läinud. — Kõik mis ta oli näinud, oli olnud ainult ilus unenägu. — Ta seisis jälle tõelikkuse ja elu palge ees.

Naisterahva hääl teises toas tundus talle nii tuttavana.

Kus oli ta seda häält ennemalt kuulnud, püüdis ta meelde tuletada.

Amadea!

Miski nagu torkab Aamosele südamesse, ta tõusis voodist, astus kikivarbail seina äärde, laskis käpuli põrandale, ja et paremini kuulda, seadis kõrva vastu seina.

Ahju äärest oli sein vähe pragunenud.

Ta polnud eksinud! Amadea lõi teistega kokku ja jõi. Lasti elada „lõbusat tunnikest".

Kõik olid juba ennegi kõvasti „rauas".

„Sääl teises toas on üks vana koolipapakene, — see teeb uut maailma," seletas Amadea, näidates sõrmega Aamose toa poole, nagu näitasid vanal ajal pühakirjas ennast õigeksmõistjad.

Kõik naersid.

„Mõtelge, ta tahab luua niisugust ilma, kus kõik oleksid ühesugused õndsad."

„Elagu õndsad!" hüüdis keegi vahele.

„Mõtelge, kust saaks siis meie enam suutäit sooja külmaga, kui kõik peavad õndsate redelit pidi taevasse toksima. — Mõtelge, mehed! — Kurrat!" — põristas Amadea.

„Elagu kur-rat!" lällutas keegi.

„Preili Dea! Koolmeistrid on selleks ilma

loodud, et nad sääl su hinge kallal peavad urgitsema," kõneles keegi, kes pisut kainem oli.

„Elagu koolmeistrid!" jorutas teine vahele.

Aamosel tõusis himu näha seltskonda, aga pilu vahelt paistis vähem kui vähe. —

Ta tõusis juba, et asja teha minemiseks „sinna", et näha ukse vahelt või võtmeaugustki, aga — ei söandanud siiski.

Järsku algas Amadea laulu:

Oh Aamos, oh Aamos —
Oh Aamos, Aamos, Aamos...

Siis seletas ta suure paatosega oma tänast endist käiku.

„Teie jutlete just kui noor naispastor. Tõuske juba siia toolile, siis kuulevad kõik, kes toas on," seletas hääl.

Amadea täitis soovi.

„Kui juba, siis juba lauale. — Eest!"

Klaasid kõlisesid. Midagi purunes.

„Mis siis, kurat. — Kui teil raha pole, siis on mul veel mõned näljased margad taskus. — Maksan siis ise!" hõiskles Amadea ja algas oma poolelijäänud jutlemist.

„Kas teate, mehed, vennad — nii algas ikka kadunud pastor ja naistesõber Bassschmidt — ma kõnelen teile see lugu sellest koolmeistrist, kes säälpool seina magab, ega teagi nägema see kuri uni sest Fröilein Amadeast siin laua peal. — Ja kui ma alles lapsukene olin, ning koolipingis istusin, siis see mees kangesti... Mis te urisete mulle vahele! Ega te köstrid pole! — Aga nüüd on ta nii nõrgaks ja nõdraks jäänud, et ei oska ega kõhta enam oma endine Dea kaissugi võtma." —

Amadea seletas säärase tooniga ja moonutatud keelega läbi oma koolipõlve ja õhtuse ning öösise elu ja jutlemise Aamosega.

Ja nagu suur aamen seisis kõne lõpus: „Ning tema tahab mind maale viia lehma lauta ja sea sõnnikusse. — On pääst vist põrunud.“ —

Amadea astus laua ja toolipäält maha.

„Läheme laulame talle üks ständchen!“ kutsus ta mehi.

Need aga ei tulnud.

„Ei maksa hotelli ega inimese rahu rikkuda.“

Teenija lõhkus ukse pihta.

„Härra! Härra, sõidule jääte hiljaks!“

Aamos pigistas rusikaid.

„Ma kuulen küll. — Ega's ma kurt pole.“

Sisu.